

**ДАВЛАТШИНОСӢ
ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН**

Маҷаллаи илмӣ-амалӣ

**ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ
И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**

Научно-практический журнал

**№ 3 (11)
2018**

ДАВЛАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН
Маҷаллаи илмӣ-амалӣ**№ 3 (11)**
2018

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 0249 / МҶ аз 20 январи соли 2016 ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла соли 2016 таъсис дода шуда, дар як сол чор маротиба чоп мегардад.

Муассис: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносӣ

Сармуҳаррир:**Азиззода У.А., д. и. х., профессор****Муовини сармуҳаррир:****Диноршоев А.М., д. и. х., профессор****Котиби масъул:****Салоҳидинова С.М., н. и. х.****Ҳайати таҳририя:****Имомзода М.С.****академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. ф., профессор****Маҳмудзода М.А.****академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. х., профессор****Тоҳиров Ф.Т.****академики Академияи илмҳои ҚТ, д. и. х., профессор****Насриддинзода Э.С.****д. и. х., профессор, узви вобастаи Академияи илмҳои ҚТ****Авакян С.А.****д. и. х., профессор****Ализода З.М.****д. и. х., профессор****Зоиров Ҷ.М.****д. и. х., профессор****Нуриддинов Р.****д. и. с., профессор****Сотиволдиев Р.Ш.****д. и. х., профессор****Золотухин А.****д. и. х., дотсент****Сафарзода Б.А.****д. и. х., профессор****Раҳмон Д.С.****н. и. х., дотсент****Ҷамшедов Ҷ.Н.****н. и. х., дотсент****Камолзода И.И.****н. и. х., дотсент****Павленко Е.М.****н. и. х., дотсент****Мухаррирони илмӣ ва мусахҳехон:****Сафарзода Н.Р., Саъдизода Ҷ., Шоев Ф.М., Сафарзода Н.Ф.****ISSN 2414 9217**

ГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА
Научно-практический журнал**3 (11) выпуск**
2018

Издание зарегистрировано в Министерстве культуры Республики Таджикистан
за № 0249 / МЧ от 20 января 2016 года

Журнал выходит с 2016 года. Издается 4 раза в год

Учредитель: Таджикский национальный университет, юридический факультет

Главный редактор: Азиззода У.А., д. ю. н., профессор
Заместитель главного редактора: Диноршоев А.М., д. ю. н., профессор
Ответственный секретарь: Салохидинова С.М., к. ю. н.

Члены редколлегии:

Имомзода М.С.	академик Академии наук РТ, д. ф. н., профессор
Махмудзода М.А.	академик Академии наук РТ, д. ю. н., профессор
Тахиров Ф.Т.	академик Академии наук РТ, д. ю. н., профессор
Насриддинзода Э.С.	д. ю. н., профессор, член-корреспондент, Академии наук РТ
Авакьян С.А.	д. ю. н., профессор
Ализода З.М.	д. ю. н., профессор
Зоиров Дж.М.	д. ю. н., профессор
Нуриддинов Р.	д. п. н., профессор
Сативалдыев Р.Ш.	д. ю. н., профессор
Золотухин А.	д. ю. н., доцент
Сафарзода Б.А.	д. ю. н., профессор
Рахмон Д.С.	к. ю. н., доцент
Джамшедов Дж.Н.	к. ю. н., доцент
Камолзода И.И.	к. ю. н., доцент
Павленко Е.М.	к. ю. н., доцент

Научное редактирование и корректура:
Сафарзода Н.Р., Саъдизода Дж., Шоев Ф.М., Сафарзода Н.Ф.

ISSN 2414 9217

Мундариҷа – Содержание

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ НАЗАРИЯИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ –
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Шарифзода С.Ш.	Функсияҳои давлат дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон: пахлуҳои баҳснок	6
Азимова З.М.	Мафҳум ва нишонаҳои санадҳои меъёрии корпора- тивӣ	11

БАХШИ ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ – СТРАНИЦЫ ПРАВОВОЙ ИСТОРИИ

Камолов Ш.Х.	Защита прав и свобод человека в период зороаст- ризма и ислама	16
Сафарзода Н.Ф.	Нигоҳе ба сарчашмаҳои ҳуқуқи инсон: аз аҳди бо- стон то соҳибхитӣ	21
Сайнозимзода Ф.С.	Заминаҳои таърихии пайдоиши падидаи Паёми Президент ба Маҷлиси Олӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	26

ҲУҚУҚИ ИНСОН – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Диноршоев А.М.	Мафҳум, мақсад ва шартҳои маҳдудсозии ҳуқуқҳои инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	33
----------------	---	----

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ СОҲТОРИ КОНСТИТУТСИОНӢ. СОҲТОРИ
ДАВЛАТӢ – АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСНОВ КОНСТИТУЦИОННОГО
СТРОЯ. ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО**

Ойев Х.	Баъзе масъалаҳои мубрами идоракунии фонди заминҳои табиноти кишоварзӣ	39
Қодиров Ч.Ш.	Самтҳои асосии рушди идоракунии давлатии маҳаллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	46
Абдуллоева Д.Ф.	Правовые основы деятельности председателя обла- стей, городов и районов Республики Таджикистан	52
Солехзода Г.Д.	Понятие и составные элементы конституционных принципов социального государства	58

**ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ ВА СОҲАҲОИ ҲАМҶАВОР – КОНСТИТУЦИ-
ОННОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА**

Бобокалонов Ф.М.	Нақши Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таъмини қонуният, ҳифзи ҳуқуқи озодаҳои инсон ва шаҳрванд дар муносибатҳои меҳнатӣ	65
Рачабов С.А.	Дипломатияи об ва ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи об	71
Рачабов М.Н.	Нақши давлат ва созмонҳои байналмилалӣ дар тан- зими ҳуқуқи истифодабарии обҳои фаромарзӣ	77
Муминзода О.С.	Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорӣ дар бораи суғуртаи ҳатмии масъулияти граждани- ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт дар кишварҳои ИДМ	86
Курбнализода Фуркат	Некоторые проблемы мер имущественной ответ- ственности перевозчика при неисполнении его обя- занностей	94
Yjamakova Z.D. Afzali M.K.	Methods and technologies of investigation crimes, relat- ed to human trafficking	100

Қурбонзода Б.Ш.	Роҳҳои пешгирии шомилшавии ҷавонон ба иттиҳоди экстремистӣ	107
Афзали М.К.	Взаимовлияние культур запада и востока как универсальная гуманистическая ценность	112
Ғазиева Х.Х. Зайниддин С.Ф. Очилдиев А.Э. Шарипова З.А.	Инкишофи малакаи муоширати расмии донишҷӯёни факултети ҳуқуқшиносӣ	116
	Переводческие ошибки на судебных заседаниях (на материале судопроизводства Германии)	121

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ҶАВОН – ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Абдумамадова С.	История становления государственной службы Республики Таджикистан	126
Имомов Ҳ.Ш.	Таҳкими Ваҳдати миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	133
Исмоилзода С.А.	Характеристика прокуратуры как органа государственной власти	139

ТАҚРИЗҲО – РЕЦЕНЗИИ

Имомов А.	Отзыв на диссертацию Соибова Зайниддина Махмадшарифовича на тему «Административно-правовые основы организации и деятельности таможенных органов Республики Таджикистан»	145
-----------	---	-----

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ НАЗАРИЯИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ –
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА****ФУНКЦИЯҲОИ ДАВЛАТ ДАР СОҲАИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ИНСОН: ПАҲЛУҲОИ
БАҲСНОК****Шарифзода С.Ш.,**ассистенти кафедраи назария ва таърихи
давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: sadi_m_90@mail.ru**Ихтисоси илмӣ:** 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти
ҳуқуқӣ ва сиёсӣ**Роҳбари илмӣ:** Сотиволдиев Р.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Азиззода У.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Ғишурда. Мақолаи мазкур ба мафҳум, тасниф ва ҳифзи ҳуқуқи инсон дар низоми
функсияҳои давлат баҳшида шудааст. Андешаҳои гуногун дар ин самт мавриди баррасӣ
қарор гирифтаанд. Муаллиф назари худро вобаста ба мавзӯи мазкур, аз ҷумла доир ба
мафҳуми функсияҳои давлат ва нақши он дар ҳифзи ҳуқуқи инсон ибраз намудааст.

Калидвожаҳо: функсияҳои давлат, маҳакҳои таснифот, ҳимояи ҳуқуқи инсон дар
низоми функсияҳои давлат, мушкилот.

**ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА:
ДИСКУССИОННЫЕ АСПЕКТЫ****Шарифзода С.Ш.,**ассистент кафедры теории и истории государ-
ства и права юридического факультета
Таджикского национального университета
E-mail: sadi_m_90@mail.ru**Научная специальность:** 12.00.01 – теория и история права и государства, история
правовых и политических учений**Научный руководитель:** Сотиволдиев Р.Ш., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Азиззода У.А., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. В статье исследуется понятие, классификации и защита прав человека
в системе функций государства. Анализируются различные мнения по этому вопросу.
Автор предлагает свою позицию о различных сторонах функции государства, в том
числе о понятии функции государства и роль защита прав человека в системе функций
государства.

Ключевые слова: функций государства, критерии классификации, защита прав че-
ловека в системе функций государства, проблемы.

**GOVERNMENT FUNCTIONS IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS PROTEC-
TION: DISCUSSION POINTS****Sharifzoda S.Sh.,**

Assistant Department of the Theory and

History of State and Law Law faculty Tajik
National University
E-mail: sadi_m_90@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.01 – Theory and history of the law and state, history of the doctrines of the law and state

Research supervisor: Sotivoldiev R.Sh., Doctor of Legal Sciences, Professor

Reviewer: Azizzoda U.A., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation. The article researches the conceptions, classification, and human rights protection in the system of government function. The various ideas have been analyzed about this topic. The author offers his own position about different sides of government function, including about the conception of government function and the role of human rights protection in the system of government function.

Key words: the government functions, criterion of classification, the protection of human rights in the system of government function, problems.

Функсияҳои давлат масъалаи муҳими назарияи умумии давлат буда, чун анъана мавриди таваҷҷуҳ ва таҳлили мутафаккирону олимон қарор дорад, зеро омӯзиши он барои назария ва амалияи давлатӣ хело муҳим аст. Муҳим будани ин мавзӯ бо як қатор омилҳо муайян мешавад: Якум, моҳияти давлат дар функсияҳояш равшан мегардад. Маҳз бо функсияҳои давлат моҳияти ин ё он давлатро муайян мекунад. Дуюм, бо пешрафти ҷомеа моҳияти давлат ва мутобиқан функсияи давлат инкишоф меёбанд. Сеюм, функсияҳои давлат ба шароити нави ҳаёт мутобиқ мешаванд, як қатор функсияҳо аз байн мераванд, функсияҳои нав ба миён меоянд.

Аз ин хотир, омӯзиши ин масъалаи илмӣ имкон медиҳад муайян шавад, ки кадоме аз функсияҳои анъанавӣ аз байн рафтаанд, кадом функсияҳои нав пайдо шуданд ва дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон чӣ нақш доранд. Дар илми ҷаҳонӣ, аз он ҷумла илми пасошӯравӣ таҳлили функсияҳои давлат бо дар назардошти дигаргуниҳои кулӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ идома дошта, фикру ақидаҳои гуногун оид ба мафҳуми функсияҳои давлат, таносуби функсия ва вазифаи давлат, хусусиятҳо, намудҳо ва актуалӣ будани он нуқтаҳои назари зиёд ва гуногуни олимону муҳаққиқон мавҷуд аст [3].

Масъалаи дигари мувоҳисавӣ таснифи функсияҳои давлат ва эътироф гардидан ё нагардидани ҳифзи ҳуқуқ

озодиҳои инсон ба сифати функсияи мустақили давлат мебошад. Чунончи, тибқи таснифи анъанавӣ функсияҳои давлат: 1. Вобаста ба муҳлати амалашон ба доимӣ ва муваққатӣ; 2. Вобаста ба мазмуни вазифаҳои давлат функсияҳо ба асосӣ ва ғайриасосӣ; 3. Вобаста ба самти фаъолиятшон ба иқтисодӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, мудофиавӣ, итилоотӣ, идеологӣ, фарҳангӣ ва ғ. ҷудо мешаванд. Таснифи дигар низ ҷой дорад. Мувофиқи он функсияҳои давлатро вобаста ба ҳудудашон ба дохилӣ ва хориҷӣ ҷудо мекунад.

Метавон гуфт, ки бештари олимони таснифи ҷаҳорумро қобили қабул медонанд, чунки ҳаёти инсонӣ асосан дар ду ҳудуд – дохили давлат ва ё хориҷи давлат амалӣ мешавад. Аммо оид ба намудҳои функсияҳои дохилӣ ва хориҷии давлат низ фикру ақидаҳои гуногун мавҷуд аст. Масалан, В.Е. Чиркин чор функсияи дохилии давлатро ҷудо мекунад: иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва идеологӣ. Ворид гаштани давлат ба ҷомеаи ҷаҳон, мудофиаи давлат, ҳамкорӣ бо давлатҳо дар ҳалли масъалаҳои глобалӣ, таъмини тартиботи ҷаҳонӣ аз ҷумлаи функсияҳои хориҷӣ эътироф мешаванд [10, с. 100-101]. В.М. Корелский функсияҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, таъмини ҳуқуқҳои озодиҳои инсон ва шахрванд, фаъолияти экологӣ, ҳифзи тартиботи ҳуқуқӣ, дастгирии пешрафти илмӣ-техникӣ,

иттилооти – дохилӣ ва функцияҳои мудофияи давлат, ҳамгироии иқтисодӣ, таъмини сулҳ, ҳамкорӣ дар ҳалли масъалаҳои глобалӣ ва таъмини тартиботи ҳуқуқии ҷаҳониро – хориҷӣ меномад [8, с. 75]. Тибқи таснифи дигар, функцияҳои дохилии давлат инҳоянд: иқтисодӣ, андозбандӣ, назорати молиявӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ, сиёсӣ, экологӣ, таъмини қонунуният ва тартиботи ҳуқуқӣ. Ҳамкорӣ бо ҷамаи давлатҳо, мудофияи давлат, таъмини сулҳи ҷаҳонӣ, ҳамгироии иқтисодӣ аз ҷумлаи функцияҳои хориҷӣ эътироф мешаванд [9, с. 150].

Дар таснифҳои дигар дар қатори функцияҳои номбаршуда ҳамчунин ба функцияҳои дохилӣ ҳимояи ҳуқуқи моликият, хизмати иҷтимоӣ, таъмини ҳокимиятдорӣ халқ, тарбия, инкишофи фарҳанг, илму маориф (Д.В. Березовский) ва ба гурӯҳи функцияҳои хориҷӣ - ҳамкорӣ бо кишварҳои ИДМ, ҳамгироии иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ҳамкориҳои сиёсӣ, фарҳангӣ, илмӣ-техникӣ, экологӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ, мубориза бо терроризми байналхалқӣ дохил карда мешаванд [7, с. 51-56]. Л.И. Загайнов бошад, ба функцияҳои дохилии давлат, функцияҳои иқтисодӣ, идеологӣ, ҳифзнамоиро дохил мекунад [2, с. 27].

Дар адабиёти муосири ҳуқуқӣ намудҳои дигари функцияҳои давлат ба монандӣ: функцияи таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд (В.Д. Перевалов), функцияи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон (А.С. Пиголкин), функцияи ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои шахс (Бабаев С.В.) [1, с. 142], функцияи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои шахрванд (Ю.В. Марченкова) [11, с. 29] бо номҳои гуногун ҳам бошанд, функцияи мустақили давлат эътироф гардидаанд. Бояд қайд кард, ки дар замони муосир ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд – талаботи замони имрӯза, шартӣ аввалиндараҷаи зисту фаъолияти ҳар сокини сайёра, нишонаи ҳислати воқеӣ пайдо намудани давлати ҳуқуқбунёд мебошанд. Онҳо дар қонунгузориҳои миллии ва байналхалқӣ (асноди байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон) ифодаи ҳуқуқиро соҳиб гашта, айни ҳол чун стандартҳои (талаботи

барои ҷамаи давлатҳо ва одамон умумии) байналхалқӣ баромад мекунад. Ягон давлати ҷаҳон наметавонад аз риояи талаботи асноди байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон саркашӣ намояд.

Бинобар ҳамин, ҳоло дар китобҳои дарсии назарияи давлат ва ҳуқуқ, ҳуқуқи конституционӣ ва конституцияҳои бештари давлатҳо ба ин масъала бобҳо ё фаслҳои алоҳида мавҷуд аст. Дар баробари ин, дар факултети ҳуқуқшиносии ДМТ кафедра бо номи «Ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавӣ» ташкил шуда, фаъолият мекунад, ки ҳуқуқи озодиҳои инсонро шахрванд ва паҳлуҳои мухталифи он ба донишҷӯён омӯзонида мешаванд. Ва ҳамзамон оид ба ҳуқуқҳои инсон ва паҳлуҳои мухталифи он мавзӯҳои рисолаҳои номзадӣ, монографияҳо, мақолаҳо ва китобҳои дарсӣ нашр шудааст [4], ки ба ин васила метавон функцияҳои давлатро амалӣ ва проблемаҳои назди давлат қарор доштаро дар самти ҳифзу таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон, ки дар як вақт вазифаи муҳими давлат мебошад, ҳал намуд.

Ҳарчанд ҳифзи ҳуқуқҳои инсон масъалаи муҳими давлат ва ҷомеаи ҷаҳонӣ бошад ҳам, аммо ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон функцияи мустақили давлат шуда наметавонад, зеро функцияҳои давлат самтҳои асосии фаъолияти давлат мебошад, ки баҳри иҷрои вазифаҳои давлат равона карда мешаванд. Вазифаҳои давлат бошад, он масъалаву проблемаҳои муҳими ҷамъияти мебошанд, ки дар ин ё он марҳилаи таърихи назди давлат қарор доранд. Воқеан дар ҷаҳони имрӯз яке аз вазифаҳои муҳиме, ки назди давлатҳо қарор доранд, ҳифзу таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон мебошад. Саъдизода Ҷ. оид ба ин масъала қайд мекунад, ки дар ҳар давраи замони риоя ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон яке аз вазифаҳои асосии давлат буда, амалӣ гаштани он аз сиёсати давлатӣ ва ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон вобастагии зиҷ дорад [5, с. 120]. Профессор Сотиволдиев Р.Ш. низ ҳифзу таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсонро на функция, балки вазифаи

давлат меҳисобад [6, с. 449]. Ба андешаи мо низ ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ин вазифаи аввалиндараҷаи давлат ба ҳисоб меравад, чунки:

1) тибқи қ. 3 м. 5 Конституцияи Тоҷикистон: «Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд». Чунин меъёр дар конституцияҳои давлатҳои дигари пасошӯравӣ низ мустақкам шудааст. Аз меъёри зикргардида бармеояд, ки давлат уҳдадор аст, ин вазифаи назди худ гузошташударо иҷро кунад. Иҷрои ин вазифа тавасути функцияҳои давлат амалӣ мешавад.

2) модоме ки ҳифзу таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон вазифаи давлат аст, пас табиист, ки ҳамаи функцияҳои давлат баҳри иҷрои ин вазифа амалӣ мешаванд. Барои иҷрои ин вазифа ҳамаи функцияҳои давлат хизмат мекунанд. Масалан, функцияи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии давлат баҳри таъмини ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии инсон ва шаҳрванд хизмат мекунанд. Функцияҳои таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, ҳифзи муҳити зист ва дигари давлат низ баҳри инсон амалӣ мешаванд. Агар дар кишвар қонуният ва тартиботи устувори ҷамъиятӣ ва ҳуқуқӣ таъмин набованд, ё хатари экологӣ ҷой дошта бошад, пас табиист, ки ҳуқуқҳои инсон халалдор мешаванд. Ҳамаи функцияҳои хориҷии кишвар низ баҳри инсон, ҳаёти осудаҳолона, амнияти одамон амалӣ мешаванд.

3) Ин ё он функцияи давлат зарурати таъсиси мақомоти махсуси давлатиро металабад. Масалан, баҳри иҷрои функцияи иқтисодӣ мақомоти алоҳидаи иқтисодии давлат (вазиратҳои соҳаҳои иқтисод, саноат, сохтмон, савдо ва диг.) ташкил мешаванд. Функцияи

ҳифзи ҳуқуқ, таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқиро якҷанд мақомоти давлат (прокуратура, суд, мақомоти қорҳои дохилӣ, сохторҳои қудратӣ ва диг.) иҷро мекунанд. Агар ҳифзу таъмини ҳуқуқҳои инсон функцияи алоҳидаи давлат бошад, пас саволе пайдо мешавад, ки онро кадом мақомоти махсус иҷро мекунанд. Маълум аст, ки ҳифзу таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсонро шумораи зиёди мақомоти давлат иҷро мекунанд, аз ҷумла ҳифзи ҳуқуқҳои инсонро – мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, таъмини ҳуқуқҳоро – мақомоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва диг. Аммо ин мақомоти давлат баҳри иҷрои маҳз функцияи ҳифзу таъмини ҳуқуқҳои инсон ташкил намешаванд [6, с. 458]. Масалан, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар баробари функцияи ҷимояи ҳуқуқҳои инсон ҳамчунин таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, гузаронидани қорҳои ғаврий-ҷустуҷӯӣ, таҳқиқ ва тафтишоти пешакӣ, пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ, назорати умумии прокурорӣ ва дигарро, мақомоти иқтисодӣ – функцияи иқтисодиро иҷро мекунанд. Дар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии баҳшида ба мақомоти ҷудогонаи ҳифзи ҳуқуқ (прокуратура, милитсия ва диг.) дар қатори ҳифзи ҳуқуқҳои инсон боз чандин вазифаҳои дигари ин мақомот номбар мешаванд.

Ҳамин тариқ, арзиши олий эълон гаштани инсон ва ҳуқуқу озодиҳояш маънои онро дорад, ки акнун танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо назардошти инсон ва ҳуқуқҳояш, бо истифодаи бештар усулҳои диспозитивии танзими ҳуқуқӣ (озодиву мустақилияти иштирокчиёни онҳо), имкониятҳои танзими шартномавӣ, баҳри инсон ва қонсгардонии талаботаш сурат мегирад ва тамоми функцияҳои давлат баҳри иҷрои ҳамин вазифаи муҳимми давлат «ҳифзу таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд» равона карда мешаванд.

Адабиёт:

1. Бабаев С.В. Теория функций современного государства: Дис. . . . канд. юрид. наук / С. В. Бабаев. – Н. Новгород, 2001. – С. 142.
2. Загайнов Л.И. Экономические функции Советского государства. / Л.И. Загайнов. – М., 1968. – С. 27.

3. Сотиволдиев Р.Ш. Функции государства – актуальная проблема юридической науки / Р.Ш. Сотиволдиев // Правовая жизнь. – № 4 (16) – 2016. – С. 14; Сотиволдиев Р.Ш. Противодействие информационной войне как предметное содержание информационной функции государства / Р.Ш. Сотиволдиев // Правовая жизнь. – № 1 (17). – 2017. – С. 5; Шарифзода С.Ш. Многообразие подходов к понятию «функции государства» / С.Ш. Шарифзода // Государствоведение и права человека. № 4 (4). – 2016. – С.13; Машарифов С.М. Понятие и особенности функций государства. // Вестник ТНУ. – 2015 – № 3/2 (162). – С. 55-56.

4. Насриддинзода Э.С. Фарҳанги ҳуқуқӣ. – Душанбе, 2016. – С. 316; Сафаров Д.С. Баъзе масъалаҳои татбиқи тавсияҳои созмонҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Такмили қонунгузори ҶТ оид ба ҳуқуқи инсон. (Маводҳои конфронси илмӣ-назариявӣ бахшида ба 30-юмин солгарди қабули Конвенсияи СММ зидди шиканча ва дигар муносибатҳои ғайриинсонӣ). – Душанбе, 2015; Сафаров Д.С. Права человека и глобализация в контексте исламской правовой культуры. – Д., 2014; Диноршоев А.М., Сафаров Б.А., Сафаров Д.С. Ҳуқуқи инсон. – Д., 2010; Сафаров Б.А. Нақши Конституцияи ҶТ дар инкишофи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд // Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалии Инкишофи конституционализм дар даврони истиқлолияти Тоҷикистон. – Д.: Голд-принт, 2014. – С. 6.10; Саидов И.И. Некоторые теоретические аспекты имплементации норм международных документов по правам человека в законодательство РТ. // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷлаи илмӣ) (3/5 (142)) // – Д., 2014. – С. 308; Миралиев И.К. Правовое государство и права человека: монография. – Д., 2015; Саъдизода Дж. Культура прав человека как средство обеспечения прав и свобод человека и гражданина в правовом государстве. // Проблемы соотношения международного и национального права. Материалы междуниверситетской научно-практической конференции 24-25 марта 2014 года / Под общей ред. Е.М. Павлеко, А.М. Диноршоева. – Москва – Душанбе, 2014 – С. 264 – 272.

5. Саъдизода Ҷ. Рисолаи номзадӣ: Ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқи инсон дар шароити эъмори давлати ҳуқуқбунёд дар Тоҷикистон / Ҷ. Саъдизода /. – Душанбе, 2017. – С. 120.

6. Сотиволдиев Р.Ш. Проблемаҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ. / Р.Ш. Сотиволдиев. Ҷилди 1. – Д. 2010. – С. 449.

7. Теория государства и права / Отв. ред. А.В. Малько. – 4-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2012. – С. 51-60.

8. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов // Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.: Издательская группа ИНФРА • М–НОРМА, 1997. – С. 74-80.

9. Теория государства и права / Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Городец, 2003. – С. 150-161.

10. Чиркин В.Е. Государствоведение: Учебник / В. Е. Чиркин. - 2., испр. и доп. – М. : Юристъ, 2000. – С. 100-101.

11. Марченковой Ю.В. Правовые формы осуществления государственных функций: Дис. . . канд. юрид. наук / Ю. В. Марченковой. – Саратов, 2008. – С. 29.

МАФҲУМ ВА НИШОНАҲОИ САНАДҲОИ МЕЪЁРИИ КОРПОРАТИВӢ**Азимова З.М.,**

ассистенти кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ**Роҳбари илмӣ:** Сотиволдиев Р.Ш., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Муқарриз: Куканов А.З., номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Фиишурда. Дар мақолаи мазкур мафҳум ва нишонаҳои санадҳои меъёрии корпоративӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Муаллиф масъалаҳои назариявӣ, қонунгузорӣ ва амалияи онро таҳлил карда, нишонаҳои онро муайян кардааст.

Дар мақолаи мазкур қайд мегардад, ки дар байни сарчашмаҳои муносири ҳуқуқ санади меъёрии ҳуқуқӣ мақоми роҳбарикунандаро ишғол менамояд. Вай дар ҳудуди қоидаҳои умумихатмӣ рафтореро муттаҳид менамояд, ки аз тарафи давлат ба вҷуд омада, ҳифз карда мешаванд. Ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ Конститутутсия, қонунҳои дигар, қарорҳои меъёрии мақомоти ҳокимияти иҷроия дохил мешаванд. Санадҳои меъёрӣ комилтару пурра ва ба таври оперативӣ талаботи тағйирёбандаи инкишофи ҷамъиятиро нишон дода, муътадилӣ ва самаранокии танзимнамоии ҳуқуқиро таъмин менамоянд.

Дигар сарчашмаҳои ҳуқуқ (одатҳои ҳуқуқӣ, амсоли судию маъмури) дорои муҳимияти танзимнамоии умумӣ нестанд. Онҳо дар танзимнамоии муносибатҳои ҷамъиятӣ нақши ғридриҳанда, ё ин ки нақши иловагиро мебозанд. Дар мақолаи мазкур зери мафҳуми «корпоратсия» гурӯҳи субъектҳои фаҳмидан мумкин аст, ки барои иҷро намудани мақсадҳои мушаххас муттаҳид гардида, дар ҷаҳорҷӯбаи қонун фаъолияти навъи муайяно дар ин соҳаи иҷтимоӣ ба амал мебароранд.

Вобаста ба ин, зери мафҳуми иттиҳоди корпоративӣ чунин сохтори низомнок ва мустақил фаҳмида мешавад, ки дорои сохти мартаботӣ буда, тамоми ё қисми калони корпоратсияҳо – иштирокчиёни соҳаи мазкурро, ки дар ҳудуди муайян амал мекунанд, дар бар мегирад.

Калидвожаҳо: санадҳои меъёрии корпоративӣ, нишонаҳо, хусусиятҳо, сарчашма, муносибатҳои ҷамъиятӣ, истилоҳ.

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ КОРПОРАТИВНЫХ НОРМАТИВНЫХ АКТОВ**Азимова З.М.,**

ассистент кафедры теории и истории государства и права юридического факультета Таджикского национального университета

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства, история правовых и политических учений**Научный руководитель:** Сотиволдиев Р.Ш., доктор юридических наук, профессор
Рецензент: Куканов А.З., кандидат юридических наук, доцент

Аннотация. В статье раскрывается понятие и признаки корпоративных нормативных актов. Автор, анализируя теорию, законодательство и практику определяет его признаки.

Среди современных источников права нормативно-правовой акт занимает ведущее место. Он объединяет в себе общеобязательные правила поведения, которые создаются и охраняются государством. К нормативно-правовым актам относятся конституции, другие законы, нормативные решения органов исполнительной власти. Нормативные акты наиболее полно и оперативно отражают изменяющиеся потребности общественного развития, обеспечивают стабильность и эффективность правового регулирования.

Другие источники права (правовые обычаи, судебные и административные прецеденты) общерегулятивной значимостью не обладают. Они играют частичную, вспомогательную или дополнительную роль в регулировании общественных отношений.

В статье под корпорацией (с учетом того, что подробно сущность этого понятия будет рассмотрена чуть ниже) следует понимать объединившуюся для выполнения конкретных целей группу субъектов, осуществляющую в рамках закона деятельность определенного рода в данной социальной сфере. Соответственно под корпоративным объединением будет пониматься системное, имеющее иерархическую структуру, и в то же время самостоятельное, независимое образование, включающее все или большую часть корпораций-участников данной сферы, действующих на определенной территории.

Ключевые слова: корпоративные нормативные акты, признаки, особенности, источники, общественное отношение, термин.

THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF CORPORATE REGULATIONS

Azimova Z.M.,

assistant department of the theory and history of state and law, of Tajik National University

Scientific specialty: 12.00.01 – theory and history of the law and state, history of the doctrines of the law and state

Supervisor: Sotivoldiev R.SH., doctor of law, professor

Research supervisor: Kukanov A.Z., Candidate of legal sciences

Annotation. The article reveals the concept and signs of corporate regulations. The author analyzes the theory, legislation and practice determines its signs.

Among modern sources of law, the normative legal act takes the leading place. It combines the generally binding rules of conduct that are created and protected by the state. Normative-legal acts include constitutions, other laws, regulatory decisions of executive bodies. Normative acts most fully and operatively reflect the changing needs of social development, ensure the stability and effectiveness of legal regulation.

Other sources of law (legal customs, judicial and administrative precedents) do not have a general regulatory significance. They play a partial, auxiliary or additional role in the regulation of social relations.

In the present work, under the corporation (taking into account the fact that the essence of this concept will be discussed in detail below), it is necessary to understand the group of entities that is united for the performance of specific purposes, performing activities of a certain kind within the framework of the law in a given social sphere. Accordingly, the corporate association will understand the systemic, having a hierarchical structure, and at the same time an independent, independent entity that includes all or most of the corporations participating in the given sphere operating in a certain territory.

Key words: corporate normative acts, signs, features, sources, public attitude, term.

Дар байни сарчашмаҳои муосири ҳуқуқ санади меъёрии ҳуқуқӣ мақоми роҳбариқунандаро ишғол менамояд. Вай дар худ қоидаҳои умумихатмӣ рафтореро муттаҳид менамояд, ки аз тарафи давлат ба вучуд омада, ҳифз карда мешаванд. Ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ конституция, қонунҳои дигар, қарорҳои меъёрии мақомоти ҳокимияти иҷроия дохил мешаванд. Санадҳои меъёрий қомилтару пурра ва ба таври оперативӣ талаботи тағйирёбандаи инкишофи ҷамъиятиро нишон дода, мӯтадилӣ ва самаранокии танзимноии ҳуқуқиро таъмин менамоянд.

Дигар сарчашмаҳои ҳуқуқ (одатҳои ҳуқуқӣ, амсоли судию маъмурӣ) дорои муҳимияти танзимноии умумӣ нестанд. Онҳо дар танзимноии муносибатҳои ҷамъиятӣ нақши ёридиханда, ё ин ки нақши иловагиро мебозанд.

Дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ меъёрҳои мустақкам мешаванд, ки манфиатҳои аксарият ва ақаллиятро дар маҷмӯъ ба инобат гирифта, онҳоро вобаста ба муносибатҳои мушаххаси иқтисодӣ, иҷтимоӣ, миллию байналмиллалӣ дар марҳилаи мазқури таърихӣ самтгирой менамоянд:

1. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар натиҷаи фаъолияти ҳуқуқзодқунии мақомоти салоҳиятноки давлатӣ, ё ин ки ифодаи иродаи умумихалқӣ (раъйпурсии умумихалқӣ) қабул мешаванд.

2. Дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танҳо меъёрҳои ҳуқуқӣ, яъне қоидаҳои хусусияти умумидошта дарҷ мегарданд.

3. Санади меъёрии ҳуқуқиро ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ аз сарчашмаҳои илми ҳуқуқшиносӣ, ё ин ки манбаи дониши ҳуқуқӣ бояд фарқ намуд.

4. Санади меъёрии ҳуқуқӣ дар шакли ҳуҷҷати расмӣ давлатӣ ба қайд гирифта мешавад, ки дорои нишонаҳои махсуси ҳатмӣ зерин мебошад: номи санад (қонун, фармон, қарор); номи мақомоти қабулнамудаи санад (парламент, президент, ҳуқумат, мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ).

5. Дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ меъёрҳои ҳуқуқӣ вобаста ба унсурҳои сохтори муайяни зерин гурӯҳбандӣ карда мешаванд: вобаста ба қисмҳо,

бобҳо, моддаҳо (масалан, дар Кодекси граждани: қисми – «Ҳуқуқи уҳдадорӣ», боби – «Иҷроиши уҳдадорихо», модда – «Пеш аз муҳлат иҷро намудани уҳдадорихо»).

Санади меъёрии ҳуқуқӣ ин ҳуҷҷати расмӣ мебошад. Ҳамчун дилхоҳ ҳуҷҷати ҳуқуқӣ он дарбаргирандаи иттилоот мебошад, хусусан, иттилооти ҳуқуқӣ. Ҳамчун санади ҳуқуқӣ, он дорои эътибори ҳуқуқӣ буда, барои ҳамаи шахсони манфиатдор ҳатмӣ мебошад. Ин санади ҳуқуқзодқуни натиҷаи фаъолияти мақомоти салоҳиятноки давлатӣ буда, аз ин лиҳоз, дорои қувваи ҳокимиятӣ мебошад. Тавассути санадҳои меъёрий амрҳои давлатӣ умумихатмӣ мегарданд.

Санадҳои меъёрий низоми яғонаи мартаботиро ташкил медиҳанд. Санадҳои меъёрии мақомоти болоӣ ба таври мартаботӣ нисбат ба санадҳои мақомоти поёнӣ дорои қувваи олии ҳуқуқӣ мебошанд. Санадҳои дорои эътибори олии ҳуқуқӣ – қонунҳо мебошанд. Ҳамаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар маҷмӯъ низоми қонунгузориро дар фаҳмиши васеи ин мафҳум ташкил медиҳанд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо карда мешаванд: қонунҳо ва санадҳои зерқонунӣ.

Санадҳои корпоративӣ дорои хусусиятҳои зерин мебошанд:

1) намунаҳо, стандартҳои рафторро ифода менамоянд.

2) доираи муайяни муносибатҳои ҷамъиятиро танзим менамоянд.

3) барои истифодабарии тӯлонӣ пешбинӣ шудаанд.

4) хусусияти умумихатмӣ доранд.

5) Тавассути онҳо воситаҳои мувофиқ ва муттаҳидаҳои одамон таъмин мегарданд.

6) дорои хусусияти танзими таъсиррасонии умумӣ мебошанд, на фардӣ.

Бо мақсади идеализатсияқунонии модели (намунаи) тадқиқшаванда зарур аст, ки байни меъёрҳои корпоративӣ ва танзимноии корпоративӣ, ки вақтҳои охир ба он аз ҷониби олимони ҳуқуқшинос диққати муайян дода шуда истодааст, сарҳад гузошта шавад. [1, с.

262] Зери мафхуми танзимнамоии корпоративӣ, ба фаҳмиши васеъ чунин таъсиррасонии бавучудомадаи корпоратсияро мефаҳманд, ки тавассути низоми воситаҳои меъёрӣ-ташқилӣ ба муносибатҳои ҷамъиятии дар дохили корпоративӣ – ҳуқуқӣ амалӣ карда мешаванд.

Меъёрҳои корпоративӣ яке аз унсурҳои танзимнамоии корпоративӣ мебошанд. Ғайр аз, меъёрҳои корпоративӣ ба шумораи чунин воситаҳо, инчунин меъёрҳои ҳуқуқӣ низ шомил мешаванд, ки тавассути онҳо танзимнамоии фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ ба амал бароварда мешавад. Чунин танзимнамоии корпоративӣ-ҳуқуқӣ дар ҷаҳорҷӯбаи таъминоти ҳуқуқии фаъолияти ташқилотҳои корпоративӣ ба вучуд меояд, ки дар мақолаи мазкур муфассалтар тадқиқ карда намешавад. Чунки барои мақсадҳои тадқиқоти мазкур бояд, ки танзимнамоии корпоративӣ дар фаҳмиши маҳдуди ин раванд вучуд дошта бошад, ки аз татбиқнамоии меъёрҳои корпоративии дар ин ташқилот муқарраршуда таркиб ёфта, барои таъсиррасонӣ ба муносибатҳои дохили он равона карда шуда бошад.

Оид ба саҳми муайяни меъёрҳои корпоративӣ дар танзими ҳуқуқӣ ақидаҳои мухталиф ҷой доранд. В.Н. Протасов ба фарзияи умумиёбирофшуда оид ба ҳуқуқ ҳамчун танзимгари муносибатҳои ҷамъиятӣ таъя карда, қайд менамояд, ки ҳуқуқ муносибатҳои ҷамъиятиро танзим накарда, балки рафторро ба воситаи муқарраркунии сохторҳои ҳуқуқӣ, яъне тавассути муносибатҳои ҳуқуқӣ «дар намуди тозаашон» ба танзим мебарорад [3, с. 31]. Бо мақсади ба вучуд овардани сохтори «тозаи» танзимнамоӣ, розӣ ҳастем, ки меъёрҳои корпоративӣ ба субъектҳои муносибатҳои корпоративӣ ҳуқуқ ва уҳдадорихоро дода, бо он рафтори муайяно ба ҳаёт ба вучуд меорад [4, с. 133]. Бинобар ин, ба ҳулосаи зерин меоем, ки меъёрҳои корпоративӣ чун ҳуқуқ муносибатҳои ҷамъиятиро ба танзим дароварда,

тавассути он рафтори субъектҳоро низ ба танзим мебарорад.

Бо тағйирёбии режими сиёсӣ дар солҳои 90-уми асри гузашта, на танҳо муносибатҳои мавҷудаи иҷтимоӣ, инчунин кушодашавӣ ва қонунишавии бисёр соҳаҳои то ин вақт манъшуда, дар навбати аввал, соҳаҳои хоҷагидорию истеҳсолӣ ба вучуд омадааст, ки қонунан ҳам навсозии механизми давлатиро ва ҳам тағйирёбии падидаҳои ҳуқуқиро талаб намудааст.

Тавре Саъдизода Ҷ. менависад, пас аз қасби Истиқлолияти давлатӣ дар кишвари мо ба масъалаи қабули қонунгузорӣ ва танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ диққати махсус зоҳир карда шуд. Гуфтан мумкин аст, ки сиёсати алоҳида ва мустақил – сиёсати қонунгузорӣ роҳандозӣ гардид, ки он асосан аз ҷониби парлумони мамлакат – Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад. Қабули Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як давраи ҳассос ва дар он инъикос ёфтани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд идомаи ҳамин сиёсати қонунгузорӣ ба ҳисоб мерафт. [5, с. 359-360; 6, с. 110-114; 7, с. 91-95].

Як қатор муаллифон (О.Э. Лейст, Л.А. Морозова, В.В. Оксамитний) қосепсияҳои меъёрӣ, сотсиологӣ ва маънавии фаҳмиши ҳуқуқро ҷудо мекунанд. А.Ф. Чердансев тарафдори қосепсияи прагматикӣ мебошад. В.С. Нерсеянс бошад, қосепсияи тафовутгузорию 2 навъи асосии фаҳмиши ҳуқуқӣ – назарияи фитрӣ-ҳуқуқӣ ва либерталиро тарафдорӣ намудааст. Ин ду навъи фаҳмиши ҳуқуқро шартан ҳамчун намудҳои юридикӣ (ҳуқуқӣ) ва легистикӣ (аз *lex* – қонунӣ) – и фаҳмиши ҳуқуқ ва қабули ҳуқуқ маънидод намудан мумкин аст.

Яке аз унсурҳои танзимнамоии меъёрӣ ин санадҳои меъёрии корпоративӣ мебошанд, ки дар соҳаи иҷтимоӣ гурӯҳи махсусро ташқил медиҳанд. Барои боз ҳам ҷуқуртар дарк намудани моҳияти ин зухурот пеш аз ҳама зарур аст, ки табиати онро, мундариҷаи раванди шаклгирии санадҳои меъёрии корпоративӣ ва

намудҳои онҳоро муайян ва аз худ намуд.

Дар мақолаи мазкур зери мафҳуми «корпоратсия» гурӯҳи субъектҳои фаҳмидан мумкин аст, ки барои иҷро намудани мақсадҳои мушаххас муттаҳид гардида, дар чаҳорҷӯбаи қонун фаъолияти навъи муайяно дар ин соҳаи иҷтимоӣ ба амал мебароранд.

Мувофиқан, зери мафҳуми иттиҳоди корпоративӣ чунин сохтори низомнок ва мустақил фаҳмида мешавад, ки дорои сохти мартаботӣ буда, тамоми ё қисми калони корпоратсияҳо – иштирокчиёни соҳаи мазкурро, ки дар худуди муайян амал мекунанд, дар бар мегирад.

Ҳуқуқшиноси рус И.А. Илин қайд намуда буд, ки ҳама гуна категорияи ҳуқуқшиносӣ бояд мавриди таҳлили илмӣ қарор гирад: «Аммо ҳар яке аз онҳо бояд ба худ қатори методологии ба моҳияташон мувофиқро дарёфт намоянд..., пешакӣ аз раванди тақсимшавии аналитикӣ гузаранд ва бо имконият номи фардиқунандаро соҳиб гарданд.» [1, с. 262].

Тадқиқоти меъёрҷодкунии корпоративӣ ва умуман меъёрҷодкунии

муттаҳидаҳои корпоративиро дар соҳаи варзиш, алалхусус мақсаднок аст, ки аз аниқ намудани мафҳуми «меъёрҷодкунӣ» оғоз карда шавад. Истилоҳи «корпоратсия» барои низоми ҳуқуқии Тоҷикистон нав мебошад. Он қонунан мустаҳкам нагардида, мафҳуми мустақили ҳуқуқшиносиро ташкил намедиҳад. Он аз калимаи латинии «corporato» (муттаҳида, иттиҳод) гирифта шуда, ҳамчун «чамъият, иттифок, гурӯҳи шахсонӣ бо умумияти касбию манфиатҳои тарафайн муттаҳидшуда» фаҳмида мешавад. Тибқи луғати энциклопедии Брокгауза ва Ефрон, корпоратсия «номи умумӣ барои ифодаи иттиҳоди мебошад, ки дорои ягонагӣ буда, субъекти ҳуқуқ ва уҳдадорихо, шахси ҳуқуқӣ мебошанд» [2, с. 145]. Инчунин, ба корпоратсияҳо ташкилотҳои, ки дар асоси санади ҳокимиятии умумӣ ташкил шуда, дорои салоҳиятҳои муайян мебошанд, дохил намешаванд. Онҳо ҳамчун муассисаҳои давлатию худидоракунӣ баромад намуда, намуди мустақили субъектони ҳуқуқро ташкил медиҳанд.

Адабиёт:

1. Кашанина Т.В. Корпоративное право. – М., 1999.
2. Энциклопедический словарь. – С-Петербург, 1890. (Издатели – Ф. А. Брокгауз, И.А.Ефронь).
3. Протасов В.Н. Что и как регулирует право. – М., 1995.
4. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. В 4-х т. Т. 1-2. – Москва, Издание Бр. Башмаковых, 1910 г.
5. Саъдизода Дж. Государственная политика в области прав человека: на примере Маджлиси Оли Республики Таджикистан / Материалы Республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной «25-летию государственной Независимости Республики Таджикистан». – Душанбе, 2016. – С. 359-360.
6. Саъдизода Дж. Законодательная политика в сфере прав человека и ее роль в формировании культуры прав человека // Государствоведение и права человека. Научно-практический журнал. Издательства юридического факультета ТНУ. №1 (1). Душанбе, 2016. – С. 110-114.
7. Саъдизода Дж. Закрепление прав и свобод человека в Конституции Республики Таджикистан // Государствоведение и права человека. Научно-практический журнал. Издательства юридического факультета ТНУ. №3 (03). Душанбе, 2016. С. 91-95.

БАХШИ ТАЪРИХИ ҲУҚУҚ – СТРАНИЦЫ ПРАВОВОЙ ИСТОРИИ ЗАЩИТА ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА В ПЕРИОД ЗОРОАСТРИЗМА И ИСЛАМА

Камолов Ш.Х.,
старший преподаватель кафедры конституционного права юридического факультета
Таджикского национального университета
E-mail: orash-kamolov@mail.ru

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право

Научный руководитель: Имомов А.И., кандидат юридических наук, доцент
Рецензент: Диноршев А.М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. Религия всегда играла особую роль в урегулирование общественных отношений в историческом Таджикистане. Права и свободы человека как особое явление в обществе регулировалось религией. Защита прав и свобод человека является одним из актуальных проблем которое находилось в центре внимание религии. Автор попытался раскрыт проблематику защиты прав и свобод человека в период зороастризма и ислама

Ключевые слова: зороастризм, ислам, пророк, приговор, защита прав и свобод человека, справедливость.

ҲИМОЯИ ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ИНСОН ДАР ДАВРАИ ЗАРДУШТИЯ ВА ИСЛОМ

Камолов Ш.Х.,
муаллими калони кафедраи ҳуқуқи конституционии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: orash-kamolov@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конституционӣ; муҳофизати суди конституционӣ; ҳуқуқи муниципалӣ

Роҳбари илмӣ: Имомов А.И., номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Муқарриз: Диноршоев А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Ҷамъурда. Дар танзимномаи муносибатҳои ҷамъияти дар Тоҷикистони таърихи дин ҳамеша нақши муассир бозидааст. Дин ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро чун падида ва зухуроити муҳим дар ҷамъият, батанзим медавард. Ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон чун яке аз масъалаҳои мубрам дар маркази таваҷҷуҳи дин қарор дошт. Муаллиф дар мақола кӯшиш намудааст, ки ба масоили ва мушкилоти ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дар замони зардуштия ва ислом равшани андозад.

Калидвожаҳо: зардуштия, ислом, пайғомбар, ҳукм, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон, адолат.

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE PERIOD OF
ZOROASTRISM AND ISLAM**Kamolov Sh.H.,**Senior lecturer of the Chair of Constitutional Law of
the Faculty of Law Tajik National University

E-mail: orash-kamolov@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceedings; municipal law**Research supervisor:** Imomov A.I., Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor**Reviewer:** Dinorshoev A.M., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation. Religion has also played special role in the regulation of the public relations in the historical Tajikistan. The rights and freedoms as the special phenomenon have also been regulated by religion. The protection of the rights and freedoms is quite actual problem which was in the limelight of the religion. The author made an effort to open in the article the problems of protection of the rights and freedoms in the period of zoroastrism and Islam.

Key words. Zoroastrism, Islam, prophet, sentence, protection of the rights and freedoms, justice

Общепризнанным является факт, что религия играла роль основного нормативного комплекса в человеческих отношениях задолго до появления права [1]. В развитии прав человека и его защиты в Таджикистане религия всегда играла большую роль. Она традиционно на протяжении многовековой истории человечества объединяла людей, оказывала влияние на жизнь государства и на формирование прав человека. Религиозное сознание является важной частью общественного сознания и в качестве такового не может не оказывать влияние на мораль, политику и право. Религия содействует нравственному воспитанию общества, что очень важно для функционирования государства. Религиозные нормы непосредственно воздействуют на нормы и правила поведения в обществе, так как содержат определенный кодекс поведения. Нередко содержание принципов религии и права совпадает. Примерами таких принципов являются принципы справедливости, добросовестности, гуманизма, человеколюбия [2]. Не являются исключением и религиозные учения которые существовали на территории исторического Таджикистана – зороастризм и ислам. Возникновение таджикско-персидской религиозно-философской и правовой мысли датируется VII–VI вв.

до н.э. В это время научная мысль, в том числе и правовая, имела ярко выраженный религиозный оттенок, подтверждением чему являются философско-правовые учения зороастризма [3]. Зороастризм – одно из первых монотеистических религиозно-философских учений, которое вобрало в себя множество отвлеченных абстрактных вопросов, связанных со взаимоотношениями человека и Бога и наоборот. Это первое учение, которое поставило во главу угла важнейшие вопросы человеческого бытия, его свободы и ответственности, а также множество важных этических вопросов, среди которых особое место занимали понятия «благая мысль», «благое слово», «благое дело» [4]. Основным правовым источником зороастризма была Авеста – священная книга зороастрийцев которая определяла некоторые права и свободы человека. Свобода личности, воле духовной сила человека являются основными лозунгами в Зороастризме. Позже в зороастрийском учении создаются многие религиозно-правовые источники о естественных и социальных правах, среди которых выделяются право на жизнь, право на счастливую жизнь, право на труд, право на свободный брак, право на собственность, право на благоприятные условия жизни и т.д. [5]. Наряду с регулированием

прав человека в Авесте уделяется большое внимание разрешению споров, назначению наказаний, осуществлению правосудия и справедливости, которая подразумевала соблюдение законности, равенства, честности и истинности в отношениях людей [6]. Авеста не только определяет и регулирует права и свободы человека. Однако, важной задачей являлся защита прав свобод и достоинство человека.

Говоря о защите прав и интересов человека надо отметить, что в этом периоде функцию защиты осуществлял только царь. Потому, что в древние времена вся власть принадлежала монарху Царь первоначально считался верховным судьей страны [7]. Со временем организовалось мубади мубадон которые помогали царю в судебных делах. Мубади мубадон являлся высшим должностным лицом который осуществлял правосудие. По сообщениям древнеперсидских источников, одним из высших должностных лиц по осуществлению правосудия был мубади мубадон, который являлся высшим должностным лицом в иерархии должностей зороастрийской церкви [8]. Эту должность формировалось путём выбора. Данное должностное лицо – мубад мубадон (мубади мубадон) высший духовный авторитет, выбираемый Анджуманам мубадон. Он вправе был решать все важнейшие религиозные юридические, социальные и политические вопросы. Его решению подчинялись без исключения все зороастрийцы [9]. Основная функция и задача мубади мубадон был внесение справедливого вердикта Мубади мубадон как высший должностное лицо имел право помиловать. Согласно Вендиду Мубади мубадон имеет право прощать одну треть вины преступника, а за остальное прощает сам Ахура Мазда [10]. Таким образом, Царь в учении зороастризма выступал как арбитр при разрешении возникших споров Он, как верховный судья, призывал народ на приём для совершения правосудия. [11] Каждый имел право заявить о своих нарушенных правах и требовать от царя справедливого вердикта [12]. В эпохи зороастризма обычно царь принимал народ в праздник Навруз. Как пишет А. Беруни в первый день Навруз царь принимал народ

для того, чтобы наградит заслуживших наградой, а на второй, третий и в последующие дни поочередно принимал крестьян, воинов и своих приближённых [13]. Именно таким образом царь олицетворял справедливость и защищал права и свободы своего народа. Анализируя эпоху зороастризма, мы пришли к выводу, что он дал импульс развитию защиты прав человека в будущем. Так как первые должности по защите прав и интересов человека появились в этой эпохе, как мубади мубадон.

После завоевания Средней Азии и Ирана в VII-VIII вв. арабами зороастризм был почти повсеместно вытеснен исламом. Права человека получил новый импульс развития при исламе. Ислам, появившийся в VI веке, изменил представление о человеке и его правах. Утверждение ислама происходило в период замены одной общественно-экономической формации другой.

Все отношения в исламе регулируются священным Кораном и хадисами. Священный Коран – первый источник мусульманского права, который наряду с религиозными и моральными нормами имеет иные нормы правового характера. Исследователи полагают, что более 500 аятов Корана имеют правовой характер и регулируют самые разные общественные отношения. Не являются исключением и регулирование отношений, связанных с правами человека. Ислам содержит в себе особую концепцию человека. В Коране предусмотрено, в частности, право человека на жизнь, право на жилище, право на образование, право на здоровье и. т.п.

В Исламе особое внимание уделяется защите прав, свобод и достоинства человека. Ислам защищает права и свободы человека независимо от расы, цвета, кожи и национальности. В Исламе нет расизма и дискриминации. Является основным принципом ислама Равноправия. людей Об этом в Коране: говорится «О люди! Мы создали вас мужчиной и женщиной и сделали вас народами и племенами, чтобы вы знали друг, друга. Ведь самый благородный из вас пред Аллахом самый благочестивый. Поистине, Аллах – Знающий, Сведущий. Б. Сафаров подчёркивает, что пер-

воначальный ислам базировалось на равноправии всех членов общества [14]. Рассматривая А.Г. Холиков, данную проблему, отмечает, что Коран определяет равенство людей в трёх направлениях:

1) равенство в происхождении человека;

2) равенство в правах;

3) равенство в отправлении правосудия относительно человека [15]. Ислам защищая права достоинства и свободы человека запрещает всякую дискриминацию и неравноправие. Ислам защищает честь и достоинства каждого человека путем запрещения проклятия, ругательства и насмешек на другим [16]. Изучая данную проблематику мы пришли к выводу, что Ислам в первую очередь защищает права человека на жизнь. В Исламе права человека на жизнь является основным и важнейшим из всех прав. Жизнь считается неприкосновенным и запретным для посягательства. О признании и защиты права на жизнь в Коране имеются немало аятов, которые служат основополагающими принципами, для разработки других прав и свобод человека. Сущность Ислама заключается в справедливости, уважение, воспитание и равноправие. В Коране говорится: «Если судишь, то среди них суди справедливо». То есть Коран обязывает всех в том числе правителей и судей быть справедливыми.

Таким образом, не смотря на трудный путь, защита прав и свобод человека в Исламе набирает новый и довольно крепкий оборот. И постепенно находилась в процессе усовершенствование. Осуществление защиты прав человека, а также правосудия является важной чертой исламе. Как отмечает Р. Одинаев в богословских и правовых книгах каждой религии говорится о справедливом осуществлении правосудия [17]. В Исламе особое внимание уделяется правосудию и защите прав человека. Изучение анализы показывают, что в период появления и развития ислама, Пророк выступал как гарант защиты прав, и олицетворял правосудию. По этому поводу Х. Зандия. пишет, что «должность судьи, т.е. ответственность по осуществлению правосудия лежала на плечах Пророка и

халифов, другие мусульмане имели право заниматься осуществлением правосудия с разрешения и назначения Пророка, а после него халифами [18]. Изучая проблемы правосудия и органов осуществляющих их в период появления и развитие ислама, Г.М. Керимов полагает, что первоначальный ислам не имел стройной системы судопроизводства. Мухаммад (с), как глава мусульманской общины, лично решал судебные вопросы и выносил приговоры, иногда поручая это своим сподвижникам. Арабский правовед IX века Йахья ибн Адам сообщает о случае, когда некий мусульманин убил человека из зиммиев (последователи христианской и иудейской религии) Пророк сам разбирал это дело, и по его приговору убийца был предан смерти [19]. Мухаммад (с) выносил приговор в присутствии конфликтующих сторон. Места для конфликтного спора послужила в основном мечеть. Там решали все основные вопросы, включая государственные, религиозные и правовые. Несмотря на то, что не было судебной системы, Пророк Мухаммад (с) и праведные ему халифы всегда постарались олицетворит справедливую правосудию. Исторические источники свидетельствуют, о том, что это тяжёлая функция им удавалось. Как полагает Р. Одинаев более тысячи лет судопроизводства в мусульманских странах велось на основе исламских юридических концепций. При этом в шариатских судах рассматривались судебные дела как религиозного, так и светского характера [20]. В последующим в исламе появились институты и должности, такие как кази, мазалим который их функцию охватывало защита прав, свобод, честь и достоинство человека. Они осуществляли правосудию на основе Корана и шариата. Таким образом, исходя из изложенного мы пришли к выводу, что в эпоху ислама защита прав свобод и достоинство человека осуществлялось весьма заметно. Оно находилась в центре внимания Пророка Мухаммада (с) и его праведных халифов. Несмотря на то, что в начале появления и развитие ислама не было стройной судебной системе. А в качестве основного принципа защиты

прав, свобод и достоинство человека по-

служила принцип справедливости.

Литература:

1. Диноршоев А.М Конституционные основы регламентации и реализации права и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан. Диссерт. на уч. степ. Док. юр. Наук. – М., 2015. – С. 47.
2. Диноршоев М. Философия (на тадж. яз.). Ч. 1. – Душанбе, 1997. – С. 39.
3. История таджикской философии. С древнейших времен до XV в. / Под ред. К. Олимова, А. Шамолова. – Душанбе, 2010. Т. 1. – С. 105.
4. Диноршоев А.М. Конституционные основы регламентации и реализации права и свобод человека и гражданина в Республике Таджикистан. Диссерт. на уч. степ. Док. юр. Наук. – М., 2015. – С. 50.
5. Разев А.К. Этюды из истории политика – правовых учений. – Баку, 1986. – С. 77.
6. Холиков А.Г. Правовая система зороастризма. – Душанбе, 2005. – С. 88.
7. Одинаев Р.С. Институт мазалим в истории Таджикской досоветской Государственности. – Душанбе, 2015. – С. 57.
8. Холиков А.Г. Правовая система зороастризма: дисс. д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2004. – С. 305.
9. Сафаров Б.А. Формирование раннего исламского государство. – Душанбе, 2011. – С. 150-151.
10. Холиков А.Г. Мусульманское право (на тадж. яз.). – Душанбе, 2011. – С. 98.
11. Диноршоев А.М. Права человека в истории общественного мысли. – Душанбе, 2013. – С. 97.
12. А. Беруни. Осор- ул. -бокия. – Душанбе, 1990. – С. 237.
13. Зандия Х. Диван мазалим в начале истории ислама. – С. 6.
14. Керимов Г.М. Шариат: Закон жизни мусульман. Ответы Шариата на проблемы современности. – СПб., 2007. – С -29; Йахйа ибн Адам. Китаб аль-Харадж. – Лейден, 1896. – С. 55-56.

**НИГОҶЕ БА САРЧАШМАҲОИ ҲУҚУҚИ ИНСОН: АЗ АҲДИ БОСТОН
ТО СОҲИБИХТИЁРӢ****Сафарзода Н.Ф.,**ассистенти кафедраи ҳуқуқи инсон ва
ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

E-mail: nekruz-0101@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи
таълимоти ҳуқуқӣ ва сиёсӣ**Роҳбари илмӣ:** Саъдизода Қ., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ**Муқарриз:** Диноршоҳ А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Ҷишурда: Мақолаи мазкур фарогирандаи сарчашмаҳои ҳуқуқие мебошад, ки аз ҷониби миллати тоҷик дар масири таърих қабул гардида, муқарраркунанда ва танзимкунандаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд мебошанд. Пас аз баррасии амиқ муаллиф ба хусолае омадааст, ки халқи тоҷик бо дарки масъулияти баланди инсонӣ аз аҳди бостон то кунун дар самти эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон санадҳои нодири ҳуқуқиро қабул намуда, дар радифи кишварҳои қарор гирифтааст, ки ба инсоният ҳуқуқ, озодагӣ ва адолатро инъом намудаанд.

Калидвожаҳо: ҳуқуқи инсон, озодии инсон, адолат, сарчашмаи ҳуқуқи инсон, Авесто, Эъломияи Куруши Кабир, қонунномаи Сосониён, Конститутсия.

**ВЗГЛЯД НА ИСТОЧНИКИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ОТ ДРЕВНОСТИ ДО НЕ-
ЗАВИСИМОСТИ****Сафарзода Н.Ф.,**ассистент кафедры прав человека и
сравнительного правоведения юридиче-
ского факультета Таджикского нацио-
нального университета

E-mail: nekruz-0101@mail.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; ис-
тория правовых и политических учений**Научный руководитель:** Саъдизода Дж., кандидат юридических наук**Рецензент:** Диноршоҳ А.М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация: Данная статья охватывает правовые источники таджикского народа, в которых были закреплены исконные права и свободы человека и гражданина. После всестороннего изучения данной темы, автор приходит к выводу, что таджикский народ с чувством долга перед человечеством от древних времен до современности на пути признания, соблюдения и защиты прав и свобод человека принял уникальные источники права и тем самым выступает в качестве государств которое подарила человечеству права, свободы и справедливость.

Ключевые слова: права человека, свобода человека, справедливость, источни-
ки прав человека, Авеста, Декларация Кира Великого, Сасанидских судебных,
Конституция.

VIEW ON HUMAN RIGHTS SOURCES: FROM ANTIQUITY TO INDEPENDENCE

Safarzoda N.F.,Junior lecturer of the Department of human rights and comparative law of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: nekruz-0101@mail.ru**Scientific Specialty:** 12.00.01 – theory and history of law and state; history of legal and political doctrines**Research supervisor:** Sadizoda J., Candidate of Legal Sciences**Reviewer:** Dinorshoh A.M., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annatation: This article covers the legal sources of the Tajik people, in which the ancestral rights and freedoms of man and citizen were enshrined. After a comprehensive study of this topic, the author comes to the conclusion that the Tajik people with a sense of duty to humanity from ancient times to modern times on the path of recognizing, respecting and protecting human rights and freedoms accepted unique sources of law and thus act as states that gave humanity rights, freedom and justice.

Keywords: human rights, freedom, justice, source, Avesta, Declaration of Cyrus the Great, Sassanian judicial, Constitution.

Инсоният аз лаҳзае, ки худро ҳамчун мавҷудоти бошуур шинохт, дарки олами ҳастӣ намуд ва дар муносибати байниҳамдигарӣ қарор гирифт, талош варзид то хешро аз ҳар гуна ҳолат ҳифз намуда, барои озодӣ мубориза барад. Ин тарзи фаъолияти инсон аввалан дар доираи қоидаҳои ахлоқӣ зӯхур намуда, баъдан тавассути урфу одат инкишоф ёфта, сониян дар доираи меъёрҳои ҳуқуқӣ (санадҳо) мавриди ҳифз қарор гирифт.

Аввалин нишонаҳои қонун дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ хеле барвақт пайдо гардида, дар доираи қоидаҳои ахлоқӣ арзи ҳастӣ менамуданд. Пайдоиши ин гуна санадҳои ахлоқӣ ба ҳазораи II-I п.м. рост меояд, ки намунаи барҷастаи он аввалин китоб ё таълимоти фалсафӣ, динӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқии аҷдодони мо, яъне китоби муқаддаси мазҳаби зардуштия «Авесто» маҳсуб меёбад. Номи «Авесто» аз калимаи форсии миёнаи *apastāk*, баъдан *abastāv* гирифта шуда, ба маънии «асос», «гузо-

риш», «дастур», «ниёиш» ва ғ. [3, с. 65] фаҳмида мешавад. Яъне, «Авесто» ҳамчун як дастур ва асосе баромад менамуд, ки инсонҳо фаъолияти худро дар асоси он ба роҳ мемонданд. Асоси фаъолият ва зиндагии инсон дар сегонаи зардуштӣ: *ҳумата*, *ҳухта*, *ҳварита* – *пиндори нек*, *гуфтори нек*, *кирдори нек* [6, с. 236] таҷассум гардида буд.

Дар ин сарчашмаи нодири таърихӣ, ки чаҳоряк қисмати он ба мо расидааст, доир ба масъалаҳои гуногуни ҷамъияти синфи ибтидоӣ суҳан меравад. Инчунин, он фарогири масъалаҳои гуногуни ҳуқуқӣ мебошад, ки *озодии суҳан*, *озодии андеша*, *озодии интихоби дин*, *ҳуқуқи зан*, *ҳуқуқи кӯдаки дар батни модар буда*, *озодии ҳаракат*, *даҳолат накардан ба сарҳади давлати дигарон*, *гиромидошти ҳуқуқи ҷонварон*, *нигоҳ доштани амниятӣ ҷамъиятӣ*, *тарбияи фарзанд*, *бунёди оила* ва ғ. [4, с. 15-18] намунае аз онҳоянд. Яке аз қисматҳои таркибии онро «Вандидод» ташкил медиҳад, ки шакли дуру-

сти он «Видевдат» [3, с. 66], яъне қонун ба муқобили девон аст ва дар ин чо «ван-вай»-ба муқобили, «даева»-девбадӣ, «дод-дотик»-қонунро ифода намуда, Қонуни зидди бадӣ ё Қонунномаи муқобили бадӣ [8, с. 32] ба ҳисоб меравад. Китоби «Авесто» нахустин офарандаи қонун ва танзимгари муносибатҳои ҳуқуқӣ *Урвохшия* бародари Гуршоспро расман эътироф менамояд [8, с. 12].

Ҳамин тавр, метавон иброн намуд, ки «Авесто» на танҳо доир ба расму оин ва анъанаҳои дини зардуштӣ, балки оид ба масъалаҳои гуногуни ҳуқуқӣ, инчунин танзими ҳуқуқии онҳо аҳамияти махсус зоҳир намудааст. Он ҳамчун муҳимтарин ёдгории таърихӣ заминаи хубест чихати омӯзиши масъалаҳои мухталифи ҳуқуқӣ дар аҳди бостон. Пас аз таҳлили ҳаматарафи сарчашмаҳои гуногуни таърихӣ ва асарҳои илмӣ метавон чунин хусола баровард, ки заминаи асосии пайдоиши сарчашмаҳои ҳуқуқӣ маҳз аз «Авесто» маншаъ гирифта, минбаъд инкишоф ёфтаанд.

Эълomiaи Куруши Кабирро метавон чун сарчашмаи нодири таърихи миллати тоҷик баҳогузори намуд, ки дар он ҳуқуқ ва озодиҳои аввалиндараҷаи инсон ва шаҳрванд инъикос гардидаанд. Маврид ба зикр аст, ки ин сарчашмаи таърихӣ-ҳуқуқӣ то ҳол аҳамияти худро аз даст надода, заминаи асосии бавучудой ва қабули санадҳои байналмилалӣ ва миллӣ дар самти ҳуқуқи инсон маҳсуб меёбад. Дар заминаи он инсонҳо аз зери ҷабру зулм ва ғулумӣ озод гардида, дар интиҳоби ҷойи зист ва тоату ибодат мухториятро ба даст оварданд, ки метавон онро асоси пойдеории сулҳ дар империяи бузурги ҳахоманишинӣ маънидод намуд. Ин сарчашмаи нодири таърихӣ як зумра ҳуқуқҳои инсонро дар худ ҷой додааст, ки *ҳуқуқ ба озодӣ* (банди 2); *ҳуқуқ ба озодиҳои дину мазҳаб ва тоату ибодат* (банди 5); *ҳуқуқ ба озодиҳои ҳаракат ва интиҳоби ҷойи зист* (банди 5); *ҳуқуқ ба*

моликият (банди 3); *ҳуқуқ ба адолати судӣ* (банди 6); *манъи шиканҷа* (банди 2); *ҳуқуқ ба озодиҳои касбу кор* (банди 5); *эътироми ҳуқуқи озодиҳои дигарон* (банди 5); *манъи хариду фурӯши одам* (банди 7); *манъи ғулумӣ* (банди 7)[2] аз ҷумлаи онҳоянд. Таъсири Эълomiaи Куруши Кабир на танҳо дар низомии қонунгузорӣ мамолики Фарб [11, с. 71-85], балки дар низомии санадҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, ки муқарраркунанда ва танзимкунандаи вазъи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд мебошанд, ба назар меравад.

Қонунномаи Сосониён чун сарчашмаи нодири таърихи ҳуқуқи миллати тоҷик шинохта шуда, бо номи «*Мотикони ҳазор додистон*» [13, с. 84] маълуму машҳур аст. «Мотикон» маънои ақида ва фатворо ифода намуда, «додистон» ифодакунандаи қонун ва меъёр мебошад [8, с. 9]. Дар он масъалаҳои гуногуни ҳуқуқи граждани, оилавӣ, ҷиноятӣ, муурофияи граждани, муурофияи ҷиноятӣ гирдоварӣ ва мавриди баррасӣ қарор дода шудааст, ки дар сарзамини Тоҷикистони таърихӣ истифода мегардиданд. Бо қабул гардидани қонунномаи мазкур вазифаҳои институти «додхоҳӣ» (мазолим) бештар гардида, фаъолияти он бо суръат инкишоф меёбад. Гурӯҳе аз олимони бар он назаранд, ки институти мазолим вазифаҳоеро анҷом медод, ки дар замони муосир онро Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон (омбудсмен) анҷом медиҳад [9, с. 21; 5, с. 121]. Қонунномаи Сосониён ҷавҳари асосии ҳуқуқро дар сарзамини таърихии мо инъикос намуда, фарогирандаи қарорҳои додгоҳӣ ва ақидаҳои ҳуқуқшиносони аҳди бостон, ки аз замони тамаддуни зардуштӣ то анҷоми салтанати сосонӣ зиндагӣ намудаанд, мебошад.

Метавон иброн намуд, ки дар аҳди бостон миллати тоҷик чихати бавучудой ва инкишофи ҳуқуқи инсон заминаи асосиро гузошта, дар самти ҳифзи ҳуқуқҳои муқаррагар-

дида механизмҳои алоҳидаро таъсис дода, ба насли башарият эътирофнамоӣ, риоя ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро тадрис намудааст.

Бо вучуди дур намудани миллати тоҷик аз саҳнаи давлату давлатдорӣ асолати ин миллати бузург бегона нагардида, дар роҳи расидан ба ҳадафҳои миллӣ ва эҳтироми ҳуқуқҳои инсон талоши беш намуд ва комёб низ гардид.

Халқи тоҷик бо ба даст овардани давлатдорӣ миллӣ ва касб намудани соҳибхитӣ, худро дар назди наслҳои гузашта вазифадор шуморида, ба қабул намудани санадҳои оғоз намуд, ки аз аҷдоди соҳибхирадаш мерос гузаштааст.

Бо дарки чунин масъулият 6-уми ноябри соли 1994 тавассути раёни Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид, ки дар низоми давлатдорӣ ва қонунгузори кишвар тағйироти ҷиддиро ба вучуд оварда, миллати тоҷикро дар арсаи байналмилалӣ ба сифати давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона муаррифӣ намуд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доир ба нақш ва аҳамияти ин ҳуҷҷати сарнавиштсоз борҳо ибрози назар намуда, эътироф намудани соҳибхитӣ давлатро дар арсаи байналмилалӣ маҳз ба он мансуб донистанд: «Конститутсия нишонаи нахустин ва муҳимтарини соҳибистиклолии давлат буда, аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ, созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва давлатҳои дигар эътироф гардидани соҳибхитӣ он аз ҳамин ҳуҷҷати тақдирсоз сарчашма мегирад» [1].

Конститутсия давлатро зерин ҳуқуқҳои тоҷик ба даст оварда, фаъолияти тамоми шохаҳои ҳокими-

ят, дастгоҳи давлатӣ ва роҳбарияти сиёсии кишварро ба маҷрои конституционӣ равона намуд [7, с. 59]. Дар он инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ арзиши олии эътироф гардида, кафолати ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд аз ҷониби давлат инъикос ёфта, аксарияти моддаҳои маҳз ба масъалаи мақсуд нигаронида шудааст. Бо ин назардошт онро метавон чун «конститутсияи ҳуқуқи инсон», «конститутсияи кафолатдиҳандаи ҳуқуқи инсон», «конститутсияи инсондӯст» ва «конститутсияи инсонпарвар» ном бурд [12, с. 72-74].

Миллати сарбаланди тоҷик тавассути Конституция итоат намудан ба қонунро омӯхта, онро дастур ва роҳнамои фаъолияти худ қарор дод ва дарк намуд, ки бидуни чунин санад амалӣ намудани арзишҳои умуминсонӣ аз имкон берун аст [10, с. 149].

Пас аз таҳлили сарчашмаҳои нодири таърихӣ ва бахтномаи миллат – Конституцияи ҶТ бори дигар айён гардид, ки миллати тоҷик дар самти мукаммалнамоеши ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд ҷойгоҳи махсус соҳиб буда, пайдоиши чунин санадҳо ба ҳазорсолаи II-I-и п.м. рафта мерасанд. Дар ин санадҳои ҳуқуқҳои аввалиндараҷаи инсон ва шаҳрванд дарҷ гардида, кафолати ҳифзи онҳо аз ҷониби мақомоти махсус пешбинӣ мегардад. Бо ин назардошт зарурият пеш омадааст, ки дар замони барҳӯри манфиатҳо ва таъсири манфии ҷаҳонишавӣ ба низоми ҳуқуқи миллӣ ва қонунгузори он, аз гузаштаи худ ба таври фарроҳ истифода намуда, маҷрои чунин таъсиррасониро гирифт. Инчунин, лозим аст то сарчашмаҳои таърихӣ бештар мавриди омӯзиши баррасии амиқ қарор дода шаванд ва зимин омӯзиши фанҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ ба донишҷӯён таърихи ҳуқуқи миллати тоҷик фарроҳтар тадрис карда шаванд.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии кишвар аз 23-юми апрели соли 2014.
2. Эъломияи ҳуқуқи башари Куруши Кабир // Саъдизода Ҷ., Сафарзода Н.Ф. Ҳуқуқи инсон: аз Зардушт то Куруш. – Душанбе: Баҳманрӯд, 2016. – С. 117-118.
3. Б. Ғафуров. Тоҷикон. Китоби яқум. – Душанбе: Ирфон, 1983. – С. 65.
4. Бастангор Муҳаммад. Ҳуқуқи башар аз манзари андешамандон / Пажӯҳиш ва тадвини Муҳаммад Бастангор. – Техрон: Интишор, 1380х. – С. 15-18.
5. Диноршоев А.М., Саъдизода Ҷ., Имомова З.Б. Андешаи ҳуқуқи инсон: нигоҳе ба сарчашма, дин ва афкори донишмандон. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 136 с.
6. История Таджикиского народа. Древнейшая и древняя история. – Душанбе, 1998. – С. 236.
7. Каримов К.М. Конститутсия маҷмӯи афкори сиёсӣ ва ҳуқуқи инсоният аст. // Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. №1, 2014. – С. 59.
8. Мухтасари қонунномаи Сосониён. – Душанбе: ЭР-граф, 2015. – 156 с.
9. Одинаев Р.С. Институт мазалим в истории таджикской досоветской государственности (историко-правовое исследование) / отв. Ред. Д.ю.н. И.Б. Буриев. – Душанбе, 2015. – 160 с.
10. Сафарзода Н.Ф. Конститутсия – дастоварди миллии халқи тоҷик. // Илм ва фановарӣ (маҷаллаи илмӣ) №2, 2014. – С. 149.
11. Саъдизода Ҷ. Сафарзода Н.Ф. Эъломияи Куруши Кабир ва Хартияи Бузурги Озодӣ: монандӣ ва тафовут. // Ҳаёти ҳуқуқӣ (маҷаллаи илмӣ-иттилоотии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ). №2 (10). – Душанбе, 2015. – С. 71-85.
12. Саъдизода Дж., Сафарзода Н.Ф. Гарантии прав и свобод человека в Конституции Республики Таджикистан. // Проблемы совершенствования законодательства и прокурорской деятельности: Материалы X Международной научно-практической конференции студентов, магистрантов и аспирантов «Проблемы совершенствования законодательства и прокурорской деятельности», организованной Институт прокуратуры РФ ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия» (28 ноября 2016 года): в 3 т. – Т. II. – Саратов: Амирит, 2016, – С. 72-74.
13. Холиқов А.Ғ. Таърихи давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон. Душанбе: ЭР-граф, 2014. – С. 84.

**ЗАМИНАҲОИ ТАЪРИХИИ ПАЙДОИШИ ПАДИДАИ ПАЁМИ ПРЕЗИДЕНТ
БА МАҶЛИСИ ОЛӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН****Сайнозимзода Ф.С.,**унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва
ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

E-mail: mr.holov@inbox.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.01 – назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимоти
ҳуқуқӣ ва сиёсӣ**Роҳбари илмӣ:** Сафарзода Б.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор**Муқарриз:** Насриддинзода Э.С., узви вобастаи Академияи илмҳои ҚТ, доктори
илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Ҷишурда: Дар мақолаи мазкур сухан оид ба таърихи бавучудоии Паёми ҳарсолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ меравад, ки дар он самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар муайян карда мешавад. Муаллиф пас аз баррасии мавзӯи мазкур ба хулоса омадааст, ки Паёми ҳарсолаи Президенти ҚТ ба Маҷлиси Олӣ пас аз ироаи нахустини он таърихи 27-уми апрели соли 2000 ба вуҷуд омадааст. 26-уми сентябри соли 1999 ба Конститутсияи ҚТ тағйиру иловаҳо ворид гардид ва Президенти кишвар вазифадор шуд то ҳамасола доир ба самтҳои асосии фаъолияти дохилӣ ва хориҷии кишвар дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллии ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҚТ бо Паём баромад намояд.

Калидвожаҳо: Қарор, Президент, Парламент, Конститутсия, истиқлолият.**ИСТОРИЧЕСКИЙ ОСНОВА ВОЗНИКНОВЕНИЯ ИНСТИТУТ ПОСЛАНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА К МАДЖЛИСИ ОЛИ В РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН****Сайнозимзода Ф.С.,**соискатель кафедры прав человека и сравни-
тельного правоведения юридического факуль-
тета Таджикского национального университе-
та

E-mail: mr.holov@inbox.ru

Научная специальность: 12.00.01 – теория и история права и государства; история
правовых и политических учений**Научный руководитель:** Сафарзода Б.А., доктор юридических наук, профессор**Рецензент:** Насриддинзода Э.С., член-корреспондент Академии наук Республики
Таджикистан, доктор юридических наук, профессор

Аннотация: В данной статье речь идет об истории возникновения ежегодных обращений Президента Республики Таджикистан с Посланием к Маджлиси Оли Республики Таджикистан, в которых говорится об основных направлениях внутренней и внешней политики страны. В своей статье, автор приходит к выводу, что в целом традиция обращения с Посланием Президента Республики Таджикистан к Маджлиси Оли Республики Таджикистан зародилась после первого Послания Президента Республики Таджикистан к Маджлиси Оли Республики Таджикистан об основных направлениях внутренней и внешней политики республики, 27 апреля 2000 года, на совместном засе-

дании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан, на основе внесенных изменений и дополнений в Конституцию Республики Таджикистан, в том числе 26 сентября 1999 года.

Ключевые слова: Послания, Президент, Парламент, Конституция, независимость.

HISTORICAL BASIS OF THE INSTITUTE ADDRESS BY THE PRESIDENT TO MAJLISI OLI OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sainozimzoda F.S.,

Researcher of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty, Tajik National University
E-mail: mr.holov@inbox.ru

Scientific specialty: 12.00.01 – theory and history of the law and state; history of the doctrines of the law and state

Research supervisor: Safarzoda B.A., doctor of legal Sciences, professor

Reviewer: Nasriddinzoda E.S., corresponding Member of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, doctor of legal Sciences, professor

Annotation: This article about the history of the annual appeals of President of the the Republic of Tajikistan witch Addressed to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan (Parliament), it's about the main directions of domestic and foreign policy of the country. In his article, the author comes to the conclusion in that general the tradition of addressing by the President of the Republic of Tajikistan to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan (Parliament) was originated after the first Address by the President of the Republic of Tajikistan to the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan (Parliament) in April 27, 2000, in a joint meeting of the Majlisi Milli and Majlisi Namoyandagon of the Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, on the basis of the changes and additions to the Constitution of the Republic of Tajikistan, such as September 26, 1999.

Keywords: Address, President, Parliament, Constitution, Independence.

Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чузъи муҳими ҳамкориҳои Сарвари давлат бо мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузори давлат буда, дар раванди бунёди давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд мавқеи махсусро ишғол менамояд. Паёми Президент санади сиёсию ҳуқуқие мебошад, ки самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлатро барои солҳои минбаъда муайян менамояд.

Мутобиқи қисми сеюми моддаи 55-ум ва сархати якуми моддаи 69-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаласаи яқҷояи Маҷлиси милли ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Паёми худ дар

бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ баромад менамояд.

Махсусан дар солҳои охир, ки вазъи сиёсии ҷаҳон ноором гардида, хавфҳои нави умумибашарӣ ба миён омадаанд, аҳамияти Паёми Сарвари давлат боз ҳам боло рафта, намояндагони тамоми кишрҳои ҷомеа баргузориҳои онро бесаброна интизорӣ мекашанд, тавассути воситаҳои ахбори омма матолиби онро бо тавачҷуҳи ҳоса тамошо ва мутолеа мекунанд, мазмуну мундариҷаи ин санади муҳимро бо самимият меомӯзанд ва дар амалисозии муқаррароти он ғаълола иштирок менамоянд.

Вобаста ба падидаи Паёми Президент ба Парламент мақолаҳои зиёди илмиву оммавии ҳуқуқшиносон, сиёсатшиносон, таърихшиносони

ватанию хоричӣ ва ғайраҳо ба нашр расидаанд, ки самтҳои мухталифи табиати сиёсӣ ва ҳуқуқии онро инъикос намудаанд.

Ба андешаи академик Маҳмудзода М.А. «Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҳуҷҷати тақдирсоз ва санади стратегии ҳадафманд бо тарзи масъалагузорӣ ва шарҳи зарурати он, таҳлили мушаххас ва хулосабарорихо, санади муҳимтарини ҳар як сол аст ва албатта ҳамаи мо вазифадорем, ки барои дар амал татбиқ намудани он саъю кӯшиш намуда, он вазифаҳое, ки ба зиммаи ҳамагон гузошта шудааст, сарбаландона ва бо масъулияти том иҷро намоем» [10, 98].

Дар робита ба ин, Раҳмон Д.С. қайд менамояд: «Аҳамияти ин падидаи сиёсӣ-ҳуқуқӣ дар он ифода меёбад, ки харчанд мутобиқан ба муқаррароти конституционӣ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шуда бошад ҳам, масъалаҳои зимни он ишорагашта, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро гирифта, мувофиқан доираи субъектони масъули иҷрои ин вазифаҳо ба аъзои Маҷлиси миллий ва вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳдуд намегардад. Ҳамаи мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор, ходимони илмию сиёсӣ, дар умум намояндагони тамоми кишру соҳаҳо дар иҷрои дастур ва ҳидоятҳое, ки зимни ироаи Паём садо медиҳанд, камари ҳиммат баста, тамоми иқтисодиро хешро дар ин самт масраф месозанд ва маҷрои ташкили корро тарзе ба роҳ мемонанд, ки вазифаи дар назди онҳо гузошташуда то Паёми навбатӣ комилан иҷро шавад» [13, с.8].

Ба андешаи А. М. Диноршоев «Паёми Президент ин санади конституционист, ки мавқеи Президентро оид ба масъалаҳои асосии сиёсати давлатии кишвар, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, рушди соҳаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маънавии кишвар дар ояндаи кӯтоҳтарин ва миёнамуҳлат ифода мекунад ва барои мақомоти ҳокимияти давлатӣ хусусияти ҳатмӣ дорад» [6].

Дар иртибот ба ин, А. Мазуренко қайд менамояд: «маъмулан аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ Паём маҳз ҳамчун ҳуҷҷати сиёсӣ-ҳуқуқӣ баромад мекунад, зеро санади дорои характери сиёсӣ аст, ки моҳияту мазмуни ҳуқуқӣ дорад, аз ҷумла дар соҳаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ» [11, с.161].

Чун анъана ҳамасола Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Паём дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон роҷеъ ба вазъи ҷомеа ва кишвар, оид ба вазъи тағйирёбандаи ҷаҳон, пешомад ва нақшаҳои минбаъдаи давлати соҳибистиклоламон, бо дарназардошти пайванди ноғусастанӣ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ, сиёсати дохиливу хориҷии ҷумҳурӣ ва ҳифзи манфиатҳои милливу давлатамон баромад менамоянд.

Дар даврони Иттиҳоди Шӯравӣ то таъсис ёфтани вазифаи Президенти СССР чунин падидае монанди Паём дар ҳаёти сиёсӣ мавҷуд набуд (ин зоҳиран ба он алоқаманд буд, ки доктринаи сиёсӣ-ҳуқуқии Шӯравӣ концепсияи таҷзияи ҳокимиятро эътироф намекард), аммо дар асл вазифаи асосиро маърузаҳои ҳисоботи КМ ҲКИШ ба Съезди хизб иҷро мекард [12].

14-уми марти соли 1990, №1360-1 Қонуни СССР «Дар бораи таъсиси вазифаи Президенти СССР ва ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конституция (Қонуни Асосии) СССР» [7] қабул мегардад. Тибқи Қонуни мазкур ба Конституцияи СССР боби нав яъне боби 15 ишораи 1 (Президенти СССР) илова карда мешавад, ки мутобиқи моддаи 127 он Сардори Давлати Шӯравӣ – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ Президенти СССР муайян карда мешавад. Инчунин дар моддаи 127 ишораи 3 ваколатҳои Президенти СССР ҷой дода мешавад, ки онҳо аз 16 банд иборат буданд ва дар асоси банди 5) моддаи мазкур Президенти СССР ба Совети Депутатҳои Халқии СССР ҳамасола дар бораи вазъи кишвар ҳисобот медиҳад ва ба Совети Олии СССР дар бораи масъалаҳои муҳими

сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ ахборот пешниҳод менамуд.

31-уми март соли 1990 Президенти СССР дар Паём ба Совети Олии СССР пешниҳод мекунад, ки пеш аз ҳама Қарор «Дар бораи чораҳои таъхирнопазир оид ба бехтаркунии вазъи занон, Ҳимояи модар ва кӯдак, устувории оила» баррасӣ ва қабул карда шавад [12].

Доир ба ин масъала ҳуқуқшиносии рус Зорькин В.Е. қайд менамояд: «мақоми олии ҳокимияти давлатӣ Съезди Депутатҳои Халқии СССР ба шумор мерафт, ки он самтҳои асосии сиёсати давлатро муайян мекард. Бинобар ҳамин маърузаҳои ҳамасолаи Президенти СССР дар бораи вазъи кишвар аҳамияти халқунандаро дар муайян кардани самтҳои асосии сиёсати давлатӣ надоштанд» [8, с.80-81].

Қобили қайд аст, ки 22-юми августи соли 1990, таҳти №125 Қонуни Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон «Дар хусуси дохил намудани тағйироту иловаҳо ба Конститутсияи (Қонуни Асосии) РСС Тоҷикистон» [3] қабул карда мешавад, ки тибқи он Раиси Совети Олии РСС Тоҷикистон ба Совети Олии РСС Тоҷикистон дар бораи вазъи корҳо дар ҷумҳурӣ ва дигар масъалаҳои муҳими ҳаёти давлатӣ ҳар сол ахборот медиҳад.

Бояд тазаккур дод, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон институти «Президент» падидаи сиёсиву ҳуқуқии нав мебошад, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст ва тибқи он Президент Сарвари давлат ва ҳокимияти иҷроия (Ҳукумат) мебошад.

Падидаи конститутсионии Президент аз калимаи латинии «praesidens» яъне сардори давлат сарчашма гирифта, дар бисёр кишварҳои шакли идоракуниашон ҷумҳурӣ мавҷуд аст.

Қобили қайд аст, ки пайдоиш ва инкишофи падидаи «Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳанӯз аз замони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ заминаҳо ва асосҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии худро дар

таҷрибаи давлатдорӣ тоҷикон касб карда буд.

Аввали солҳои 1990-уми асри гузашта собиқ ҷумҳуриҳои иттифоқии Иттиҳоди Шӯравӣ Эълomia дар бораи истиқлолияти давлатии худро қабул карданд. Аз ҷумла, 24-уми августи соли 1990 Собиқ Совети Олии РСС Тоҷикистон низ Эълomiaи Истиқлолияти Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистонро қабул кард. Бо дарназардошти Эълomiaи мазкур, 9-уми сентябри соли 1991 Собиқ Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи эълон шудани Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор қабул намуд. Дар Эълomiaи Истиқлолияти Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон қайд карда шуд, ки ҳокимияти давлатӣ дар РСС Тоҷикистон тавасути мақомоти қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ ба амал бароварда мешавад. Меъёри мазкур ба таъсис гардидани мансаби Президент дар низоми таҷзияи ҳокимияти давлатӣ дар Тоҷикистон асоси сиёсӣ ва ҳуқуқӣ гузошт.

Аз ин рӯ, Шӯрои Олии РСС Тоҷикистон 29 ноябри соли 1990, таҳти №153 Қонуни Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистонро «Дар хусуси таъсиси вазифаи Президенти РСС Тоҷикистон ва тартиби интиҳоби ӯ» [4] қабул кард. Тибқи Қонуни мазкур мансаби Президенти РСС Тоҷикистон таъсис дода шуд ва ӯ сарвари ҷумҳурӣ муайян гардид. Қонуни зикргардида бо мақсади таъмини вусъати минбаъдаи дигаргунсозии сиёсӣ ва иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ, таҳкими сохти конститутсионӣ, ҳифзи ҳуқуқ, озодӣ ва амнияти шаҳрвандон қабул карда шуд ва он талабот, тартиби пешбарӣ, интиҳоб, савганд ёд кардан, бозхонд ва лаҳзаи ба вазифа шурӯъ намудани Президентро муқаррар намуд.

Ташаккули ниҳоди конститутсиониву ҳуқуқии «президент» дар ҷумҳурӣ якзайл ва ҳамвора ба вуқӯъ напайваста, ба мушкилоти муайяне рӯ ба рӯ гаштааст [15, с.317].

Дар робита ба ин, 1-уми декабри соли 1990, таҳти №158 Қонуни Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷики-

стон «Дар бораи такмили сохти ҳокимияти иҷроия ва амрдиҳанда дар РСС Тоҷикистон ва дохил кардани тағйироту иловаҳо ба Конститутсияи (Қонуни Асосии) РСС Тоҷикистон» [5] қабул карда шуд. Тибқи Қонуни мазкур ҳокимияти президентӣ ва иҷроияи амрдиҳандаи Совети Вазирони РСС Тоҷикистон якҷоя карда шуданд. Бо дарназардошти ин ба Конститутсияи (Қонуни Асосии) РСС Тоҷикистон (1978) тағйирот ва иловаҳо ворид карда шуда, боби 13 дар таҳрири нав ифода гардид. Мутобиқи моддаи 117 он Президенти РСС Тоҷикистон сарвари Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон муайян гардид. Президенти РСС Тоҷикистон дар РСС Тоҷикистон ҳокимияти олии амрдиҳанда ва иҷроияро ба амал бароварда, дар як вақт Раиси Девони Вазирони РСС Тоҷикистон ҳисобида шуд.

Баъдан дар натиҷаи ба бӯҳрони нави мураккаби иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ ниҳоди конститутсионии Президент барҳам дода шуд. Барҳамдиҳии ин ниҳод ва ба ҷои он ташкил намудани идоракунии дастаҷамъии ҷумҳурӣ ба хотири ваҳдати миллӣ, сулҳу осоиш ва барқарор намудани сохти конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуқӯ пайваस्ताаст [15, с. 317].

Рафти қонуниятҳои инкишофи вазъи сиёсиву иҷтимоии ҷумҳурӣ дар охири соли 1993 ва аввали соли 1994 нишон дод, ки он рӯз ба рӯз рӯ ба беҳбудӣ ниҳода, зарурияти аз нав дар таҷрибаи давлатдорӣ барқарор намудани ниҳоди конститутсиониву ҳуқуқии «президент»-ро рӯи қор овард [15, с.с317].

Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20-уми июли соли 1994, таҳти №974 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро «Дар бораи ислоҳоти конститутсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби қабул намудан ва мавриди амал қарор додани Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон»[1] қабул намуд ва дар Қонуни мазкур қайд карда шуд, ки шакли идораи президентӣ ва таъсиси мансаби Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон дар лоиҳаи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинигардида, аз тарафи аксарияти иштирокчиёни муҳокимаи он маъқул дониста шудааст ва ин имконият медиҳад, ки барои тайёрӣ ва гузаронидани интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қор ҷоннок карда шавад.

Аз ин рӯ, 21-уми июли соли 1994, таҳти №1042 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» [2] қабул карда шуд, ки он принципҳои гузаронидани интиҳобот, таъин, ташкил ва ҷамъбасти интиҳобот, инчунин дигар масъалаҳои марбут ба онро танзим намуд.

Ҳамин тавр, 6-уми ноябри соли 1994 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тарафдории аксарияти интиҳобкунандагони ширкатварзида интиҳоб гардид ва 16-уми ноябри соли 1994 дар Иҷлосияи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон савганд ёд намуда, ба иҷрои вазифа шурӯъ карданд. Маҳз аз ҳамон рӯз, Президенти аз ҷониби халқ интиҳобгардида ба иҷрои фаъолияти президентӣ, ки Конститутсияи нави давлати Тоҷикистони соҳибистиклол муқаррар намудааст, оғоз намуд [14. с. 22].

Мутобиқи банди 1-и моддаи 49-уми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 1994) самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишварро Маҷлиси Олӣ муайян мекард. Тибқи моддаи 70-уми Конститутсия Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи вазъи кишвар ба Маҷлиси Олӣ маълумот меод ва масъалаҳои муҳим мекунанд, ба муҳокимаи Маҷлиси Олӣ пешниҳод менамуд.

Омӯзиши таҷрибаи кишварҳои дорои шакли идораи президентӣ нишон дод, ки самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ин давлатҳоро Президенти кишвар муайян мекунад.

Бо дарназардошти рушди ҷомеа 26-уми сентябри соли 1999, 22-юми июни соли 2003 ва 22-юми майи соли 2016 ба тариқи раъйпурсии умумихалқӣ ба

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд.

Дар робита ба ин ба моддаҳои 48, 55 ва 69-уми Конститутсия тағйиру иловаҳои дахлдор ворид гардида, муқаррар карда шуд, ки Маҷлиси Олӣ – парламенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Маҷлиси Олӣ иборат аз ду Маҷлис, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон аст.

Вобаста ба ин тағйиру иловаҳо салоҳиятҳои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон, инчунин гузаронидани ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаҳои алоҳида пешбинӣ ва мушаххас карда шуданд.

Дар асоси банди 1)-и моддаи 69-уми Конститутсия Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи салоҳияти худ самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳуриро муайян менамояд.

Мутобиқи тағйироти ба моддаи 55-уми Конститутсия воридгардида Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон дар мавридҳои савганд ёд кардан, истеъфо ва шунидани Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин баррасии Паёми Президент дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, бидуни қабули қарори дахлдор ҷаласаҳои якҷоя мегузарониданд. Баъдан моддаи 55-уми Конститутсия (22 июни соли 2003) дар таҳрири нав ифода мегардад, ки тибқи қисми сеюми моддаи 55-уми

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Президент савганд ёд мекунад ва бо Паёми худ дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ баромад менамояд [9].

Ҷиҳати амалӣ намудани меъёрҳои конститутсионии мазкур аввалин маротиба 27-уми апрели соли 2000 дар шаҳри Душанбе Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Паёми хеш дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ баромад карданд. Аз ҷумла, қайд намуданд, ки «Маҷлиси имрӯза ҳамчун воқеаи муҳими сиёсӣ дар саҳифаҳои таърихи навини Тоҷикистони соҳибистиклол сабт хоҳад шуд» [15, с. 5].

Дар Паёми нахустини хеш Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон роҷеъ ба вазъи ҳаёти сиёсии ҷомеа, масъалаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, тартиботи ҳуқуқӣ ва мубориза бар зидди ҷинояткорӣ, сиёсати хориҷӣ, дар маҷмӯъ ҳадафҳои стратегӣ ва пешомади чанд соли наздики кишвар назари худро баён намуданд.

Ҳамин тариқ, Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии мамлакат санади муҳими сиёсӣ-ҳуқуқие мебошад, ки самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян менамояд.

Адабиёт:

1. Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994, №13, мод. 194.
2. Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994, №13, мод. 195; Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №9, мод. 238; с. 2005, №12, мод.626.).
3. Ведомостҳои Совети Олии Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон, соли 1990, №17, мод. 283.
4. Ведомостҳои Совети Олии Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон, соли 1990, №23, мод. 371.
5. Ведомостҳои Совети Олии Республикаи Советии Сотсиалистии Тоҷикистон, соли 1990, №23, мод. 376.

6. Диноршоев А.М. Правовая природа Послания Президент Республики Таджикистан // Государствоведение и права человека, научно-практический журнал. 2016. №1.
7. Закон СССР от 14 марта 1990 г. N 1360-I «Об учреждении поста Президента СССР и внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) СССР» <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakony/185465/>, (Рӯзи истифодабарӣ 28.05.2018 с.).
8. Зорькин В.Е. Ежегодные послания Федеральному Собранию Российской Федерации как средство формирования и реализации правовой политики Президента Российской Федерации: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 2011.
9. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, – Душанбе, 2003.
10. Маҳмудзода М.А. Конститутсия заминаи ташаққули низоми ҳуқуқи миллий, – Душанбе, 2014.
11. Мазуренко А. Правотворческая политика и правотворчество - Германия, 2011.
12. Послание Президента России Федеральному Собранию <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
13. Раҳмон Д.С. Паём – роҳнамо ба сӯйи фардои неку дурахшон // Минбари ҳуқуқшинос, №20-21 (53-54), 29-уми декабри соли 2016.
14. Сайнозимзода Фирӯз. Истиклолияти давлатӣ ва сиёсати ҳуқуқӣ. – Душанбе, 2018.
15. Тафсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, – Душанбе, 2009.
16. Эмомалӣ Раҳмонов. Роҳи мо ба сӯйи ҷомеаи ҳуқуқбунёд. – Душанбе: Ирфон, 2000.

ҲУҚУҚИ ИНСОН – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

МАФҲУМ, МАҚСАД ВА ШАРТҲОИ МАҲДУДСОЗИИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Диноршоев А.М.,

мудири кафедраи ҳуқуқи конституционии
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор

E-mail: dinorshoev@gmail.com

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конституционӣ; муҳофизати суди конституционӣ;
ҳуқуқи мунитсипалӣ

Фитшурда: Мақолаи мазкур дарбаргирандаи мафҳум, мақсад ва шартҳои маҳдудсозии ҳуқуқҳои инсон мебошад. Муаллиф доир ба масъалаи мазкур дар баробари ақидаҳои олимони соҳа ва муқаррароти санадҳои милливу байналмилалӣ, инчунин назари худро ибраз намудааст. Ба андешаи муаллиф яке аз аломатҳои асосии маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрвандро танзими ҳуқуқии (қонунгузори) он ташкил медиҳад, ки ба ҳама гуна маҳдудият статуси қонунӣ бахшида, имконияти татбиқ намудани чунин намуди маҳдудиятҳоро қонунӣ мегардонад. Ҳамзамон, маҳакҳои маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳо, ки айни замон дар қонунгузори конституционӣ ва соҳавӣ мавҷуд мебошанд, хусусиятҳои дақиқу ба худ хосро доро набуда, дар бештар маврид хусусияти мутлақ (абстрактӣ) доранд, ки ба шарҳу тавзеҳи мухталиф ва оқибат ба вайроншавии ҳуқуқҳои инсон оварда мерасонанд.

Калидвожаҳо: ҳуқуқи инсон, давлат, маҳдудқунӣ, амалигардонӣ, Конститутсия.

ПОНЯТИЕ, ЦЕЛЬ И УСЛОВИЯ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ И СВОБОД В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН

Диноршоев А.М.,

заведующий кафедрой конституционного права
юридического факультета Таджикского националь-
ного университета, доктор юридических
наук, профессор.

E-mail: dinorshoev@gmail.com

Научная специальность: 12.00.02 – Конституционное право; конституционный судеб-
ный процесс; муниципальное право

Аннотация: Права человека представляют собой систему взаимоотношений между индивидом и государством, установленных в законодательстве страны. Поиск оптимальных моделей этих взаимоотношений представляет собой сложнейшую проблему науки и практики. Эти модели во многом зависят от различных факторов, таких как развитость демократии, правовой культуры и других объективных и субъективных условий. В этой связи для реализации прав человека первостепенное значение приобретают ограничения прав человека, которые устанавливают рамки возможного поведения индивида. В данной статье анализируются различные подходы к трактовке понятия «ограничения прав человека» и определению его признаков.

Ключевые слова: права человека, государство, ограничение, реализация, Конституция.

CONCEPT, PURPOSE AND CONDITIONS OF RESTRICTION OF RIGHTS AND FREEDOMS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Dinorsoev A.M.,

Head of the Department of Constitutional Law of the Law Faculty, Tajik National University, Doctor of Legal Sciences, Professor.

E-mail: dinorshoev@gmail.com

Scientific specialty: 12.00.02 – Constitutional law; constitutional proceeding; municipal law

Annotation: Human rights are a system of relations between the individual and the state, established in legislation. The search for optimal models of these relationships is a complex problem of science and practice. These models are largely dependent on various factors such as the development of democracy, the legal culture and other objective and subjective conditions. In this regard, for the realization of human rights of prime importance restrictions on human rights, which constitute the framework of the possible behavior of the individual. This article examines the different approaches to the interpretation of the concept of "restricted rights" and determine its characteristics.

Keywords: human rights, the state limit, the implementation of the Constitution.

Механизми амалигардонии ҳуқуқу озодихои инсон ва шаҳрванд яке аз унсурҳои муҳими мусоидаткунанда дар татбиқи воқеии ҳуқуқ ва озодихои афрод ба ҳисоб меравад. Он аз низоми ба ҳам алоқаманди усулҳо, тарзҳо ва шартҳои иборат мебошад, ки барои дар амал татбиқ намудани ҳуқуқҳои инсон, ки дар Конститутсияи ҚТ ва санадҳои байналмилалӣ мустаҳкам шудаанд, равона гардидааст. Ба сифати унсурҳои таркибии механизми амалигардонии ҳуқуқҳои инсон масъалаҳои мазмуни дохилии ҳуқуқҳои мазкур, кафолатнокии қонунгузорию онҳо, муайян намудани доираи амали онҳо, муқаррар намудани маҳдудияти ҳуқуқҳои мазкур, инчунин масъалаҳои ҷавобгарӣ барои вайрон намудани ҳуқуқҳои мазкур баромад менамоянд. Ин унсурҳо ба таъиноти асосие, ки масъалаи амалигардонии ҳуқуқҳои инсонро дар бар мегирад – ҳифз, химоя ва барқарорсозии ҳуқуқҳои вайронгардидаи инсон мусоидат менамоянд.

Дар механизми амалигардонии ҳуқуқу озодихои инсон ва шаҳрванд, ба масъалаи маҳдудсозии ҳуқуқу озодихои инсон ва шаҳрванд аҳамияти махсус дода мешавад. Назария дар хусуси он ки

ҳуқуқ ва озодихои як фард дар он чое хотима меёбанд, ки ҳуқуқ ва озодихои фарди дигар оғоз меёбанд, умумиэътирофшуда мебошад. Ҳамчунин манфиатҳои ҷомеа ва давлат ҷой дорад, ки метавонад бо манфиатҳои афроди алоҳида дар ихтилоф қарор дошта бошад. Дар ин робита зарурати танзим намудани ин муносибатҳо ба вучуд меояд.

Дар ин масъала мо нуктаи назари Улибина Т.-ро дастгирӣ менамоем, ки ӯ қайд менамояд: «ҳуқуқҳои инсон шакли меъёрии ҳамкорию одамон, батартибдарории алоқаҳои онҳо, ҳамоҳангсозии рафтор ва фаъолияти онҳо, пешгирӣ ва рафъи муҳолифат, мубориза ва низоъ дар асоси вобастакунии (пайвастукунии) озодии фард бо озодии одамони дигар, бо фаъолияти муътадили ҷомеа ва давлат мебошад. Концепсияи муосири ҳуқуқ ва озодихо – маҳсули инкишофи дуру дарози таърихӣ мебошад» [10].

Истифодабарии ҳуқуқҳо бо масъулияти инсон, бо маҳдудиятҳои эҳтимолӣ, ки андоза ва ҳудуди озодиро муайян менамоянд ва тавассути ҳуқуқ, принципҳои башардӯстиву ахлоқӣ муқаррар карда мешаванд, алоқаманд мебошад.

Чӣ тавре, ки Маковецкий М.Г. қайд менамояд алоқамандии фаъолияти муътадили чамъият аз як тараф ва озодии шахсият – аз тарафи дигар, ба талаботи табиӣ ва объективии муайян намудани ҳудуди ҳуқуқҳои асосӣ, шартҳои амалигардонии онҳо ва тартиби ҳалли ихтилофоти эҳтимолии манфиатҳо оварда мерасонад [5, с. 233-237].

Ҳамин тариқ, маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон барои муайян намудани сарҳади муносибатҳои байниҳамдигарӣ миёни афрод, ҷомеа ва давлат ба мақсади роҳ надодан ба вазъияти ихтилофнок таъин гардидаанд.

Дар ин ҷо қайд кардан зарур аст, ки дар ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ-байналмилалӣ ва дар қонунгузори миллӣ тафсири ягонаи мафҳуми «маҳдудсозии ҳуқуқ» мавҷуд нест. Масалан дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои сиёсӣ ва шаҳрвандӣ, Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, Ҳуҷҷати чаласаи Копенгаген доир ба андозагирии инсонӣ ШАМА истилоҳи «маҳдудсозӣ» истифода бурда мешавад; дар Конвенсияи амрикоӣ дар бораи ҳуқуқҳои инсон «боздории (манъамоии) кафолатҳо», дар Конвенсияи аврупоӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ бошад, ду мафҳум истифода бурда мешавад – «маҳдудсозӣ» (м. 8-11, 18) ва «риоя накардани уҳдадорихои (вазифаҳои) худ» (м. 15) [3, с. 109-110].

Чунончӣ, Хессе К. қайд менамояд «маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ ин сарҳадҳои дар ҳуқуқ муқарраршудае мебошад, ки дар доираи онҳо субъектон бояд амал намоянд; ин нигоҳ доштани кирдори зиддиҳуқуқӣ мебошад, ки барои қонеъ гардонидани манфиатҳои ашхоси алоҳида (дар фаҳмиши васеи калима) ва манфиатҳои чамъиятӣ дар шакли ҳифз ва ҳимоя шароит фароҳам меоварад» [11, с. 163].

Малко А.В. таҳти маҳдудиятҳо боздории ҳуқуқии кирдори зиддиҳуқуқиро мефаҳмад, ки барои қонеъгардонии манфиатҳои субъектон ва манфиатҳои чамъиятӣ бо роҳи ҳифз

ва ҳимоя шароит муҳайё месозад; ин сарҳадҳои дар ҳуқуқ муқарраршудае, ки дар доираи онҳо субъектон бояд амал намоянд; ин истисноии имкониятҳои муайян дар фаъолияти ашхос мебошад [7, с. 59].

Гойман В.И. таҳти маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ (озодӣ) пешниҳод менамояд «ҷораҳои маҳдудсозии ҳаҷми ҳуқуқ фаҳмида шавад, ки тибқи асосҳо ва тартиби муқарраршуда ба амал бароварда мешавад» [2].

Маковецкий М.Г. маҳдудиятҳоро ҳамчун ҳудудҳои муайяни аз тарафи давлат дар сатҳи қонунгузорӣ муқарраршуда мефаҳмад, ки дар доираи онҳо афроди алоҳида, новобаста аз вазъи худ (статус), мансубияти давлатӣ ва дигар тавсифоти хос, метавонад ҳуқуқ ва озодиҳои худро амалӣ гардонад [5, с. 233-237].

Аммо, ба он нигоҳ накарда, ки дар фаҳмиши мафҳуми маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон назару муносибати мухталиф ҷой дорад, таҳти тамоми истилоҳҳои зикршуда як чиз фаҳмида мешавад – ки ҳангоми мавҷудияти шартҳои муайян ҳуқуқҳои инсон метавонад маҳдуд карда шаванд.

Дар шартномаҳои байналмилалӣ ва дар қонунгузори дохилӣ ин шартҳо ба таври дақиқ пешбинӣ карда мешаванд.

Ин шартҳо дар моддаи 29 ЭУҲБ дарҷ гардидаанд: «Ҳар як инсон дар бобати татбиқи ҳуқуқу озодиҳои худ бояд танҳо ба дараҷае маҳдуд карда шавад, ки аз тарафи қонун фақат бо мақсади таъмини эътирофу эҳтироми ҳуқуқу озодиҳои дигарон ва қонеъ гардонидани талаботи одилонаи ахлоқӣ, тартиботи чамъиятӣ ва осудаҳои умумӣ дар шароити ҷомеаи демократӣ муқаррар карда шудааст».

Маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ дар моддаи 19 ПБҲСШ муқаррар шудаанд, ки ҳуқуқи инсонро ба пайравии (ҷонибдорӣ) беамонияти андешаҳои худ, ифодаи ин андешаҳо ба таври хаттӣ, шифохӣ, дар нашриёт ва ё бо дигар тарзҳо аз рӯи интиҳоби худ пешбинӣ менамояд. Дар б. 3 моддаи 19 ПБҲИИФ қайд карда мешавад, ки

истифода аз ин ҳуқуқҳо уҳдадорӣ ва масъулияти махсусро мегузорад. «Он метавонад бо баъзе маҳдудиятҳо вобаста бошад, аммо онҳо бояд аз тарафи қонун муқаррар карда шаванд ва барои: а) эҳтироми ҳуқуқҳо ва обрӯи ашхоси дигар; б) ҳифзи амнияти давлатӣ, тартиботи ҷамъиятӣ, саломатӣ ва ё ахлоқи ҷамъиятӣ зарур бошанд» [8, с. 102].

Талаботҳои ба ин монанд ҳамчунин дар моддаҳои 21 ва 22 ПБҲСШ оварда шудаанд.

Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон муқарраротеро, ки дар ин моддаҳо муқаррар шудаанд, чунин тавзеҳ медиҳад: чунин маҳдудиятҳо бояд дар «қонун муқаррар карда шаванд» (банд 3 моддаи 19), бояд мутобиқи «қонун муқаррар карда шаванд» (моддаи 21), ё дар «қонун пешбинӣ карда шаванд» (банди 2 моддаи 22). Ғайр аз он, маҳдудиятҳо бояд «зарурӣ бошанд» (банди 3 моддаи 19) ва ё «дар ҷомеаи демократӣ зарур бошанд» (моддаҳои 21 ва 22). Илова бар ин, ҳама гуна маҳдудият бояд барои расидан ба яке аз мақсадҳои қонунии дар банди 3 (а) ва ё (б) моддаи 19, дар моддаи 21 ва ё дар банди 2 моддаи 22 пешбинишуда хизмат намоянд. Моддаи 20 Паймон аз рӯи табиати худ махсус мебошад, зеро дар он на танҳо маҳдудсозӣ иҷозат дода мешавад, балки муқаррароте мавҷуд мебошад, ки давлатҳои иштирокчиро вазифадор месозад, ки маҳдудиятҳои муайянеро дар озодии изҳори андеша роҳандозӣ намояд, аниқтараш тарғиботи ҷанг ва баромад намудан бо мақсади таҳвили ҳиссиёти бадбинӣ, ки дар худ таҳриқнамоӣ ба таъъиз, адовату душманӣ ва ё тачовузу зуровари ро фаро мегирад, манъ намоянд [4].

Паймони байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ маҳдудсозии ҳуқуқҳоро иҷозат медиҳад, зеро он ба табиати ҳуқуқҳои зикршуда мувофиқ меояд ва ба таври истисно (танҳо) бо мақсади мусоидат намудан ба осудаҳои умумӣ дар ҷомеаи демократӣ пешбинӣ шудааст. (моддаи 4).

Қисми 2 моддаи 11 Конвенсияи Аврупоӣ дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва озодии асосӣ эълон менамояд: «Амалигардонии ин ҳуқуқҳо таҳти ҳеч гуна маҳдудсозӣ қарор намегирад, ғайр аз он ки дар қонун пешбинӣ шудааст ва дар ҷомеаи демократӣ барои манфиатҳои амнияти давлатӣ ва озоиштагии ҷамъиятӣ, бо мақсади пешгирӣ ва рафъи бетартибӣ ва ҷинояткорӣ, ҷимояи сихатӣ ва ахлоқ ва ё ҳифзи ҳуқуқ ва озодии дигар ашхос зарур мебошад» [9, с. 103].

Қисми 3 моддаи 14 Конститутсияи ҚТ асосҳои маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодии муқаррар менамояд: «Маҳдуд кардани ҳуқуқҳои озодии инсон ва шаҳрванд танҳо ба мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҷимояи асосҳои сохтори конститусионӣ, амнияти давлат, мудофияи мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сихатии аҳоли ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ раво доништа мешавад».

Мазмуни шартҳои зикршудаи маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодии инсонро кушода дода, олимони аломатҳои асосии онҳоро муайян мекунам. Чунончӣ, Гасанов К.К. ва Стремоухов А.В. аломатҳои зеринро пешбинӣ менамоянд, ки маҳдудиятҳои ҳуқуқиро тавсиф менамоянд:

➤ Шароити номусоид (таҳдид ва ё маҳрумӣ аз арзишҳои муайян) барои амалигардонии манфиатҳои худии субъектон, ки ба нигоҳдорӣ ва дар як вақт – ба қоньгардонии манфиатҳои ҷамъиятӣ дар шакли ҳифз ва ҷимоя алоқаманд мебошад;

➤ Хусусияти манфӣ (бештар истифодаи воситаҳои маҷбуркунӣ, қудратӣ);

➤ Камнамоии ҳаҷми озодӣ, мутаносибан ҳаҷми ҳуқуқҳои инсон, ки тавассути уҳдадорнамоӣ, чораҳои ҷимоя ва ҷазо;

➤ Ба ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятӣ, озодии инфиродӣ ва коллективӣ равона будан [1].

Малко А.В. чунин аломатҳои маҳдудсозиро ҷудо менамояд:

➤ Бо шароитҳои номусоид (таҳдид ва ё маҳрум сохтан аз арзишҳои муайян)

барои амалигардонии манфиатҳои субъектон алоқаманд мебошанд, чунки ба боздоштан ва дар як вақт ба қонеъ гардонидани манфиатҳои тарафи муқобил дар муносибатҳои ҳуқуқӣ ва манфиатҳои ҷамъиятӣ дар ҳифз ва ҳимоя равона гардидаанд;

➤ Дар хусуси камшавии ҳаҷми имконият, озодӣ, мутаносибан ҳуқуқҳои шахсият дарак медиҳанд, ки бо ёрии уҳдадорихо, ҷазоҳо ва ғ. роҳандозӣ карда мешавад;

➤ Дар худ асоснокии манфии ҳуқуқиро ифода менамоянд;

➤ Пастшавии сатҳи ҷараёнҳои манфиро талаб менамоянд;

➤ Ба ҳимояи муносибатҳои ҷамъиятӣ равона гардида, функсияи ҳифзи онҳоро иҷро менамоянд.

Чӣ тавре, ки мо мебинем, муаллифон дар масъалаи муайян намудани аломатҳое, ки ба маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон хос мебошад, ақидаҳои монанд доранд. Вале ба андешаи мо, номгуӣ овардашуда мукамал намебошад. Ба назари мо ба сифати яке аз аломатҳои асосии маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон танзими ҳуқуқии (қонунгузори) он баромад менамояд. Танзими ҳуқуқӣ (қонунгузорӣ) ба ҳама гуна маҳдудият статуси қонунӣ мебахшад, имконияти татбиқ намудани чунин намуди маҳдудиятҳоро қонунӣ мегардонад. Бидуни ин, ҳама гуна маҳдудият хусусияти зиддиқонуниро касб менамояд. Ҳамзамон бо ин, бояд қайд намуд, ки маҳдудият бояд танҳо дар қонун муқаррар карда шавад, ҳеч гуна санади зериқонунӣ набояд маҳдудияти ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро муқаррар намояд. Ба татбиқи аломати мазкур, бахусус Суди конституционии ҚТ

ҳангоми баррасии парвандаи Тураев М.М. «Оид ба мутобикати б. 4 Қоидаҳои гузаронидани аттестатсия ва бақайдгирии агентҳои патентии ҚТ аз 9 июни соли 2009 ба қ. 2 моддаи 12 ва қ. 1 ва 2 моддаи 35 Конституцияи ҚТ» ишора намудааст. Дар қарори худ, Суди конституционии ҚТ қайд менамояд, ки маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои конституционӣ танҳо дар асоси муқаррароти Конституция ва қонунҳои дар асоси он қабулшуда иҷозат дода мешавад. Санадҳои меъёрии зериқонунӣ ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шахрвандро маҳдуд карда наметавонанд.

Тамоми нуқтаҳои назари овардашударо мавриди омӯзиш қарор дода, мо метавонем чунин мафҳуми маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро пешбинӣ намоем – ин механизмҳои зарурӣ ва асосӣ, усулҳо ва воситаҳои дорои талаботҳои ахлоқӣ ва меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ки барои таъмини принципҳои башардӯстӣ, баробарӣ, ҳамдигарфаҳмӣ ва нигоҳдории ҳудуди озодии одамон пешбинӣ шудаанд.

Дар ҷамбасти хулоса, қайд кардан бамаврид аст, ки муқаррар намудани ҳадди зарурии маҳдудсозии ҳуқуқҳои инсон барои расидан ба мақсадҳои конституционӣ яке аз проблемаҳои марказӣ дар илм ва қонунгузорӣ ба ҳисоб меравад. Маҳақҳои маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳо, ки айни замон дар қонунгузори конституционӣ ва соҳавӣ мавҷуд мебошанд, хусусиятҳои дақиқу ба худ хосро доро набуда, бештар хусусияти мутлақ (абстрактӣ) доранд, ки ба шарҳу тавзеҳи мухталиф ва оқибат ба вайроншавии ҳуқуқҳои инсон оварда мерасонанд.

Адабиёт:

1. Гасанов К.К. Стремюхов А.В. Абсолютные права человека и ограничения прав // Изв. ВУЗов. Правоведение. 2004. № 1. (252).
2. Гойман В.И. Принципы, пределы, основания ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву. Материалы «круглого стола» журналы «Государство и право» // Государство и право. 1998. № 8.
3. Головистикова А. Н. Грудцына Л.Ю. Права человека. – М., 2006. – С. 109-110.

4. Замечание общего порядка № 11 (19), принятое в 1983 году. UN doc. HRI/GEN/1/Rev.5, сс. 120-121. Более подробно см: Райя Хански и Мартин Шейнин. Прецедентные дела Комитета по правам человека. Институт прав человека. Университет Або Академи (Турку), 2004. Электронная версия.

5. Маковецкая М.Г. Понятие правовых ограничений прав и свобод человека. // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. № 6 (1), 2012. – С. 233–237.

6. Маковецкая М.Г. Понятие правовых ограничений прав и свобод человека. // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. № 6 (1), 2012. – С. 233–237.

7. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве: теоретико-информационный аспект. – Саратов, 1994. – С. 59.

8. Права человека. Под ред. Лукашева Е.А. – М., 1999. – С. 102.

9. Права человека. Под ред. Лукашева Е.А. – М., 1999. – С. 103.

10. Улыбина Т. Понятие и классификация субъективных прав и свобод и способы их ограничения//Право и жизнь. Электронная версия. См сайт: www.law-n-life.ru

11. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ/ Под ред. Н.А. Сидорова. – М., 1981. – С. 163.

**МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ СОҲТОРИ КОНСТИТУТСИОНӢ. СОҲТОРИ
ДАВЛАТӢ – АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСНОВ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ.
ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО**

**БАЪЗЕ MASЪАЛАҲОИ МУБРАМИ ИДОРАКУНИИ ФОНДИ ЗАМИНҲОИ
ТАӒИНОТИ КИШОВАРЗӢ**

Ойев Х.,

дотсенти кафедраи ҳуқуқи конститусионии
факултети Ҷуҷуҷишиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ
E-mail: oyev@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.14 – ҳуқуқи маъмурӣ; муурофияи маъмурӣ
Муқарриз: Диноршоев А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фиишурда. Дар мақолаи мазкур баъзе аз масъалаҳои мубрам вобаста ба идоракунии фонди заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллиф зимни таҳлили мавзӯи мазкур, баҳри мусоидат намудан ба ҳалли масъалаҳои ҷойдошта дар самти замин кӯшиш ба харҷ дода, андешаҳои худро бобати онҳо пешниҳод намудааст.

Калидвожаҳо: замин, фонди замин, идоракунии, кишоварзӣ.

**НЕКОТОРЫЕ ИЗ НАИБОЛЕЕ ВАЖНЫХ ВОПРОСОВ УПРАВЛЕНИЯ
ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЕМ**

Ойев Х.,

доцент кафедры конституционного права
юридического факультета Таджикского наци-
онального университета, кандидат юридиче-
ских наук
E-mail: oyev@mail.ru

Научная специальность: 12.00.14 – административное право; административный процесс

Рецензент: Диноршоев А.М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. В статье была проанализирована некоторые из наиболее важных вопросов, связанных с управлением землепользованием в Республике Таджикистан. Анализируя данную проблему автор предлагает своё видение относительно решения этих проблем.

Ключевые слово: земля, земельный фонд, управление, сельскохозяйственный.

SOME OF THE MOST IMPORTANT LAND MANAGEMENT ISSUES

Oyev Kh.,

Associate Professor of the Chair of Constitution-
al Law Faculty of Law of the Tajik National
University, Candidate of Legal Sciences
E-mail: oyev@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.14 – administrative law; administrative process

Reviewer: Dinorshoev A.M., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation. This article was analyzed on some of the most important issues related to land use management in the Republic of Tajikistan. The efforts in the analysis of this topic to solve existing problems on earth are centered on their ideas.

Keywords: earth, land fund, control, agricultural.

Чуноне маълум аст, Тоҷикистон сарзамини камзамин мебошад, ки 93 % -и ҳудуди кишварро қуҳҳои ташкил медиҳанд.

Агар ба рақамҳо нигарем, тибқи маълумоти Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳолати 1-январии соли 2015 фонди заминҳои таъиноти кишоварзӣ ҳамагӣ 4 707 980-га ё 33,0 фоиз, аз ҷумла заминҳои обӣ 606 044 гектар, заминҳои қорам 669 948 га., аз ҷумла обӣ 467 058 гектар, дарахтони бисёрсола 138 158 га. аз ҷумла обӣ 107 102 га., заминҳои партов 31 494 га., аз он 26 704 га. обӣ, алафдарав 20 858 га. аз он 1306 га. обӣ ва чарогоҳҳо 3 847 522 га., аз он 3874 га. обӣ мебошад.

Бинобар ҳамин, барои амалисозии барномаҳои иқтисодиву иҷтимоии кишвар идоракунии фонди заминҳои таъиноти кишоварзӣ дар маркази диққати сардори давлат – Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон меистанд.

Президенти кишвар дар Паёмҳои худ ба Маҷлиси Олии ҶТ диққати махсусро ба дуруст ва мақсаднок истифода намудани заминҳои таъиноти кишоварзӣ додаанд. Инак, Ҷаноби Олӣ дар Паёми худ аз 23.01.2015 бори дигар таъкид намуданд, ки «чиҳати иҷроӣ пурраву саривактии барномаҳои қабулнамудаи Ҳукумати Тоҷикистон доир ба соҳаи кишоварзӣ, аз ҷумла масъалаҳои баланд бардоштани маданияти истифодаи замин, дуруст ба роҳ мондани фаъолияти соҳаҳои тухмипарварӣ, зотпарварӣ, картошкапарварӣ ва азхудкунии заминҳои нав чораҷӯӣ қарда шавад».

Сардори давлат дар Паёми дигари хеш аз 20.01.2016 зикр намуданд, ки «баланд бардоштани маданияти заминдорӣ, истифодаи самараноки обу замин ва ҷорӣ намудани кишти такрорӣ ба афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ мусоидат қарда истодааст», дар 15 соли охир дар соҳаи кишоварзӣ 42 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи зиёда аз 3,7 миллиард сомонӣ амалӣ қарда шуд. Айни замон дар соҳаи мазкур татбиқи 9 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ дар ҳаҷми 1,5 миллиард сомонӣ идома дорад. Дар натиҷа маҷмӯи маҳсулоти кишоварзӣ таъмин гардида, дар даҳ соли охир қариб 2 баробар зиёд шудааст ва имрӯз ба ҳисоби миёна 23 фоизи маҷмӯи маҳсулоти дохилии моро ташкил медиҳад.

Бо мақсади идома бахшидани рушди соҳа аз ҷониби Ҳукумат барномаи нави рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои солҳои 2016-2020 қабул гардид, ки тибқи он дар 5 соли оянда бунёди 20 ҳазор гектар боғу тоқзори нав пешбинӣ шудааст.»

Барои амалисозии ин мақсадҳои барномавӣ нақши назаррасро идоракунии фонди заминҳои таъиноти кишоварзӣ мебошад.

Барои идоракунии давлатии фонди давлатии заминҳои таъиноти кишоварзӣ механизми ҳуқуқии ташкили идоракунии фароҳам оварда шудааст.

Дар ин ҷода як қатор қонунҳо, кодексҳо, фармонҳои Президенти кишвар, қарорҳои Ҳукумати ҶТ қабул қарда шудааст, ки онҳо масъалаҳои ташкилӣ-сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоии идоракунии фонди давлатии захираҳои заминҳои таъиноти кишоварзӣ, инчунин

салоҳият ва вазифаҳои мақомоти марбутаи ваколатдори умумӣ ва соҳавиро оид ба идоракунии ин намуди фонди давлатии замин муқаррар намудаанд.

Аз ҷумла, қонунҳои конституционии ҚТ «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 майи соли 2001, «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» аз 17 майи соли 2004, «Дар бораи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон» аз 30 июли соли 2007, қонунҳои ҚТ «Дар бораи мақоми пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2 январи соли 2018, №1494, «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» аз 5 августи соли 2009 № 549, «Дар бораи ислоҳоти замин» аз 5 марти соли 1992, №595, «Дар бораи заминсозӣ» аз 5 январи соли 2008, №356, «Дар бораи баҳои замин» аз 12 майи соли 2001, №18, "Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)" аз 15 марти соли 2016 №1289, Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 декабри соли 1996, Кодекси гражданин ҚТ ва ғайра.

Санадҳои меъёрии зикршуда барои идоракунии давлатии фонди заминҳои таиноти кишоварзӣ як низоми махсуси муташаккил муқаррар намуда, барои ин гунаи заминҳо речаи махсуси ҳуқуқӣ муқаррар намудаанд.

Мазмуни ин речаи идоракунии дар он ифода мегардад, ки ин фонд нисбат ба дигар фондҳои давлатии замин аҳамияти аввалиндараҷа дошта, бо тартиби махсус ба истифодабарӣ дода ва аз он гирифта мешавад ва дар ҳолатҳои истисноӣ бо Қарори Ҳукумати ҚТ ба гурӯҳи дигари фонди давлатии замин гузаронида мешавад. Яъне, тибқи қонунгузори амалкунанда идоракунии давлатӣ заминҳои фонди таъиноти кишоварзӣ речаи маъсуси идоракуниро ташкил медиҳад.

Бояд таъкид кард, ки идоракунии давлатии заминҳои таиноти кишоварзӣ яке аз маъсалаҳои мубрами рӯз буда, он маъсалаҳои сешумореро дар бар мегирад, ки дар шаклҳои алоҳидаи истехсолоти муруфиавӣ ва ё расмиётӣ амалӣ карда мешаванд. Зеро тибқи

моддаи 2¹ Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КЗ ҚТ) объектҳои муносибатҳои вобаста ба замин замин ҳамчун объекти табиӣ ва захираи табиӣ, ҳамчун қитъа ва ҳуқуқи гирифтани қитъаи замин ва саҳми замин арзёбӣ шудааст.

Вобаста ба объектҳои муносибатҳои оид ба замин идоракунии давлатии фонди заминҳои таъиноти кишоварзӣ маъсалаҳои зеринро дар шароити имрӯза фаро мегирад, ҳар яке аз онҳо низоми ташкили ҳуқуқиеро идоракуниро тақозо мекунад, ба муаммоҳои танзимсозии ҳуқуқи баъзеи аз онҳо дар зер истода мегузарем:

- муқаррар намудани речаи ҳуқуқи заминҳои таъиноти кишоварзӣ;
- додани заминҳои таъиноти кишоварзӣ ба истифодабарӣ;
- муқаррар намудани сервитут ба замин, яъне ҳуқуқи шахс ва (ё) шахсон ба истифодаи маҳдуди қитъаи замини дар истифодаи дигар шахс қарордошта;
- ҳаллу фасли баҳсҳо оид ба ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин;
- қатъгардии ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин;
- аз гардиш гирифтани заминҳои таъиноти кишоварзӣ ва ҷуброни товони зарари заминистифодабарандагон ва ҷуброни талаф (боби 6 КЗ ҚТ);
- ҳифзи ҳуқуқ оид ба замин (боби 7) ва ҳифзи замин (боби 8)
- амалисозии контрол ва назорати давлатии риояи қонунгузори замин, истифода ва ҳифзи замин (боби 9)
- анҷомдиҳии ташкил ва гузаронидани корҳои заминсозӣ, кадастри давлатии замин ва мониторинги замин (боби 10) ва ғайра мебошад.

Боиси таъкид аст, ки аз маъсалаҳои зикршуда мабдаи мавзӯи алоҳидаи таҳлилро талаб мекунад, вале кушиш ба ҳарч медиҳем, ки баъзе масоили мубрами онҳоро мавриди назар қарор диҳем, ки манфиат ҳолӣ нестанд.

Бояд гуфт, ки заминҳои таъиноти кишоварзӣ тибқи м. 64 КЗ ҚТ тамоми заминҳое ба ҳисоб мераванд, ки барои эҳтиёҷоти кишоварзӣ истифода мешаванд.

Заминҳои таъиноти кишоварзӣ аз заминҳои қорам, дарахтони бисёрсола, заминҳои партов, заминҳои алафдарав ва чарогоҳҳо, заминҳои, ки дар онҳо роҳҳои дохилихоҷағӣ, коммуникатсияҳо, обанборҳо, иншоотҳои гидротехникӣ ва биноҳои иморатҳои воқеъ буда, барои истеҳсол, нигоҳдорӣ ва коркарди аввали маҳсулоти кишоварзӣ истифода мешаванд ҳамчунин дигар заминҳои ғайрикишоварзӣ дар дохили гурӯҳи мазкури заминҳо ҷойгиршуда, иборат мебошанд.

Заминҳои таъиноти кишоварзӣ баъроӣ ба роҳ мондани истеҳсолоти кишоварзӣ, барои боғдорию ползкорӣ, ба муассисаҳои таҳқиқоти илмӣ, таълимӣ ва дигар муассисаҳои корхонаҳои кишоварзӣ, омӯзишгоҳҳои истеҳсолии техникаи деҳот ва мактабҳои таълимоти умумӣ барои мақсадҳои тадқиқотӣ, таълимӣ, тарғиби таҷрибаҳои пешқадам ва барои ба роҳ мондани истеҳсолоти кишоварзӣ ва ба корхона, ташкилоту муассисаҳои ғайрикишоварзӣ, ташкилотҳои динӣ барои бароҳмонии хоҷагии ёрирасони кишоварзӣ (м. 65), инчунин бо мақсади ташкили хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ба истифодаи якумраи меросӣ ба шахрвандон тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонун «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» дода мешавад (м. 66).

Додани заминҳои таъиноти кишоварзӣ бо тартиби заминсозии байнихоҷағӣ мутобиқи қонун «Дар бораи заминсозӣ» аз 5 январи соли 2008, №356 ба амал бароварда мешавад.

Ҳамзамон, моддаи 23 КЗ ҚТ додани заминро барои эҳтиёҷоти кишоварзӣ ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз заминҳои, ки барои эҳтиёҷоти кишоварзӣ мувофиқанд муқаррар кардааст. Ҳуқуқи истифодабарии қитъаҳои замини таъиноти кишоварзӣ бо ҳуқуқи бегона намудани онҳо танҳо ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бевосита дар истеҳсолоти кишоварзӣ иштирокдоранд, дода мешавад.

Барои эҳтиёҷоти кишоварзӣ мувофиқ будани заминро мақоми ваколатдори давлатии батанзимдарории муноси-

батҳои вобаста ба замин ва мақомоти он дар маҳалҳо дар асоси ҳуҷҷатҳои хокшиносӣ, тадқиқоти геоботаникӣ, гидро-мелиоративӣ, агроиктисодӣ ва дигар тадқиқотҳои муайян мекунад.

Якум, шартҳои додани заминҳои таъиноти кишоварзӣ ба онҳое, дода мешаванд, ки бевосита дар истеҳсолоти кишоварзӣ бояд иштирок кунанд, усулҳои зарурии ба амалбарорӣ, назорат ва баҳисобгириро ба таври бояду шояд фароғир намебошад.

Масалан, дар қонунгузориҳои амалкунанда гузаронидани инвертаризатсияи заминҳои таъиноти кишоварзӣ аз рӯи ин шарт муқаррар карда нашудааст, то ки муайян карда шаванд, оё ин заминҳоро онҳое, ки ба истеҳсолоти кишоварзӣ машғуланд истифода мекунанд ё шахси дигар.

Дуюм, агар ба танзимсозии ҳуқуқи механизми додани замин назар кунем, дар шароити имрӯза на ҳамаи масъалаҳо аз лиҳози ҳуқуқӣ ба тафсил танзим шудаанд.

Яке аз масъалаи мубрами рӯз ин муқаррар намудани сервитути оммавӣ мебошад, он дар давоми истеҳсолоти муурофиавии заминсозӣ ва ҷудо намудани замин бояд ба таври маъмурӣ (оммавӣ) низ муқаррар карда шавад, зеро механизми мавҷудаи додани заминҳои фонди таъиноти кишоварзӣ ба истифодабарии харачу марачи зиёдеро ба бор овардааст, ҳатто барои нодуруст муайян намудани марзабандии заминҳо ва дар ин замина муқаррар накардани сервитутҳои оммавӣ ҷиноятҳои вазнинеро ба бор овардааст.

Барои шарҳ додани мубрамияти масъала зарур мешуморем, ки ба моҳияти масъала равшанӣ андозем.

Қонунгузориҳои замин, аз ҷумла м. 2. КЗ ҚТ сервитут гуфта ҳуқуқи шахс ва (ё) шахсон ба истифодаи маҳдуди қитъаи замини дар истифодаи дигар шахс қарордошта, ки бо тартиби муқарраргардида ба қайди давлатӣ гирифта шудааст, муайян кардааст.

Моддаи 10 (1) то ба андозае мазмунӣ ва асосҳои сервитути заминро чунин муқаррар намудааст, ки «Ҳуқуқи маҳдуди истифодабарии қитъаи замин (мин-

баъд – сервитут) метавонад бо розигии тарафҳо (минбаъд – сервитути хусусӣ (ба розигӣ асосёфта) ё дар мавриди зарурат дар асоси қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳрҳо ва ноҳияҳо (минбаъд – сервитути оммавӣ (маҷбурӣ) муқаррар карда шавад.

Сервитути оммавӣ (маҷбурӣ) ҳамчунин аз ҷониби суд аз рӯи даъвои шахс дар мавриди ба даст овардани созиш дар бораи муқаррар намудани сервитути хусусӣ (ба розигӣ асосёфта) метавонад муқаррар карда шавад.

Сервитути оммавӣ (маҷбурӣ) дар мавридҳое, ки он барои таъмини манфиатҳои давлат ва аҳолии маҳаллӣ зарур бошад, бе гирифтани қитъаҳои замин муқаррар карда мешавад.

Сервитути оммавӣ (маҷбурӣ) метавонад дар мавридҳои зайл муқаррар карда шавад:

- барои гузаштан, аз ҷумла бо нақлиёт тариқи қитъаи замин ба объектҳои истифодаи умумӣ, қабристон, мазорҳо ва дигар объектҳои хусусияти мазҳабидошта;

- барои истифодабарии муваққатии қисми қитъаи замин бо мақсадҳои таъмир ва хизматрасонии шабакаҳои коммуналӣ, муҳандисию техникӣ, барқӣ, инчунин объектҳои инфрасохтори нақлиётӣ;

- барои дар қитъаи замин ҷойгир намудани нишонаҳои марзӣю геодезӣ ва гузаргоҳ ба онҳо;

- барои обгирӣ ва обдиҳии чорво ва қитъаи замин, аз тариқи қитъаи замин аз як ҷой ба дигар ҷой рондани ҳайвонот;

- барои истифодабарии қитъаи замин бо мақсадҳои шикор, моҳигирӣ аз ҳавзҳои воқеи қитъаи замин, ҷамъоварии растаниҳои хурӯй дар муҳлатҳои муқарраргардида ва бо тартиби муқарраргардида;

- барои истифодабарии муваққатии қисми қитъаи замин бо мақсадҳои иҷроӣ корҳои ҷустуҷӯӣ, таҳқиқотӣ ва дигар корҳо;

- барои дастрасии озод ба заминҳои назди соҳил;

- дар ҳолатҳои дигари ба манфиатҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ алоқамандбуда.

Бояд зикр намуд, ки на дар Қоидаҳои ҷудо кардани қитъаҳои замин барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 1 сентябри соли 2005 №342 тасдиқ шудааст ва на дар Тартиби муқаррар намудани сервитути оммавӣ (маҷбурӣ) ба қитъаҳои замин ва шакли шартнома оид ба сервитути хусусӣ (ба розигӣ асосёфта), ки бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 декабри соли 2015 №814 низ тасдиқ шудааст, вале тартиби муқаррар намудани сервитутҳо бо қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти иҷроияи хангоми додани замин муқаррар нашудааст, ки он боиси хурсарона ишғол ё тасарруф намудани қитъаи замини шахсони дигар шуда метавонад.

Тибқи санадҳои зикршуда қитъаи замини таъиноти кишоварзӣ аввал ба шахсони веќеъӣ ва ё ҳуқуқӣ дода шуда, сипас дар асоси муроҷиати тарафи манфиатдор (шахсони дигар) ва ё бо ташаббуси мақомоти иҷроияи маҳаллӣ сервитут муқаррар карда шавад.

Ба андешаи мо хангоми интиҳоби қитъаи замин барои додан ба шахсони муайян ба доираи вазифаи мақомоти ваколатдори соҳавӣ бояд дар нақша омода карда мешуда муқаррар намудани қитъае, ки бояд дар он сервитут муқаррар карда шавад, шомил карда шавад хубтар мешавад. Чунин ҳолат идоракунии босамари фонди давлатии кишоварзиро таъмин намуда, тасарруфи онро аз ҷониби дигар заминистифодабарандагон истисно мекунад.

Сеюм, хангоми аз сервитут истифода намудани шахсони дигар ба қитъаи замин ва маҳдуд намудан, ё монета эъҷод намудани заминистифодабарадагони асоси ҷӣ гуна сурат гирифтани ҳалли масъала бояд муқаррар карда шавад, то ки он бояд касбӣ, камхарҷ ва фаврӣ бошад. Зеро дар ҳоли ҳозир заминистифодабарандагон бо ҳар усул роҳҳо, ҷуйборҳо, обпартоҳоро тасарруф карда, ҳолати мелиоративии заминҳои кишоварзии шахсони дигарро хароб ва ҳатто ба руй додани эрозияи замини онҳо ба амсоли ботлоқшавӣ, рӯй

задани намакҳои зеризаминӣ роҳ кушода истодаанд ва баҳсҳои зиёде ба миён омада истодаанд.

Ба андешаи мо ҳуқуқи ҳаллу фасл намудани чунин баҳсҳо бояд ба мақомоти ваколатдори давлатии соҳавӣ дода шавад, ки он ҳалли масъаларо хело сабук ва саривактӣ мегардонад, то ки ин раванд ба давраи истехсолоти истехсолоти кишоварзӣ ҳалал нарасонаад.

Чаҳорум, ба мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроияи давлатӣ ҳамчун мақомоти идорақунандаи фонди заминҳои кишоварзӣ дар қатори дигар ҳуқуқҳо дар м. 7 КЗ ҚТ ҳуқуқи ба иҷора додани заминҳои табиноти кишоварзӣ бояд дода шавад. Зеро ҳангоми таъсис додани фонди махсуси замин барои ҷудо намудан барои истехсолоти кишоварзӣ ва додани он ба шахсони воқеӣ ва ё ҳуқуқӣ мушаххас давраи муайян сипарӣ мешавад.

Аз муроҷиат намудан, гузаронидани зиминсозии байниҳоҷагӣ то бақайдгирии ҳуқуқи заминистифодабарӣ ба қитъаи замин замин бояд соҳиби ҳудро ёбад. Дар чунин сурат мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроия ин заминҳоро ба иҷора диҳад хуб мешавад.

Чунин қоида дар моддаи 687 КГ ҚТ муқаррар шудааст. Ин модда мақомоти дахлдори ҳокимияти иҷроия ва мақомоти назорати кӯҳкориро субъекти ба иҷорадиҳандаи замини табиноти кишоварзӣ ва дигар захираҳои табиӣ эътироф кардааст. Инак, муқаррар намудааст, ки «Мақомоти дахлдори ҳокимияти иҷроия ва мақомоти назорати кӯҳкорӣ мутобиқи Кодекси замин ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сарватҳои зеризаминӣ ҳақдоранд замин ва дигар захираҳои табиӣро ба иҷора супоранд», ҳол он КЗ ҚТ ин меъёрро муқаррар накардааст.

Пешниҳод мешавад, ки ба моддаи 7-и КЗ ҚТ ба ҷумлаи салоҳияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳо ба иҷора додани заминҳои ворид карда шуда, мутобиқан ба моддаи 14 КЗ ҚТ ин мақомотро ба ҷумлаи субъекти иҷорадиҳанда эътироф карда шавад.

Бояд тазаққур дод, ки субъекти ба иҷорадиҳандаи заминҳои табиноти кишоварзиро дар қонунгузори ҚТ, аз ҷумла дар Қонуни ҚТ «Дар бораи иҷора дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 6 декабри соли 1990, №184 ва КГ ҚТ гуногун арзёбӣ карда шудааст.

Инак, дар қисми 2 моддаи 4-и қонун омадааст, ки замин ва дигар захираҳои табиӣро Маҷлиси вакилони халқи дахлдор ба иҷора медиҳанд, аз ҷумла дар асоси озмун (КҚТ аз 04.11.1995 № 126), вале дар қисми 1-и моддаи 687 КГ ҚТ ба сифати чунин субъект мақомоти дахлдори ҳокимияти иҷроия ва мақомоти назорати кӯҳкорӣ мутобиқи Кодекси замин эътироф кардааст, ҳол он дар м. 14 КЗ ҚТ чунин меъёр вучуд надорад.

Ба ҳар ҳол, КГ ҚТ масъалаҳои асосии ба иҷора додани заминҳои табиноти кишоварзиро ба амсоли шакл ва муҳлати шартномаи иҷораи замин (м. 688), ўҳдадорихои иҷорадеҳ (м. 689) ва иҷорагир (м. 690), ҳуқуқи дароз кардани муҳлати шартномаи иҷора (м. 692) ва ғайраро хело ба тафсил танзим намудааст.

Вале дар бобати дароз кардани муҳлати шартномаи иҷора КГ ҚТ низ ба андешаи мо, аз камбудии ҳоли нест. Зеро қисми 1 ва 2-и м. 692 КГ ҚТ мазмунан бо ҳамдигар мутобиқат намеқунанд.

Инак, қисми 1 м. 692 муқаррар намудааст, ки баъди ба охир расидани муҳлати шартнома иҷорагир ба аз нав барқарор кардани муҳлати шартнома ҳуқуқ дорад. Вале қисми 2 ҳамин модда муқаррар кардааст, ки дар сурати набудани аризае яке аз тарафҳо дар бораи қатъ кардан ё тағйир додани шартнома оиди итмоми муҳлат вай бо ҳамон шартҳое, ки шартнома пешбинӣ карда буд, тамдид меёбад.

Агар аз нав барқарор кардани муҳлати шартномаро қисми 1 модда муқаррар карда бошад, қисми 2-и ин модда ба таври автомати тамдид шудани онро пешбинӣ мекунад, ки зарурат ба барқарор кардани муҳлати шартнома намеронад, он тамдидшуда маҳсуб мешавад. Дар чунин маврид дар қисми 1 моддаи 692 ақалан меъёр дар бораи там-

дид кардан ва ё тағйир додани муҳлати шартнома муқаррар мегардид, хубтар

мешуд, на он ки муҳлати шартнома аз нав барқарор карда шавад.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ аз 23.01.2015 с. // <http://www.president.tj>;
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ аз 20.01.2016 // <http://www.president.tj>;
3. Қонуни конституцсионии ҚТ «Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 12 майи соли 2001, №28 // АМО ҚТ. 2001. № 4. М.215; 2003. №4. М.152; 2008. №1. Қ.1. М.1; 2009. №12. М.813.
4. Қонуни конституцсионии ҚТ «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» аз 17 майи соли 2004, №28 // АМО ҚТ. 2004. №5. М.339; 2006. №11. М. 472; 2009. №12. М.814; 2010. №12. М.800
5. Қонуни Конституцсионии ҚТ «Дар бораи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон» аз 30 июли соли 2007, №303 // АМО ҚТ. 2007. №7. М.653.
6. Қонуни ҚТ «Дар бораи мақоми пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2 январи соли 2018. – №1494 // <http://www.adlia.tj>.
7. Қонуни ҚТ «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» аз 5 августи соли 2009 № 549 // АМО ҚТ. 2009. №7-8. М.503,
8. Қонуни ҚТ «Дар бораи ислоҳоти замин» аз 5 марти соли 1992, №595 // АШО ҚТ 1992. №10. М.139; АМО ҚТ 1995. №22. М. 276; 1997, №9. М. 117; 2006. №3, М.165.
9. Қонуни ҚТ «Дар бораи заминсозӣ» аз 5 январи соли 2008, №356 // АМО ҚТ. 2008. №1. Қ.2. М.21.
10. Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳои замин» аз 12 майи соли 2001, №18 // АМО ҚТ. 2001. – №4. М.185.
11. Қонуни ҚТ «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» аз 15 марти соли 2016, №1289 // <http://www.adlia.tj>.
12. Кодекси замин Ҷумҳурии Тоҷикистон
13. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон.
14. Барномаи давлатии рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои солҳои 2016-2020: бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 30 декабри соли 2015 № 793 тасдиқ шудааст // <http://www.adlia.tj>.

**САМТҲОИ АСОСИИ РУШДИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ МАҲАЛЛӢ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН****Қодиров Қ.Ш.,**муаллими калони кафедраи ҳуқуқи конститу-
сионии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон

E-mail: jurabek0376@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конституционӣ; муҳофизати судии конституционӣ; ҳуқуқи мунитсипалӣ**Рохбари илмӣ:** Диноршоев А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор**Муқарриз:** Гадоев Б.С., номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент

Ҷамъабурда. Дар замони имрӯз, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо суръати баланд инкишоф ёфта, функсияҳои мақомоти идоракунии тайгир меёбанд, масъалаи бомуваффақият пеш рафтани фаъолияти мақомоти худидоракунии маҳаллӣ мубрам ба ҳисоб меравад. Муаллиф дар асоси таҳлили қонунгузорию кишвар дар самти мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ба ҳуҷҷатҳои омадааст, ки нигоҳ доштани мувозинат дар байни мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳраку деҳот, инчунин ҳамкорию мутақобилаи онҳо ба нуфуз ва мавқеашон дар ҷомеа нақши аввалиндараҷа мегузорад.

Қайдҷоғоз: мақомоти идоракунии ҳокимияти маҳаллӣ, ҷамоат, идоракунии давлатӣ, инкишофи мақомоти идоракунии ҳокимияти маҳаллӣ.

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ НА МЕСТАХ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН****Қодиров Дж.Ш.,**старший преподаватель кафедра конституци-
онного права юридического факультета

Таджикского национального университета

E-mail: jurabek0376@mail.ru

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право.**Научный руководитель:** Диноршоев А.М., доктор юридических наук, профессор.**Рецензент:** Гадоев Б.С., доцент, кандидат юридических наук.

Аннотация. На современном этапе ускоренного развития Республики Таджикистан и реформирования органов исполнительной власти больше значение приобретают вопросы успешного обеспечения развития государственного управления на местах. Автор на основе анализа законодательства Республики Таджикистан о местных органах государственной власти приходит к выводу, что соблюдение баланс интересов местных исполнительных органов государственной власти и органах самоуправления посёлков и сёл (джамоат) способно обеспечить гибкое взаимодействие этих органов и это будет содействовать в повышении роли и авторитета местного управления и демократизации общества.

Ключевые слова: местные органы исполнительной власти, джамоат, государственная управления, развития местных органов исполнительной власти.

THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN THE LOCAL IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**Qodirov J.Sh.,**

Senior lecturer of the department of constitutional Law of the law Faculty of the Tajik National University

E-mail: jurabek0376@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceeding, municipal law**Research supervisor:** Dinorshoev A.M., doctor of legal sciences. Professor**Reviewer:** Gadoev B.S., Candidate of legal sciences. Associated professor

Annotation. At the present stage of the accelerated development of the Republic of Tajikistan and the reform of executive bodies, the issues of successful provision of public administration development in the regions are gaining more importance. Author based on analysis of the legislation of the Republic of Tajikistan on the local public authorities came to the conclusion that the balance of interests of local executive bodies of state power and organs of self-government of settlements and villages (Jamoat) is able to provide flexible vzoimodeystviya these bodies and it wakes contribute to enhancing the role and authority of the local management and democratization of society.

Keywords: local executive authorities, jamoat, public administration, development of local executive bodies.

Раванди рушди давлатдории миллии Тоҷикистон бо дигаргунсозиҳои мураккаби барномавӣ дар бахшҳои гуногуни иқтисодии милли ва таъминоти ҳаётии кишвар алоқаманд буда, ин раванд мавҷудияти самтдории муайяни стратегиро тақозо менамояд, ки бо тағйироти институтсионалӣ, тақсмоти дақиқи вазифаҳо ва ҳамоҳангсозии сифатноки фаъолияти мақомоти марказӣ ва маҳаллии идоракунӣ ниёз дорад. Дар ин раванд мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот нақши махсусан муҳим дошта, таҳлили фаъолияти ин мақомот нишон медиҳад, ки вазифаҳои онҳо, низоми институтсионалӣ ва усулҳои банақшагирии фаъолияти ин мақомотҳо ҳоло ба вазифаҳои зудтағйирёбандаи стратегии рушд ва идоракунии минтақавӣ мутобиқ карда нашудаанд ва чунин ҳолат ба мақомоти маҳаллӣ имконият намедиҳад, ки ба таҳия ва татбиқи барномаю нақшаҳои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлати рушди

иҷтимоию иқтисодии маҳал имкониятҳои мусоид дошта бошанд.

Чуноне, ки аз пайёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бар меояд, яке аз самтҳои муҳими таъмини рушди кишвар ислоҳоти идораи давлати мебошад, ки дар доираи он чорабиниҳои зиёд ба анҷом расида истодаанд. Ин ислоҳот пеш аз ҳама бояд ба танзими идораи давлатӣ, мукамалгардонии вазифаҳо, такмили сохтори вазоратҳо вобаста ба шароити иқтисоди бозорӣ, аз байн бурдани вазифаҳои такроршаванда, шаффофияту самаранокии фаъолияти сохторҳо ва хизматчиёни давлатӣ равона гардад. [4. с. 7]

Дар самти ба амал баровардани фаъолияти босубот ва босамари мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлати низ як қатор санадҳои меъёри ҳуқуқи аз ҷумла Қонуни конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ», Қонуни Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шахрак ва деҳот» ва дигар санадҳои меъёри қабул карда шудаанд.

Инчунин баҳри беҳтар намудани иҷроиши вазифа ва функцияи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар як қатор санадҳои муҳим ба монанди Стратегияи ислоҳоти системаи идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2005-2015, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015, Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳолии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015, Концепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 вазифа ва самтҳои муҳими фаъолияти ин мақомот муқаррар карда шудаанд.

Дар шароити имрузаи давлатдорӣ милли, сохтумони давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд яке аз самтҳои муҳими таъмини рушди кишварро ислоҳоти идораи давлати хусусан такмили идоракунии маҳаллӣ ташкил медиҳад. Новобаста аз қабули санадҳои меъёри ҳуқуқӣ, барномаҳои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлати рушди низомии идоракунии давлатӣ, стратегияҳои рушд ва концепсияҳои дахлдор дар фаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шахрак ва деҳот (ҷамоатҳо) камбудию норасоӣҳое чой дорад, ки барои рушди инкишофи низомии идоракунии хусусан идоракунии маҳаллӣ монеа эҷод менамоянд. [1. с. 87]

Таҷрибаи фаъолияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлати нишон медиҳад, ки мақомоти иҷроияи маҳаллии вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо амалан дар ҷараёни таҳияи сиёсати рушди милли иштирок наменамоянд ва дар маҷмӯъ нақши иҷрокунандагии қарорҳои мақомоти болоиро ба ҷо меоранд. Дар қанор мондани мақомоти иҷроияи маҳаллӣ аз раванди таҳияи сиёсати давлати ба сифати қарорҳои қабулгардида, иҷрои саривақтии онҳо таъсири манфи расонида, ба баланд бардоштани масъулият ва устувории

натичаҳои қарорҳои қабулгардида мусоидат наменамояд.

Яке аз масоилҳои мубрами ташкил ва фаъолияти мақомоти идоракунии маҳаллӣ дақиқ муайян намудани вазифа ва салоҳияти ин мақомот мебошад, зеро чуноне ки таҷриба нишон медиҳад вазифаҳо ва салоҳият байни сатҳҳои марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва сатҳи худидоракунии маҳаллӣ қомилан дақиқ муайян карда нашудаанд. Сохтори маҳаллии мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия ҳамзамон таҳти тобеияти дугона - ҳам таҳти тобеияти дастгоҳҳои дахлдори марказӣ ва ҳам таҳти тобеияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ қарор доранд ва ҳамзамон ваколат ва ҷавобгарии ин мақомот низ ба таври зарури дар қонун муқаррар карда нашудааст. Такрори вазифаю ваколатҳо ва бархӯрди салоҳият сабаби паст шудани дараҷаи масъулият барои ноил шудан ба натиҷаҳои ниҳои ва оқибатҳои қарорҳои қабулшуда буда, инчунин ба баланд бардоштани нерӯи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ чихати иҷрои вазифаҳои дахлдор ва фароҳам овардани хизматрасонии самарабахш ва хушсифат мусоидат намекунад. Мавҷуд набудани тақсими дақиқи вазифаҳои хизматрасони ба аҳоли дар маҳал боиси пош хӯрдани маблағҳои бучети маҳаллӣ, ғайрисамарабахш истифода намудани онҳо ва ё маблағгузори нокифоя соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии маҳал мегардад.

Яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлатиро тақмил ва рушди худидоракунии маҳаллӣ ташкил медиҳад, зеро дар шароити имруза худидоракунии маҳаллӣ наметавонад ба аҳоли дастрас будани хизматрасонии хушсифату самарабахшро таъмин намояд. Фаъолияти ҷамоатҳо ҳамчун яке аз сатҳҳои идоракунии ба аҳоли нисбатан наздик ба принципҳои худидоракунии маҳаллӣ, ки дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидааст, ҷавобгӯ намебошад. Ҷамоат ба сатҳи дахлдори идоракунии шахр ё ноҳия тобеъ буда,

раиси онро Ҷамоат бо пешниҳоди Раиси шаҳр, ноҳия интиҳоб менамояд, ва чунин тартиби интиҳоби Раиси Ҷамоат, амалан Ҷамоатро ба мақоми маҳаллии ҳокимияти давлати табдил медиҳад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» вазифа ва ваколати Ҷамоатро муайн намуда бошад ҳам, аммо ин вазифа ва ваколатҳо ниҳоят маҳдуд буда, имконият намедиҳад, ки Ҷамоатҳо ба масъалаҳои дорои аҳамияти маҳалли машғул шаванд. Ҳамзамон дар асоси қонун Ҷамоатҳо гарчанде дорои буҷети худӣ бошанд ҳам аммо мустақиман ба буҷети ноҳия ва шаҳр эҳтиёҷманданд. Дар асоси моддаи 27 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» буҷети шаҳрак ва деҳот дар шакли қарори Ҷамоат таҳия гардида, дар маҷлиси он қабул карда мешавад. Лоихаи буҷет аз рӯи манбаҳои даромад ва самтҳои хароҷот мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи санадҳои меъриии ҳуқуқӣ пешниҳод карда мешавад. Аммо таҷрибаи таҳияи буҷети шаҳрак ва деҳот нишон медиҳад, ки Ҷамоат дар раванди таҳияи буҷет иштирок намекунад ва лоихаи буҷети Ҷамоат аз тарафи мақомоти иҷроияи маҳаллии шаҳр ва ноҳия таҳия шуда танҳо барои тасдиқ ба маҷлиси Ҷамоат пешниҳод карда мешавад.

Рушди худидоракунии маҳалли бо мақсади таъмини дастрасии аҳоли ба хизматрасонии хушсифату самарабахш пеш аз ҳама тақозо менамояд, ки доираи ҳуқуқии фаъолияти худидоракунии маҳалли дар Ҷамоатҳо ва рушди нерӯи Ҷамоатҳо барои афзун намудани ўҳдадориҳои вазифавиашон равона карда шавад.

Омӯзиш ва таҳлилҳо нишон медиҳад, ки яке аз самтҳои асосии сиёсати давлатро дар шароити имрӯза, ташаккули самтҳои асосӣ ва заминаи сиёсӣ ташкилӣ ва ҳуқуқии идоракунии маҳал, андешидани тадбирҳо ҷиҳати иҷрои вазифаҳо барои тақмили идоракунии рушди маҳал, инчунин муайян кардани механизмҳо ва

марҳилаҳои асосии рушди идоракунии маҳал дар бар мегирад [2. с. 148].

Ҷиҳати иҷроии ин вазифаҳо дар Концепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 чунин самтҳои асосии тақмили рушди идоракунии маҳал муқаррар карда шудаанд.

1. Мушаххассозӣ ва мутаносибгардонии функсия ва ваколатҳои байни сатҳҳои идоракунии марказӣ ва маҳаллии давлатӣ, инчунин фароҳам кардани шароити мусоид барои азнавтасимкунии захираҳои моддӣ ва молиявӣ.

2. Андешидани тадбирҳои дахлдор ҷиҳати дар сатҳи ҳудудӣ ва маҳаллии идоракунии ташаккул додани низоми мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, ки ба принципҳои бунёдии идоракунии самараноки давлатӣ мувофиқ буда, барои рушди устувори иҷтимоӣ иқтисодии кишвар шароити зарурӣ фароҳам меорад.

3. Фароҳам кардани шароити мусоид ҷиҳати ноил гардидан ба тақсими нисбатан дақиқи функсияҳо, вазифаҳо ва ваколатҳои оид ба пешкаш намудани хизматрасонӣ ба аҳоли, беҳтар намудани сифат ва дастрасии он.

4. Дар сатҳи идоракунии маҳаллӣ қори намудани механизмҳои самараноки назорат ва ҳисоботдиҳии мақомоти идоракунии маҳаллӣ ва роҳбарони онҳо ва ғайра. [3. с. 2]

Бо мақсади дар амал татбиқ намудани самтҳои асосии рушди идоракунии маҳаллӣ инчунин ҷиҳати ислоҳоти системаи идоракунии давлатӣ, таъсиси сохтори самарабахш ва фаъоли идоракунии, бо инъикоси дақиқи нақш ва фаъолияти сатҳҳои мухталифи ҳокимияти иҷроия маҳаллӣ ва худидоракунии маҳаллӣ ва ба талабот мувофиқ намудани Қонуни Конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» зарурати дохил намудани тағйироту иловаҳо ба қонунҳои мазкур ба миён омадааст.

Ба андешаи мо ҳангоми дохил намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои зикргардида вазифаҳои зерин ҳатман бояд ба инобат гирифта шаванд:

1. Гузаронидани таҳлили маҷмӯӣ оид ба ҷамъбасти функцияҳои мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ дар сатҳи маҳал ва дар асоси таҳлили гузаронидашуда дар қонун ҷудо намудани функцияҳои мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ, ки аз нигоҳи самаранокии иқтисодӣ иҷрои онҳо дар сатҳи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ мумкин бошад.

2. Гузаронидани таҳлили функцияҳои мақомоти маҳаллии идоракунии давлатӣ ва аз онҳо ҷудо намудани функцияҳои, ки дар марҳилаи минбаъдаи ислоҳоти идоракунии маҳал метавонанд ба мақомоти худидоракунии маҳалли вогузор карда шаванд.

3. Гузаронидани таҳлили ҳуқуқи тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқи танзимкунандаи низоми идоракунии маҳаллии давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ, инчунин масъалаҳои банақшагири ва татбиқи барномаҳо ва нақшаҳо ҷиҳати муайян сохтани муҳолифат байни онҳо ва таҳияи пешниҳодот барои ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои мазкур.

4. Гузаронидани таҳлили мунтаззामी низоми мавҷудаи андоз ва сиёсати бучетӣ бо мақсади муайян намудани манбаъҳои дастгирии молиявии функцияҳои идоракунии давлатӣ дар сатҳи маҳал ва худидоракунии маҳаллӣ. Инчунин мувофиқсозии ҷараёни банақшагирии нақшаю барномаҳои рушди инфрасохтори маҳал бо раванди иҷрои бучет дар сатҳи шаҳру ноҳияҳо ва ҷамоатҳо.

5. Таҳлили системаи мавҷудаи назорати хизматии мақомоти маҳаллии идоракунии давлатӣ ва мақомоти

худидоракунии маҳаллӣ аз ҷониби мақомоти марказии давлатӣ ва таҳияи пешниҳодот оид ба такмили он.

6. Таҳияи барномаҳои давлатии омодаسازی кадрҳои (менечерҳои) идоракунанда дар сатҳи маҳаллӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо ин мақсад истифодаи имконоти васеи барномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи маориф ва рушди ҳамкорӣ бо муассисаҳои таҳсилоти олии касбии дигар кишварҳо. Мутаассифона дар мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидораи маҳаллӣ ҳанӯз ҳам омилҳои илмии дақиқи интиҳоб ва ҷобачогузори кадрҳои хизмати давлатӣ, системаи дақиқи идоракунии ҳайати шахсӣ, тайёр кардан, бозомӯзи ва баланд бардоштани дараҷаи таҳассусии кадрҳо дар сатҳи зарури ба роҳ монда нашудааст.

7. Андешидани тадбирҳо ва фароҳам кардани шароити мусоид дар ҷабҳаҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷиҳати ҳамроҳсозӣ, таҳияи нақшаю барномаҳои миёнамӯҳлат ва дарозмӯҳлати рушди инфрасохторҳои маҳаллӣ аз ҷумла, сохтумони манзил, сохтумони роҳҳо ва дигар инфрасохтори нақлиётӣ, шабакаҳои алоқа, таъмин намудани эҳтиёҷоти аҳоли бо замин, дастрасии аҳоли ба оби нушоки ва дигар хизматрасониҳои коммуналӣ.

Баргараф кардани камбудии ҷойдошта дар сатҳи қонунгузорӣ ва дар оянда ба инобат гирифтани масоилҳои зикршуда ҳангоми таҳияи барномаҳо ва концепсияҳои давлатӣ барои рушди идоракунии давлати дар маҳал инчунин иҷрои барномаҳои рушди иқтисодию иҷтимоии маҳал замина гузошта дар ҷараёни демократикунонии ҷомеа нақши назаррас дошта метавонанд.

Адабиёт:

1. Кодиров Дж.Ш. Правовые механизмы обеспечения взаимодействия местных органов государственной власти в Республики Таджикистан. // Вестник Таджикского национального Университета (научный журнал). – №3\5 (142), 2014. – С. 87-92.

2. Қодиров Қ.Ш. Ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти маҳалии ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (мачаллаи илмӣ). – №3/5(118), 2013. – С. 145-150.

3. Концепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11-июли соли 2015, № 522 тасдиқ шудааст.

4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 апрели соли 2005. – Манбаи дастрасӣ: www.president.tj

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ОБЛАСТЕЙ, ГОРОДОВ И РАЙОНОВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**Абдуллоева Д.Ф.,**преподаватель кафедры коммерции и права
Таджикского государственного университета
коммерции, единого учебного комплекса в г.
Худжанде

E-mail: d_abdullioeva@mail.ru,

тел.: (+992) 92 776 67 68.

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право

Аннотация: Законодательство Республики Таджикистан регулируют основные положения и принципы деятельности Председателя местных исполнительных органов государственной власти Горно-Бадахшанской автономной области, областей, г. Душанбе, городов и районов. Председатель, являясь представителем Президента республики, осуществляет и возглавляет исполнительную власть на соответствующих административно-территориальных единицах. В статье рассматривается правовое положение Председателей местных исполнительных органов государственной власти регионов республики, порядок назначения и организации их деятельности. В статье основное внимание уделяется правовому статусу Председателей регионов и законам, которые регулируют порядок их организации и деятельности как представителя Президента республики. Автор, анализируя деятельность Председателя, указывает его соотношение с местными органами самоуправления и представительных органов государственной власти, пути совершенствования и улучшения работы Председателя с населением, его деятельности в местных исполнительных органах государственной власти.

Ключевые слова: Председатель, конституционный закон, местный исполнительный орган государственной власти, Маджлиси народных депутатов.

АСОСҶОИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ РАИСОНИ ВИЛОЯТ, ШАҲР ВА НОҲИЯҲО ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**Абдуллоева Д.Ф.,**омӯзгори кафедраи тичорат ва ҳуқуқи До-
нишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон,
маркази омӯзишии ягона дар ш. Хучанд

E-mail: d_abdullioeva@mail.ru

тел.: (+992) 92 776 67 68.

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конститутсионӣ; муҳофизати судии конститутсионӣ; ҳуқуқи муниципалӣ

Физишари: Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолатҳои асосӣ ва принсипҳои фаъолияти раисони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ВМКБ, вилоятҳо, ш. Душанбе, шаҳр ва ноҳияҳо ба танзим даровардааст. Раис намоёндаи Президенти кишвар ба ҳисоб рафта, фаъолияти худро дар ҳудуди муайян ба амал мебарорад. Дар мақолаи мазкур асосҳои ҳуқуқи фаъолияти онҳо мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Махсусан, диққати асосӣ ба ҳолати ҳуқуқи Раис ва қонунҳои раёна гардидааст, ки фаъолияти онҳо ҳамчун намоёндаи Президент ба танзим даровардааст. Муаллиф, фаъолият ва ҳамкориҳои онҳо бо мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, мақомоти дигари идоракунанда, инчунин бо аҳоли таҳлил намудааст.

Калидвожаҳо: Раис, қонуни конституционӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, маҷлиси вакилони халқ.

LEGAL BASES OF ACTIVITY OF THE CHAIRMAN OF REGIONS, CITIES AND AREAS OF REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Abdulloeva D.F.,

teacher of the Department of Commerce and Law the Tajik State University of Commerce, the Unified Educational Complex in Khujand

E-mail: d_abdulloeva@mail.ru

тел.: (+992) 92 776 67 68.

Scientific specialty: 12.00.02 – constitutional law; constitutional proceeding; municipal law

Annotation. Legislation of the Republic of Tajikistan regulates the main provisions and principles of the activity of the Chairman of local executive bodies of state power of the Gorno-Badakhshan Autonomous Oblast, oblasts, Dushanbe, cities and districts. The Chairman, being the representative of the President of the Republic, exercises and heads the executive power at the relevant administrative and territorial units. The article examines the legal position of the Chairmen of local executive bodies of state power in the regions of the republic, the procedure for appointing and organizing their activities. The article focuses on the legal status of the Presidents of the regions and laws that regulate the order of their organization and activities as a representative of the President of the Republic. The author, analyzing the activity of the Chairman, indicates its correlation with local self-government bodies and representative bodies of the state power, ways of improving and improving the work of the Chairman with the population, and his activity in local executive bodies of state power.

Keywords: Chairman, the constitutional law, the local executive body of state power, the Majlis of People's Deputies.

Местные исполнительные органы государственной власти в Республике Таджикистан, согласно ст. 78 Конституции республики и других конституционных законов, состоят из председателя Горно-Бадахшанской автономной области, области, города Душанбе, города и района, структур местных исполнительных органов государственной власти, подчиненных председателю Горно-Бадахшанской автономной области, области, города Душанбе, города и района, а также местных структур центральных органов исполнительной власти.

Правовой статус Председателя Горно-Бадахшанской автономной области, областей, городов и районов установлен в шестой главе Конституции республики, согласно которой, местные представительные и исполнительные органы государственной власти соединены воедино [16].

Согласно ст. 3 Конституционного закона Республики Таджикистан «О местных органах государственной власти» №28, местные представительные органы государственной власти состоят из Маджлиса народных депутатов Горно-Бадахшанской автономной области, области, города Душанбе, города и района.

Конституция, проводя связь между местными представительными органами и местными исполнительными органами государственной власти, предусматривает, что исполнительную власть на местах осуществляет представитель Президента – председатель области, города и района. Представительную и исполнительную власть соответствующих административно-территориальных единиц возглавляет Председатель. Конституционный закон «О местных органах государственной власти», развивая данную

конституционную норму устанавливает, что Председатели Горно-Бадахшанской автономной области, областей, г. Душанбе, городов и районов являются представителями Президента Республики Таджикистан, органом, осуществляющим исполнительную власть в административно-территориальных единицах, руководящим местными представительными органами государственной власти и местными исполнительными органами государственной власти [15].

По истечении более двух десятков лет независимости и достижения некоторых поставленных целей управления государством требует восстановления демократических начал местной власти. В условиях, когда идет перестройка местной власти, кристаллизуются ее формы, преодолеваются негодные традиции, необходим авторитетный руководитель, способный организовать повседневную управленческую деятельность [3, с. 383].

Председатель как руководитель определенной территорией и обществом, должен суметь, как утверждает Литвак Б.Г. «выделить и квалифицировать основные типы управления человеческим потенциалом:

1. по степени единовластия управления;
2. по степени создания системы управления;
3. по иерархии управления;
4. по принципу реализации принятых решений» [17, с. 624].

Председатель Горно-Бадахшанской автономной области, областей, города Душанбе, дополнительно к указанным полномочиям, согласно закону, имеет следующие полномочия: руководит деятельностью Председателей городов и районов, находящихся в их подчинении; имеет право аннулировать акты, принятые Председателем города или района, противоречащие Конституции и законам Республики Таджикистан; имеет право возложить некоторые свои полномочия на председателя города или района.

Одним из направлений деятельности Председателя города и района яв-

ляются полномочия по руководству Джамоатов¹ поселков и сел. Согласно закону Республики Таджикистан «О самоуправлении поселков и сел» [6] Джамоат созывает его Председатель с рекомендации Председателя города и района. Также Председатель города и района имеет право созывать Джамоат, а также устанавливать представительную норму и порядок представления депутатов Джамоата. Председателя Джамоата выбирают с представления Председателя соответствующего города, района, количественный состав заместителей Джамоата устанавливается Председателем города, района. Председатель города, района в предусмотренных законом случаях имеет право поставить вопрос о досрочных выборах председателя, его заместителей и секретаря Джамоата. Количество работников аппарата Джамоата также устанавливается Председателем города, района [10].

Председатель области, города, района имеет право учреждать и изменять свой аппарат. Устав аппарата, его структура и штатное расписание утверждается Правительством республики в рамках общего лимита. Согласно Типового положения для аппарата Председателя Горно-Бадахшанской автономной области, областей, г. Душанбе, городов и районов республики [23], аппарат Председателя является вспомогательной и обеспечивающей структурой деятельности Председателя. Следует отметить, что аппарат Председателя создается и изменяется решением Председателя в соответствии с законодательством республики, с целью информационно-аналитического, организационно-правового и материально-технического обеспечения деятельности Председателя.

Согласно Конституционного закона Республики Таджикистан «О местных органах государственной власти» [15], в пределах лимита установленного правительством Республики Таджикистан, определяет структуру и штатное распи-

¹ Джамоат – орган самоуправления в Республике Таджикистан, ст. 78 Конституции Республики Таджикистан.

сание аппарата, с согласия Президента Республики Таджикистан назначает на должность и освобождает от должности своих первого заместителя и заместителей, а также назначает на должность и освобождает от должности руководителя аппарата председателя и сотрудников аппарата, руководителей предприятий, организаций и учреждений, основанных на коммунальной собственности соответствующей территории, руководителей местных структур центральных органов исполнительной власти в Горно-Бадахшанской автономной области, области, г. Душанбе, города и района.

В Таджикистане, в политической среде республики в последнее время появился интерес к системе управления государством и государственной службой. Также необходимо отметить тот факт, что развитие госслужбы, последовательная государственная кадровая политика, повышение роли и эффективности деятельности представительных органов государственной власти постоянно находятся в центре внимания Правительства Республики Таджикистан и лично Президента Республики Таджикистан. Эти вопросы отражены в его работах, выступлениях, ежегодных посланиях к Маджлиси Оли Республики Таджикистан.

Примером может служить Концепция государственной кадровой политики Республики Таджикистан, которая направлена эффективности деятельности центральных и местных органов государственной власти и управления, органов местного самоуправления по организации целостной системы формирования и эффективного использования трудовых ресурсов, развития кадрового потенциала центральных и местных органов государственной власти и управления, органов местного самоуправления.

Основной целью «Концепции государственной кадровой политики Республики Таджикистан» является «...обеспечение оптимального баланса процессов обновления и сохранения

численного и качественного состава кадров в его развитии, в соответствии с потребностями республики, требованиями законодательства и состоянием рынка труда» [20, с. 239-257].

Исследование показывает, что Правительство Таджикистана делает многое в отношении подбора кадров в государственные органы управления. Так, Законом Республики Таджикистан «О государственной службе» [5] обеспечен равный доступ граждан к государственной службе. Это стало основанием для детальной разработки процедур по приему граждан на госслужбу, их обучению нормам и стандартам осуществления своих функций по предоставлению услуг населению и достижению задач государственных структур.

Также, как утвердил в своем ежегодном Послании Основатель мира и единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 26 апреля 2013 г.: «С целью продвижения эффективной политики отбора руководящих кадров и улучшения выполнения государственных задач сегодня одним из радикальных вопросов является воспитание, отбор и расстановка профессиональных кадров сферы государственного управления». Кроме того он подчеркнул, что «необходимо коренным образом улучшить качественный состав кадров государственной службы путем внедрения новых методов отбора и повышения уровня их подготовки, чтобы формировать профессиональный аппарат управления из таких кадров, для которых преданное служение народу и Родине являлось бы целью их жизни» [24].

Таким образом, деятельность и полномочия Председателей областей, городов и районов важны во всех сферах местной жизни, и он формирует политическую, правовую, экономическую основу эффективного осуществления государственной власти на соответствующей территории.

Литература:

1. Авакьян С.А. Конституционное право России. Учебный курс. (5-ое издание). Том I, Изд.: НОРМА ИНФРА, – Москва, 2015. – 864 с.
2. Авакьян С.А. Конституционное право России. Учебный курс. (5-ое издание). Том II, Изд.: НОРМА ИНФРА. – Москва, 2015 – 912 с.
3. Васильев В.И. Муниципальное право России. Учебник, 2-ое изд., перераб. и доп., – Москва: Юстицинформ, 2012. – С. 383.
4. Диноршоев А.М. Конституционные основы разделения властей в Республике Таджикистан. – Душанбе. 2007. – 206 с.
5. Закон Республики Таджикистан «О государственной службе», от 5 марта 2007 г. // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2007 г., №3, ст. 166, №6, ст. 429; 2010 г., №3, ст. 158; 2011 г., №6, ст. 452; 2012 г., №8, ст. 834; №12, ч. 1, ст. 1008; 2013 г., №7, ст. 542; №12, ст. 905; 2014 г., №7, ч. 2, ст. 425; 2015 г., №12, ч. 1, ст. 1106; 2016 г., №3, ст. 156; Закон РТ от 24.02.2017 г., №1406.
6. Закон Республики Таджикистан «Об органах самоуправления поселков и сел» от 5 августа 2009 г., Душанбе, №549.
7. Закон Республики Таджикистан «Об органах самоуправления поселков и сел» от 5 августа 2009 г., Душанбе, №549.
8. Закон РТ «О правовом статусе народного депутата Маджлиса народных депутатов Горно-Бадахшанской автономной области, областей, города Душанбе, городов и районов», принятый 13 декабря 1996 г., №325, с изменениями и дополнениями от 13 декабря 2013 г., № 324
9. Имомов А. Административно-территориальное устройство Республики Таджикистан. – Душанбе, 2013. – 200 с.
10. Имомов А. Органы государственной власти Республики Таджикистан. – Душанбе, 2007. – 448 с. (на тадж. языке).
11. Имомов А., Диноршоев А.М., Сафаров Д.С. Конституционное право Республики Таджикистан. Учебно-методическое пособие. – Душанбе, 2011. – 134 с.
12. Конституции Таджикистана: создание и развитие. Под общей ред. Президента РТ, проф. Ф.Рахими и директора Института философии и права АН РТ, проф. А.А.Шамолова. Отв. редактор А.И.Имомов. – Душанбе, 2014. – 837 с. (на тадж. языке).
13. Конституционный закон Республики Таджикистан «О выборах депутатов в местные Маджлисы народных депутатов» от 10 декабря 1999 г., - Душанбе, № 858, (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1999 г., № 12, ст. 298; 2014 г., № 7, ч.1, ст. 383; Закон РТ от 27.11.2014 г., № 1133).
14. Конституционный закон Республики Таджикистан «О Горно-Бадахшанской автономной области» от 30 июля 2007 г., № 303.
15. Конституционный закон Республики Таджикистан «О местных органах государственной власти» от 17 мая 2004 г., №28, (в редакции закона РТ от 22.07.2013г., №1012).
16. Конституция Республики Таджикистан, принятая 6 ноября 1994 г. (с изменениями и дополнениями 1999, 2003 и 2016 гг.). Душанбе, Изд.: «Паёми Сомониён», 2016 г., - 76 с.
17. Литвак Б.Г. Государственное управление. Лучшие мировые практики / - М.: московский финансово-промышленный университет «Синергия», 2013. – С. 624.
18. Мавлонов М., Якубов А. Местные органы власти и местное самоуправление: состояние и перспективы развития. – Худжанд, 2004. – 181 с.
19. Настольная книга государственного служащего, нормативные правовые акты государственной службы, Концепция государственной кадровой политики РТ, утверждена Указом Президента РТ, 31.12.2008, №582, Первое издание, (на таджикском языке). – Д., издательство «Эчод», 2009.

20. Настольная книга государственного служащего, нормативные правовые акты государственной службы, Раздел II. Основные цели, задачи и направления государственной кадровой политики, Первое издание, (на таджикском языке). – Д., издательство «Эчод», 2009.

21. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан, от 26 апреля 2013 г., – Душанбе, <http://www.mmk.tj>.

22. Совершенствование системы оплаты труда государственных служащих административных должностей государственной службы на основе Единой тарифной сетки, Закон РТ «О государственной службе». – Д., 2010.

23. Типовое положение для аппарата Председателя Горно-Бадахшанской Автономной области, областей, г. Душанбе, городов и районов республики, утвержденное Постановлением Правительством Республики Таджикистан, от 3 марта 2011 г., №115.

24. Эмомали Рахмонов. Доклад на первой сессии Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 7 апреля 1995 года. – Душанбе: Ирфон, 1995 г.

ПОНЯТИЕ И СОСТАВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРИНЦИПОВ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

Солехзода Г.Д.,

соискатель кафедры конституционного
права юридического факультета

Таджикского национального университета

E-mail: gulnora.555@mail.ru

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право, конституционный
судебный процесс, муниципальное право

Научный руководитель: Диноршоҳ А.М., доктор юридических наук, профессор

Рецензент: Салоҳидинова С.М., кандидат юридических наук

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические основы понятия «социального государства», «конституционные принципы» и «признаки и социальная значимость принципов конституции». Автором разъясняется идея и практика понятия социального государства с точки зрения философии и юриспруденции, идея которых направленно на социальную защиту прав и свобод человека, равенство и отношения всех слоев общества, гарантированных государством. Под понятием термина «принцип» с точки зрения философии и юриспруденции – это начало, основа, идея, факт, правила которому придерживаются и правоприменительная политика. Сформулирован вывод о том, что одним из главных конституционных принципов социального государства в Республике Таджикистан является «принцип достойной жизни» и «свободной развитие человека». В статье раскрывается содержание понятие «принцип достойной жизни» и «свободной развитие человека».

Ключевые слова. социальное государства, принципы, конституционные принципы, принципы социального государства, принципы достойная жизнь и свободное развитие человека.

МАҲҲУМ ВА УНСУРҲОИ ПРИНЦИПҲОИ КОНСТИТУТСИОНИИ ДАВЛАТИ ИҶТИМОӢ

Солехзода Г.Д.,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи конституТСионии
факултети ҳуқуқшиносии

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

E-mail: gulnora.555@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конституТСионӣ; муҳофизати судии
конституТСионӣ; ҳуқуқи муниципалӣ

Роҳбари илмӣ: Диноршоҳ А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Муқарриз: Салоҳидинова С.М., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Ҷамъуи. Дар мақола масъалаҳои назариявии мафҳуми «давлати иҷтимоӣ», «принципҳои конституТСионӣ» ва «хусусиятҳо ва аҳмияти принципҳои иҷтимоии конституТСионӣ» баррасӣ шудааст. Муаллиф назария ва амалияи давлати иҷтимоиро тавзеҳ дода, андеша ва нигоҳҳои фалсафӣ ва ҳуқуқиро оид ба ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои иҷтимоии инсон, баробарии ҳамаи табақаҳои ҷомеа, кафолати давлатӣ ва ғайраро пешниҳод намудааст. Истилоҳи «принцип» аз назари фалсафафӣ ва ҳуқуқӣ ибтидои асосӣ, андеша, қоидаҳои мебошад, ки давлат онҳоро риоя менамояд. Дар

хулоса яке аз принципҳои конституционии асосии давлати иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин «принсипи зиндагии арзанда» ва «рушди озоди инсон» таҳлил шудааст.

Калидвожаҳо. Давлати иҷтимоӣ, принцип, принципҳои конституционӣ, принципҳои давлати иҷтимоӣ, принсипи зиндагии арзанда ва рушди озоди инсон.

THE CONCEPT AND CONSTITUEND ELEMENTS OF THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF THE SOCIAL STATE

Solehzoda G.D.,

Competitor of the department of constitutional Law at the Tajik National University
E-mail: gulnora.555@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.02. – constitutional law, constitutional proceeding, municipal law

Research supervisor: Dinorshoev A.M., doctor of legal sciences. Professor

Reviewer: Salohidinova S.M., Candidate of legal sciences

Annotation. In the article theoretical bases of the concept of "social state", "constitutional principles" and "signs and social significance of principles of the constitution" are considered. The author explains the idea and practice of the notion of a social state in terms of philosophy and jurisprudence, whose idea is aimed at the social protection of human rights and freedoms, equality and attitudes of all strata of society guaranteed by the state. Under the concept of the term "principle" from the point of view of philosophy and jurisprudence - this is the beginning, the basis, the idea, the fact, rules are adhered to and law enforcement policies. The conclusion is drawn that one of the main constitutional principles of the social state in the Republic of Tajikistan is the "principle of a dignified life" and "free development of a person". The article reveals the concept of "the principle of a decent life" and "free development of a person".

Keywords: social state, principles, constitutional principles, the principles of the social state, the principles of a decent life and free development of man, a worthy life.

Упомянутое о социальном государстве содержится в конституциях и других высших законодательных актах многих стран мира, в том числе и Республики Таджикистан. Закрепляя данное понятие государства ориентирует свою политику в первую очередь на распределение благ материального характера в соответствии с принципами социальной справедливости и равенства с целью достижения каждым человеком и гражданином достойного уровня жизни, ликвидации всех форм социальных различий и оказания помощи нуждающимся лицам.

Термин «социальное государство» впервые было употреблено в научном обороте Лоренцем фон Штейном в 1850. По его мнению, «поддержание

абсолютного равенства в правах для всех различных общественных классов, для отдельной частной самоопределяющейся личности посредством своей власти» [5] является основной функцией социального государства. Государство, по мнению Штейна, имеет обязанность способствовать экономическому и общественному прогрессу всех своих граждан, поскольку, в конечном счете, развитие одного фактора выступает условием развития другого [13].

Идея и практика «социальное государство» получило широкое признание и конституционное закрепление во многих государствах, в том числе и в Таджикистане, но в науке до данного времени отсутствует устоявшееся опре-

деление социального государства и перечень его признаков.

Определения и понятия «социального государства» закреплено в основных законах большинства развитых странах с философской и юридической точек зрения, идея которых направлено на социальную защиту прав и свобод человека, равенство и отношения всех слоев общества, гарантированных государством. Изучая определения и понятие «социального государства» можно определить несколько понятия:

П.К. Гончаров констатирует, что «социальное государство представляет собой особый тип высокоразвитого государства, в котором обеспечивается высокий уровень социальной защищенности всех граждан посредством активной деятельности государства по регулированию социальной, экономической и других сфер жизнедеятельности общества, установлению в нем социальной справедливости и солидарности».

Несколько иначе звучит определение социального государства в статье социолога: «Социальное государство – особый тип государства, возникший в результате широкого исторического компромисса разнонаправленных политических и социальных сил в интересах всех слоев общества, основанного на осознании зоны объективных общих интересов контрагентов социального противоборства и необходимости ее дальнейшего расширения с помощью активной, опирающейся на экономическую эффективность и политическую стабильность, социальной политики».

М.В. Баглай полагает, что «социальное государство берет на себя обязанность заботиться о социальной справедливости, благополучии своих граждан, их социальной защищенности» [16].

В юридическом словаре характеризуется как «социальное государство – характеристика (принцип), относящаяся к конституционно-правовому статусу государства, предполагающая конституционное гаран-

тирование экономических и социальных прав и свобод человека и гражданина и соответствующие обязанности государства. Означает, что государство служит обществу и стремится исключить или свести к минимуму неоправданные социальные различия» [1].

Социальное государство – особый тип современного высокоразвитого государства, в котором обеспечивается высокий уровень социальной защищенности всех граждан посредством активной деятельности государства по регулированию социальной, экономической и других сфер жизнедеятельности общества, установлению в нем социальной справедливости и солидарности. Социальное государство знаменует высокий уровень сближения целей и гармонизацию отношений государственных институтов и общества [10].

Социальное государство – это государство, которое главными принципами являются создания достойного уровня жизни нуждающихся граждан за счет изъятия части доходов у людей, достигших высокого уровня материального обеспечения, это существование гарантий обеспечения неблагополучным группам населения достойного прожиточного уровня, свободное развитие человека.

В самом общем виде социальное государство – это государство, главным принципом которого является стремление к справедливому распределению благ в стране. Политика его реализуется в стремлении уменьшить тяжелые последствия материального расслоения общества, основной акцент делается на помощи обделенным представителям нуждающихся слоев. Понятие социального государства тесно связано с явлением социального обеспечения.

Прежде чем перейти к толкованию понятия «конституционные принципы», необходимо рассмотреть понятие «принцип», его признаки и социальную значимость, а также конституционное закрепление принципов и их роль по отношению к другим отраслям права.

В философском понимании принцип – это основание, то, что лежит в основе некоторой совокупности фактов или знаний, основоположные, из которого следует исходить и которым следует руководствоваться в самых различных сферах человеческой деятельности [12].

В юриспруденции понятие принципа трактуется примерно так же, как и в философии. Принципы права – основополагающие начала, идеи, определяющие содержание и направления правового регулирования в целом и каждой из его отраслей в частности. Принципы выражают сущность права, определяют характер толкования и применения его норм, тем самым оптимизируя правоприменительную политику [2].

В словаре М. И. Михельсона под «принципом» понимается научное или нравственное начало, правило, основа, которой придерживаются [8].

В малом энциклопедическом словаре Ф. А. Брокгауза и И.А. Ефрона слово «принцип» означает начало, то, что является основанием для существующего, объединяет в мысли и в действительности, совокупность фактов, а также руководящее правило [9].

Г. Ф. Ярош принципами называет «теоретические положения, идеи, отражающие объективные закономерности развития общества и государства» [14].

В государстве важную роль играют принципы конституционного формирования социальной политики государства, на основе которых формируются характерные и важные качества социального государства.

Под конституционными принципами в юридической науке понимаются основополагающие идеи и положения, определяющие наиболее существенные черты, качественные свойства Конституции как Основного Закона государства. К таким принципам относятся: принцип справедливости, демократизм, принцип равноправия, принцип законности, принцип приоритета и уважения прав и свобод личности,

принцип верховенства конституции и законов, принцип государственного единства, принцип судебной защиты.

Принципы конституционного права являются моделью для всех других нормативных правовых актов, которые определяют систему принципов различных институтов конституционного права, а также институтов других отраслей права.

Конституционные принципы имеют обще социальную сущность, служат интересам всех членов общества, обеспечивают организованность, упорядоченность и стабильность социальных связей, способствуют юридическому регулированию общественных отношений [3].

В Конституции Республике Таджикистан статья 1 в основу понятия социального государства заложено основные принципы социального государства, как «достойная жизнь» и «свободное развитие человека».

Достойная жизнь представляет собой материальную обеспеченность на уровне стандартов современного развития общества, доступ к ценностям культуры, в том числе и находящимся в других странах, гарантированность личной и семейной безопасности. В общем, достойная жизнь есть сложное комплексное явление, состоящее из многих элементов, каждый из которых важен для человека [16]. По мнению Дж. Саъдизода принципы социального государства и основные принципы прав человека, прежде всего отражены в Конституции Республики Таджикистан [17, с. 254-257]. Свободное развитие человека также многозначное понятие. Обычно под ним подразумевают физическое, умственное и нравственное состояние и совершенствование человека.

Понятие «достойной жизни» тесно связано с понятиями гражданского общества и социального государства. Реализация права на достойную жизнь эффективна лишь в рамках правовой деятельности. Огромную роль играет именно наличие специальных нормативно-правовых

средств, которые являются инструментами обеспечения достойного существования человека [11].

Под «достойной жизнью» понимается материальная обеспеченность на уровне стандартов современного развитого общества, доступ к ценностям культуры, гарантированность прав личной безопасности. «Свободное развитие» предполагает физическое, умственное и нравственное совершенствование человека [7].

Достойной жизнь и свободное развитие – определяется как «такой уровень жизни человека, который позволяет ему свободно трудоустроиться, получать достойную и справедливую зарплату, иметь и содержать семью, получать необходимые, доступные и достаточные для него пищу, одежду, жилище, медицинские услуги, социальное обслуживание и другие блага для поддержания жизни и здоровья его и его семьи, иметь возможность для реализации своих духовных потребностей» [6].

Ст. 22 Всеобщей декларации прав человека 1948 года провозглашает, что каждый человек как член общества имеет право на социальное обеспечение, а также на осуществление необходимых для поддержания его достоинства, для свободного развития личности, прав в экономической, социальной и культурной областях.

Социальное государство состоит из определенных принципов, которое формирует значения социального государства.

Так, же в Конституции Республики Таджикистан закреплены самые главные принципы социального государства. Это направления государство для реализации достойной жизни и свободного развития человека. Принцип этих качеств состоит в том, что оно стремится к уравниванию людей в их социальном положении за счет перераспределения государственных доходов сглаживанию негативного эффекта от имеющегося в обществе социального расслоения.

Главные конституционные характеристики данного принципа:

1) цели государственной социальной политики – обеспечение достойной жизни и свободного развития человека. Достойная жизнь – такой жизненный уровень, включая пищу, одежду, медицинский уход и необходимое социальное обслуживание, который необходим для поддержания здоровья его самого и его семьи [4].

2) свободное развитие – основанная на всеобщем равенстве, возможность своими силами занять определенное место в обществе: получить образование, профессию, иметь возможность получать достойный заработок, соответствующий выполняемой работе, возможность содержать семью, возможность знакомиться с культурными ценностями и многое другое;

3) человек, его права и свободы являются высшей ценностью – государство ценить такие качества как права и свободу человека для это создает условия жизни и свободного развития для каждого человека. Государство гарантирует права и свободы каждого, независимо от его национальности, расы, пола, языка, вероисповедания, политических убеждений, образования, социального и имущественного положения.

4) мать и ребёнок находятся под особой защитой и покровительством государства. Государство заботится о защите детей-сирот и инвалидов, их воспитании и образовании.

5) каждый имеет право на труд, выбор профессии, работы, охрану труда и социальную защиту от безработицы.

6) каждый имеет право на жилище. Это право обеспечивается путем осуществления государственного, общественного, кооперативного и индивидуального жилищного строительства.

7) каждый имеет право на отдых. Это право обеспечивается путем установления продолжительности рабочего дня и недели, предоставления оплачиваемого ежегодного отпуска, ежене-

дельных дней отдыха и иными условиями, предусмотренными законом.

8) каждый имеет право на охрану здоровья. Каждый, в рамках, определенных законом, пользуется бесплатной медицинской помощью в государственных учреждениях здравоохранения.

9) каждому гарантируется социальное обеспечение в старости, в случаях болезни, инвалидности, утраты трудоспособности, потери кормильца и в других случаях, определяемых законом.

10) каждый имеет право на свободное участие в культурной жизни общества, художественном, научном и техническом творчестве и пользоваться их достижениями. Культурные и духовные ценности охраняются государством. Интеллектуальная собственность находится под защитой закона.

11) каждый имеет право на образование. Общее основное образование обязательно. Государство гарантирует общее основное обязательное бесплатное образование в государственных учебных заведениях. Каждый, в рамках, определенных законом, может получить бесплатное общее среднее, начальное профессиональное, среднее профессиональное и высшее професси-

ональное образование в государственных учебных заведениях. Другие формы получения образования определяются законом.

12) в Таджикистане каждый обязан соблюдать Конституцию и законы, уважать права, свободы, честь и достоинство других людей. Незнание законов не освобождает от ответственности.

Исходя из этих принципов, можно сделать вывод, что самые главные принципы социального государства закреплены в основном законе государства. В статье 1 Конституции Республики Таджикистан провозглашая себя как - социальным государством, создает условия, обеспечивающие достойную жизнь и свободное развитие каждого человека.

Для достижения провозглашенных основных конституционных целей, обеспечения достойной жизни и свободного развития социального государства зависит от его материальных возможностей. Обеспечить и гарантировать принцип социального государства, можно если экономической и политической обстановки в государстве находится в постоянном стабильном обстановке.

Литература:

1. Большой юридический словарь. – М.: Инфра-М. А. Я. Сухарев, В. Е. Крутских, А.Я. Сухарева. 2003.
2. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2016. № 2 (47). С. 28–35.
3. Вестник Челябинского государственного университета. 2010. № 9 (190). Право. Вып. 23. С. 13–17.
4. Всеобщая декларация прав человека ст. 25
5. Евстратов А.Э. Политико-правовые взгляды Лоренца фон Штейна на социальное государство / Материалы Международной научно-практической конференции «Права и свободы человека и гражданина в современном мире» 26 мая 2004 года. – Омск, 2005. – С. 155-161.
6. Иваненко В. А., Иваненко В. С. Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – С. 59–60.
7. Конституция РФ: Научно-практический комментарий 2003: 127–128
8. Михельсон, М. И. Русская мысль и речь. Свое и чужое. Опыты русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний : в 2 т. М., 1994. Т. 1. С. 124.

9. Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 4 т. – М., 1994. Т. 4. – С. 1082.
10. Новая философская энциклопедия: В 4 тт. М.: Мысль. Под редакцией В. С. Стёпина. 2001.
11. Торгашин И. М. – Понятие «Достойная жизнь» и право на жилище // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. 2011. № 24. С. 140.
12. Философская энциклопедия. – М., 1967. Т. 4. – С. 365.
13. Штейн Л. История социального движения Франции с 1789 года. Пер. со 2-го нем. изд. Т.1. Основное понятие общества и социальная история Французской революции до 1830 г. – Спб.: Тип. А.М. Котомица, 1872. – С. XXVIII
14. Ярош, Г. Ф. Административное право РФ : учеб. практ. пособие. – М., 1999. – С. 6.
15. <http://webarhimed.ru/page-627.html>
16. <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/18491/>
17. Сафарзода Н.Ф. Конституция – дастоварди миллии халқи тоҷик. // Илм ва фановарӣ (мачаллаи илмӣ) №2. – Душанбе: Сино, 2014. – С. 144-150.
18. Саъдизода Дж. Отражение прав и свобод человека в Конституции Республики Таджикистан. // Вестник Таджикского национального университета. (Научный журнал). Серия социально-экономических и общественных наук. №2/8 (215). – Душанбе: Сино, 2016. – С. 254-257.

ҲУҚУҚИ КОНСТИТУСИОНӢ ВА СОҲАҲОИ ҲАМҶАВОР – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА**НАҚШИ КОНСТИТУТСИЯИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ТАЪМИНИ ҚОНУНИЯТ, ҲИФЗИ ҲУҚУҚУ ОЗОДИҲОИ ИНСОН ВА ШАҲРВАНД ДАР МУНОСИБАТҲОИ МЕҲНАТӢ****Бобокалонов Ғ.М.,**

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.х., дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ

Ихтисоси илмӣ: 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ

Муқарриз: Азизов У.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносии, профессор

Ғишурда. Дар мақолаи мазкур масъалаи мавқеъ ва нақши Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат пешбинӣ шудааст. Муаллиф бо дарназардошти моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва адабиети илмӣ-омавии олимони ватанӣ, мавқеъ ва нақши Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи қонунгузорӣ оид ба меҳнатро мавриди баррасӣ қарор дода, таъмини асосҳои сохтори конститусионӣ, қонуният, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрвандро дар соҳаи меҳнат, манзур намудааст.

Калидвожаҳо: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузорӣ оид ба меҳнат, ташаққули қонунгузорӣ оид ба меҳнат, манъи меҳнати маҷбурӣ, ҳифзи меҳнат

РОЛЬ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА В ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ, ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ.**Бобокалонов Ғ.М.,**

начальник отдела по трудовому законодательству, миграции и социальной защите Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, к.ю.н., доцент кафедры предпринимательского и коммерческого права Таджикского национального университета

Научная специальность: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Рецензент: Азизов У.А., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. В данной статье автором проанализированы вопросы место и роль Конституции Республики Таджикистан в области трудового законодательства. Автор с учётом статьи 35 Конституции Республики Таджикистан и научно-публицистических литератур отечественных ученых проанализировал, место и роль Конституции Республики Таджикистан

в области трудового законодательства обеспечивает основу конституционного, строя, законность, и защита прав и свобод человека в сфере труда.

Ключевые слова: Конституция Республики Таджикистан, законодательства о труде, развитие законодательства о труде, запрещение принудительного труда, охрана труда.

THE ROLE OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN LEGAL SUPPORT, PROTECTION OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF A PERSON AND CITIZEN IN LABOR RELATIONS

Bobokalonov G.M.,

Head of the Department of Labor Law, Migration and Social Protection of the National Center for Legislation under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Laws, Associate Professor of the Department of Business and Commercial Law of the Tajik National University

Scientific Specialty: 12.00.03 – civil Law; Entrepreneurial Law; Family Law; International Private Law

Reviewer: Azizov U.A., Doctor of Law, Professor

Annotation. In this article, the author analyzes the contribution and role of the Constitution of the Republic of Tajikistan in the field of labor legislation. The author analyzed the review of Article 35 of the Constitution of the Republic of Tajikistan and the literature of national scientists, the contribution and the role of the Constitution of the Republic of Tajikistan in the field of labor legislation provides the basis for constitutional, legal and protection of human rights and freedoms in the field of labor.

Keywords: Constitution of the Republic of Tajikistan, labor legislation, development of labor legislation, prohibition of forced labor, labor protection.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар суҳанрониҳои худ ҳамеша таъкид менамоянд, ки то кадом сатҳу дараҷа ҳуқуқбунёд будани давлат аз сатҳу сифати қонунҳои он саҳт вобастагӣ дорад. Барои татбиқ намудани сиёсати давлатии ислоҳоти соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳанг, ҷиҳати таъмини рушди иқтисодӣ ва танзими самараноки муносибатҳои меҳнатӣ, баланд бардоштани ҳифзи иҷтимоӣ, сатҳи неқӯаҳволии шаҳрвандон аз қабули қонунҳо ва бо танзими ҳуқуқии дурусту одилонаи муносибатҳои ҷамъиятӣ, хусусан муносибатҳои меҳнатӣ вобастагии қалон дорад. Аз ин ҷост ҳолати қонунгузори миллӣ ва

ҳолати воқеии қор дар самти амалишавии ҳуқуқ ба меҳнат на танҳо нишондиҳандаи баланди маърифати фарҳангии маънавии ҷомеа мебошад, балки ин иқдом бевосита ба равандҳои сиёсати иқтисодӣ иҷтимоӣ ва сиёсии давлат низ таъсири ҳудро мерасонад ва ҳамчун қафолати муҳими амалишавии ҳуқуқи шахс ба меҳнат маҳсуб меёбад.

Қонунҳо ҳамчун манбаҳои ҳамагуна соҳаҳои ҳуқуқ қувваи олии ҳуқуқиро доро мебошанд. Дар байни онҳо, албата ҷои асосиро Конститутсия ишғол менамояд, ки ҳамчун сарчашмаи ҳамаи соҳаи ҳуқуқ хизмат менамояд, меъёрҳои он мустақиман амал мекунад.

Дар аксарияти давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон ва дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ, доир ба рушди инкишофи

қонунгузорӣ оид ба меҳнат, олимон таҳқиқоту омӯзишҳо гузаронида, назарияҳои маъмулу мухталиф пешбарӣ намудаанд. Равандҳои тадқиқоти илмӣ инкишоф ва ташаккули қонунгузорӣ оид ба меҳнат дар замони муосир низ аҳамияти хешро ба ҳайси объекти таҳлили илмӣ аз даст навода, баракс, бар замми он, тавачҷуҳи олимону муҳаққиқони ватанию хоричиро ба ин падидаи ҳаётан муҳим, афзун намудааст. Сабаби асосии тавачҷуҳи бештар ба қонунгузорӣ оид ба меҳнат дар ҳама марҳилаҳои инкишофи таърихӣ он аст, ки иҷтимоӣ ҷузъи ҳаёти инсонӣ буда, ҳаёти ҷомеаи муосирро бе он тасаввур намудан номумкин аст ва дар пешрафти ҷомеа нақши халқунанда дорад. Дар баробари инкишофи ҷомеаи инсонӣ ва мураккаб гардидани муносибатҳои ҷамъиятии ҷомеа, нуфӯз ва сахми қонунгузорӣ оид ба меҳнат бештар мегардад. Дар ҳаёти имрӯза, қабл аз ҳама нақши давлат дар идора намудани соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ алалхусус ҳаёти иҷтимоӣ, ки яке аз умдатарини проблемаи ҳаёти инсонӣ маҳсуб меёбад, инчунин, таъмини қонуният дар муносибатҳои меҳнатӣ, муҳим мебошад.

Чӣ тавре, ки дар Пайёми навбатии худ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид таъкид менамояд: «Танзими давлатии муносибатҳои меҳнатӣ, шуғли аҳоли, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, касбомӯзӣ ва муҳочирати аҳоли ба суботи иҷтимоӣ ва сатҳи зиндагии аҳоли таъсири бевосита дорад»[1].

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат, ки аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон маншаъ мегардад, дорои қувваи олии ҳуқуқӣ буда, меъёрҳои он мустақиман амал мекунад.

Вазифаи Конститутсия ҳамчун манбаъи асосии ҳуқуқи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он аст, ки бунёди асосии ҳаёти инсон меҳнат

мебошад. Лозим ба ёдоварист, баъд аз он, ки дар таърихи 9-уми сентябри соли 1991 мустақилияти давлатии Тоҷикистон эълон гардид, ду маротиба (моҳи феврالی соли 1992 ва моҳи июни соли 1993) комиссияҳои таҳияи Конститутсия ташкил карда шуд. Вале бо сабаби тезу тунд шудани вазъи ҷамъиятию сиёсӣ раванди конститутсионӣ дар кишвари мо ба таъхир афтод ва танҳо бо ташаббуси Пешвои миллат хушбахтона, 6-уми ноябри соли 1994 бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ (референдум) Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид [2].

Барои боз ҳам ба таври возеҳ исбот намудани ин гуфтаҳо чунин равшанӣ андохтанро зарур мешуморем. Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар иҷлосияи 17-уми даъвати дувоздаҳум, ки 25 июни соли 1993 доир гардида буд, Комиссияи конститутсионро таҳти роҳбарии Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Раҳмонов Э.Ш. дар ҳайати 62 нафар аъзоён таъсис дод. Комиссия дар муддати 9,5 моҳ ин ҳуҷҷати муҳимро тайёр намуда, ба раёсати Шӯрои Олии ҶТ пешниҳод намуд, 13 апрели соли 1994 ба муҳокимаи умумихалқӣ тавсия шуд ва дар муҳокимаи он 1 млн. 200 ҳазор нафар шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок намуда, 8,5 ҳазор таклифу эродҳо, пешниҳод гардид. 21 июли соли 1994 ба овоздиҳии умумихалқӣ пешниҳод гардид [3].

6 ноябри соли 1994 оид ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон раъйпурсии умумихалқӣ қабул карда шуд. Натиҷаи расмӣ раъйпурсӣ чунин буд: дар 64 ҳавзаи овоздиҳӣ 2 685 724 шаҳрванд ба рӯйхат гирифта шуда, дар раъйпурсӣ 2 535 437 нафар ё ки 94,4% ширкат варзиданд. Ба тарафдории Конститутсия 2 352 554 нафар, ё ки 87,59%, муқобили Конститутсия 105 300 нафар, ё ки 3,92% овоз доданд. Бо ҳамин натиҷа Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 маъқул доништа шуда, ба амал даромад [4].

Бо мурури замон ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон се маротиба тағйироту иловаҳо – 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 23 майи соли 2016 ворид карда шуда, шакли ҷумҳурии давлатро муайян, ягонагӣ, тарзи президентии идораи онро муқаррар намуда ва ҳамзамон моҳияти давлатро демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ эълон намуд.

Конститутсияи мамлакат ҳамчун санади дорой қувваи олии ҳуқуқӣ дар таърихи начандон тӯлонии худ ифодакунандаи сиёсати амиқи пешгирифтаи давлату ҳукумати кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ эътироф шуда, барои эътиром гузоштан ба арзишҳои пазируфташудаи инсонӣ ба монанди риоя ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон, таъмини шароити мусоид барои зиндагии арзандаи ҳар шахс ва устувории ваҳдати миллӣ заминаи воқеӣ гузошта, аз ҷониби коршиносони байналмиллалӣ яке аз беҳтарин конститутсияҳо эътироф шудааст [5].

Чи тавре дар боло зикр гардид, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтааст, ки дорой қувваи олии ҳуқуқӣ буда, меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд.

Тамоми дигар қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар асос ва дар мутобиқат бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда мешаванд ва дар сурати хилофи он буданашон, эътибори ҳуқуқӣ надошта, меъёру муқаррароти онҳо татбиқ намешаванд.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шахрванд, баробарии ҳама дар назди қонун ва суд муқаррар шудааст. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагуна маҳдудсозии ҳуқуқи озодиҳоро аз рӯи аломати мансубияти иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, забонӣ, ҷинсӣ, эътиқоди динӣ, вазъи иҷтимоӣ ва дигар аломатҳо манъ намудааст.

Дар заминаи татбиқи бомароми меъёрҳои конститутсионӣ танҳо моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди таҳқиқ қарор медиҳем.

Тибқи муқаррароти моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар кас ба меҳнат, интиҳоби озодонаи касбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ, ба музд ба андозаи на камтар аз ҳадди ақали музди меҳнат ҳуқуқ дорад. Моддаи мазкур манъ будани ҳама гуна маҳдудият дар муносибатҳои меҳнатӣ, ҳуқуқ ба музди баробар барои иҷрои кори якхела, манъ будани меҳнати занон ва ноболиғон дар корҳои вазнин, зеризаминӣ ва шароиташон зарарнокро эълон доштааст.

Озодии меҳнат яке аз унсурҳои муҳимтарини озодии инсон ва шахрванд маҳсуб мешавад, ки он дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 35) ҳамчун ҳуқуқи умда дар бахши меҳнат сабт шудааст.

Интиҳоби озодонаи навъи фаъолият ва касб, ихтиёрдорӣ озодона аз қобилияти меҳнатӣ, манъи маҳдудсозии ҳуқуқ дар муносибатҳои меҳнатӣ ва манъи меҳнати маҷбурӣ, ҳифзи меҳнат, ҳуқуқ ба шароитҳои одилонаю мусоиди меҳнатӣ ва музди баробар барои иҷрои кори баробарқиммат, таҷассумгари озодии меҳнат мебошанд.

Зиёда аз он, озодии меҳнат ҳамчун самти муҳимтарини сиёсати иҷтимоии давлат, бояд барои шахрвандон кафолатҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва иҷтимоиро дар ҷодаи меҳнат, эҷоди шароитҳои барои ҳаёт сазовор, камолоти касбӣ ва шахсият таъмин намояд.

Озодии меҳнат дар шаклҳои гуногун зоҳир мегардад. Шахрванд метавонад бо ин ё он корфармо ба муносибатҳои меҳнатӣ дохил шавад, ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул бошад, дар асоси ин ё он намуди шартномаи граждани корро иҷро намояд ё умуман кор накунад. Ҳуқуқи кор қардан, ҳуқуқи мустасноӣ шахс буда, танҳо ба ӯ тааллуқ дорад.

Маҳдудсозии ҳуқуқ ба меҳнат на танҳо дар маҳдуд намудани ҳуқуқи шахс ба интиҳоби касб, навъи фаъолият, қабул накардани ӯ ба кор, инчунин дар маҳдуд намудани ҳуқуқ ба шароити мусоид ва солиму бехатари меҳнат, ба пешбарӣ ба вазифаи (мансаби) баландтар, ба музди меҳнати сазовор ва дигар маҳдудиятҳо ифода меёбад, ки қонун эҷоди онҳоро барои шаҳрвандон манъ намудааст.

Дар баробари ин, қонун дар баъзе мавридҳо имконияти маҳдуд намудани ҳуқуқ ба меҳнатро раво мебинад. Масалан, қисми 4 моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қорҳои вазнин, зеризаминӣ ва шароити меҳнаташон зарарнок истифода намудани меҳнати занон ва ноболиғонро манъ намудааст.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 35) ҳуқуқи ҳар кас ба меҳнатро эълон дошта, ҳама гуна зуҳуроти таъбиз (фарқиятгзорӣ, роҳ надодан ба кор, бартарию афзалият додан зимни қабул намудан ба кор) вобаста ба миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, маълумот, вазъи амволи ва дигар аломатҳо дар муносибатҳои меҳнатиро манъ намудааст.

Ҳамзамон манъ будани меҳнати маҷбуриро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон доштааст (қисми сеюми моддаи 35). Мутобиқи муқаррароти мазкур, ҳар як шахс уҳдадор аст, ки меҳнати маҷбуриро истифода набарад ва кӯшиши дар ягон шакл истифода намудани онро накунад, масалан, аз он ба сифати василаи таъсиррасонӣ ё тарбия, муҷозот барои доро будан ба ақидаи сиёсӣ ё эътиқоди ғоявии хилофи низоми мавҷудаи сиёсӣ, иҷтимоӣ ё иқтисодӣ, усули сафарбарӣ ва истифода намудани қувваи қорӣ баҳри рушди иқтисодиёт, усули пуштибонӣ аз интизоми меҳнат ва таҳкими он, муҷозот барои иштирок дар қорпартоии қонунӣ, қораи маҳдудкунӣ аз рӯи мансубияти наҷодӣ, иҷтимоӣ, миллий, динӣ ва ғайраҳо, истифода набарад.

Инчунин Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми сеюми моддаи 35) ба қонунгзор ҳуқуқи муайян намудани навъҳои меҳнати додааст, ки онҳо меҳнати маҷбури намебошанд. Масалан, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи уҳдадорӣ умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ», мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ баҳри гузаронидани қорабиниҳои вобаста ба иҷрои уҳдадорӣ умумии ҳарбӣ, метавонад духтурон-мутахассисон, ҳайати миёнаи тиббӣ, дигар мутахассисон ва қормандони техникаи заруриро барои гузаронидани ташҳиси тиббии даъватшавандагон, ба чунин қор қалб намояд.

Бояд тазаққур дод, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати муносибатҳои қоричӣ низ пайғирӣ мешаванд, давлат омодагии худро дар самти ба қор мондани ҳамқорҳои мутақобилан судмандро дар асоси принсипи қорбарҳуқуқӣ ва эҳтиром ба инсон амалӣ менамояд.

Тибқи моддаи 16 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони қоричӣ ва шахсони бешаҳрванд аз ҳуқуқ ва озодиҳои эълоншуда истифода мебаранд ва қорбарони шаҳрвандони Тоҷикистон вазифа ва масъулият қоранд, ба истиснои ҳолатҳои, ки қонун пешбинӣ намудааст.

Яке аз ҳуқуқҳои эълоннамудаи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз он дар қорбарони шаҳрвандони Тоҷикистон, инчунин шаҳрвандони қоричӣ ва шахсони бешаҳрванд барқурдоранд, ҳуқуқ ба меҳнат маҳсуб меёбад [6].

Дар қарҷом бо қаноатмандӣ метавон гуфт, ки маҳз ба шарофати Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалқи Тоҷикистон ҳамқун қисми қудонашавандаи қоремаи қарҳонӣ, озодӣ ва ҳуқуқи шахсро муқаддас шумурда, таъмини соҳибқияти давлаташро қарқ намуда, қорбарҳуқуқӣ ва дӯстии тамоми миллату ҳалқиятқор эътироф қард ва миллати сарбаланд масъулияти бузург ва беназири давлатқорӣ ҳешро

дарк карда, бо мақсади ҳифзи мероси аҷдодон, эъмори давлати миллӣ, таъмини асосҳои сохтори конституционӣ, қонуният, ҳифзи

ҳуқуқи озодиҳои инсонро шаҳрванд ва аз ҳама асосӣ баҳри расидан ба иттифоқи сарҷамъӣ ба қор мебарад.

Адабиёт:

1. Паёми Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20.01.2016.
2. Таҳиров Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 2009, – С. 70-71; Бобокалонов Ғ.М. Мавқеъ ва нақши Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар қонунгузорӣ оид ба меҳнат. Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон асосгузори қонунгузории соҳибқорӣ ва сайёҳӣ» бахшида ба Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: 16 ноябри соли 2017. – С.16-24.
3. Раҷабов С.. Маҷлиси Олӣ – мақоми олии намояндагии ҳокимияти давлатӣ. Давлат ва ҳуқуқ. Маҷалаи илмию амалӣ, ДДМТ. Факултети ҳуқуқ. – Душанбе: Сино. №4, 1997. – С. 45-48.
4. Имомов А. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Нашри чорум бо тағйироту иловаҳо. – Душанбе: «Офсет Империя». 2017. – С. -77-80.
5. Маҳмудзода М. Конститутсия заминаи ташаккули низоми ҳуқуқи миллӣ (маҷмӯи мақолаю маърузаҳо). – Душанбе: «ЭР-граф» 2014. – С.7.
6. Шонасридинов Н., Бобокалонов Ғ.М. Тафсири Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нашри якум. // Муҳаррири масъул, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Н. Шонасридинов. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2017, – С. 1120.

**ДИПЛОМАТИЯИ ОБ ВА ТАШАББУСҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР СОҲАИ ОБ****Раҷабов С.А.,**доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, мудири
Шӯъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ Институти
давлат ва ҳуқуқи Академияи илмҳои ҶТ**Ихтисоси илмӣ:** 12.00.10 – ҳуқуқи байналмилалӣ; ҳуқуқи аврупоӣ

Фишурда: Дар мақола дар бораи дипломатияи об ва механизмҳои амалигардонии Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», ки аз ҷониби Тоҷикистон пешниҳод шудааст ва Маҷмааи Умумии СММ онро аз 21 декабри соли 2016 бо қатъномаи A/RES/71/222 қабул намудааст, сухан меравад. Механизмҳои амалигардонии ин Даҳсола мисли ниҳоди СММ – Об, Барномаи Мониторинги Муштарак оид ба обтаъминкунӣ ва беҳдошт, Гурӯҳи «Дӯстони об», Панели сатҳи баланд доир ба масъалаҳои об ва Форумҳои ҷаҳонӣ об баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: дипломатияи об, механизми амалигардонӣ, даҳсолаи байналмилалӣ амал, қатънома, мониторинги муштарак, форуми об, обтаъминкунӣ, беҳдошт.

**ВОДНАЯ ДИПЛОМАТИЯ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ РЕС-
ПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ВОДНОЙ СФЕРЕ****Раджабов С.А.,**доктор юридических наук, профессор,
заведующий отдела международного права
Института государства и права Академии
наук Республики Таджикистан**Научная специальность:** 12.00.10 – международное право; европейское право

Аннотация. В статье речь идет о водной дипломатии и механизмах имплементации Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 гг.», предложенное Таджикистаном и утвержденное резолюцией A/RES/71/222 Генеральной Ассамблеи ООН 21 декабря 2016 г. В ней раскрываются такие механизмы имплементации Десятилетия, как ООН – Вода, Программа Совместного Мониторинга водораспределения и санитарии, Группа «Друзья воды», Панель высокого уровня по водным вопросам и Всемирные водные форумы.

Ключевые слова: водная дипломатия, механизм имплементации, международное десятилетие действий, резолюция, совместный мониторинг, водный форум, водораспределение, санитария,

**WATER DIPLOMACY AND INTERNATIONAL INITIATIVES OF THE REPUB-
LIC OF TAJIKISTAN IN WATER SPHERE****Rajabov S.A.,**doctor of legal Sciences, Professor, director of the
International Law of the Armed Forces the
Academy of Sciences of the Republic of Tajiki-
stan**Scientific specialties:** 12.00.10 – International Law; European Law

Annotation: In this article the author is talking about water diplomacy and the mechanisms of implementation of International Decade for Action "Water for Sustainable Development, 2018-2028", proposed by Tajikistan and approved by the resolution A/RES/71/222 of the UN General Assembly on 21 December 2016, covering such mechanisms of implementation of the Decade, as the UN-Water, Joint Monitoring Programme for Water Distribution and Sanitation, the Group "Friends of Water", the High-Level Panel on Water Issues and the World Water Forums.

Keywords: water diplomacy, implementation mechanism, international decade for action, resolution, joint monitoring, water forum, water distribution, sanitation.

Масъалаи оби тоза ва мушкилоти вобаста ба он аз зумраи он масоили мубраме мебошад, ки вобаста ба аҳамияти гуногунпаҳлӯи худ дар ҳаёти ҷомеаи ҷаҳонӣ дар мадди назари доимии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Бо назардошти маҷмӯи масъалаҳое, ки тайи чанд даҳсолаи охир дар иртибот ба коҳиши захираҳои обӣ, афзоиши истеъмоли он, тағйироти иқлим ва дигар омилҳо дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ мушоҳида мегарданд, Тоҷикистон кӯшиш менамояд таваҷҷӯҳи ҷомеаи ҷаҳониро ҷиҳати ҳалли саривақтии онҳо ҷалб созад.

Норасоии захираҳои обӣ сабаби эҷоди мушкилиҳо миёни субъектҳои истифодабарандаи он мегардад. Аз ҷумла, мавҷудияти шаклҳои мухталифи истифодаи об ва ихтилофи истифодаи мавсимии захираҳои об ва манбаъҳои энергетикӣ, инчунин тақсмоти номутавозини онҳо муҳолифати манфиатҳоро ба миён меорад, ки ин дар минтақаи Осиёи Марказӣ ба таври возеҳ мушоҳида мегардад. Ба андешаи Президенти Тоҷикистон вақти он расидааст, ки дар истифодаи захираҳои об бояд роҳҳои нави густариши муколамаву музокирот ва механизмҳои ҳамкорӣ дарёфт ва ба нақши калидии дипломатияи об дар ҳалли он таваҷҷӯҳи ҷиддӣ зоҳир карда шавад [4].

Моҳи сентябри соли 1999 дар иҷлосияи 54-уми Маҷмааи Умумии СММ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон изҳор намуд, ки вақти он расидааст, то «таваҷҷӯҳи ҷомеаи ҷаҳон ба проблемаҳои оби тоза ва масъалаҳои ба он вобаста ҷалб карда шавад» ва «Тоҷикистон бо ин мақсад пешниҳод

менамояд, ки соли 2003 соли байналхалқии об эълон карда шавад» [1].

Давоми ин ибтикор дар доираи созмонҳо ва ҷамоатиҳои мухталифи минтақавию байналмилалӣ ҳамовозии самимона пайдо намуд. Ба хусус аз ҷониби Маҷмааи Умумии Созмони Милали Муттаҳид қабул шудани қатъномаҳо оид ба эълони «Соли байналмилалӣ оби тоза, соли 2003» «Даҳсолаи амалиёти байналмилалӣ «Об барои ҳаёт», солҳои 2005-2015», «Соли байналмилалӣ ҳамкориҳо дар соҳаи об, соли 2013», Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» аз таваҷҷӯҳи ҷиддӣ ва истиқболи комили ҷомеаи ҷаҳонӣ аз ташаббусҳои Сарвари Тоҷикистон шаҳодат медиҳад.

Бо назардошти ин Сарвари давлати Тоҷикистон моҳи марти соли 2009 дар Ҷамоати V байналмилалӣ об дар ш. Истамбул пешниҳод намуд, ки соли 2012 Соли байналмилалӣ дипломатияи об эълон карда шавад. Зимни ин ӯ бо-варӣ изҳор намуд, ки «Соли байналмилалӣ дипломатияи об ба таҳкими ҳамкорӣ ва эҷоди муносибатҳои нав миёни кишварҳои канори дарёҳо дар танзими масъалаҳои марбут ба об мусоидат хоҳад кард» [3].

Дар ин робита, моҳи декабри соли 2010 Маҷмааи Умумии СММ оид ба «Соли байналмилалӣ ҳамкориҳо дар соҳаи об-2013» қатънома қабул намуд.

Қадами муҳим дар роҳи дипломатияи об байни давлатҳои Осиёи Марказӣ – ин таҳияи лоиҳаи Муоҳидаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Турманистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи исти-

фодаи захираҳои обии ҳавзаҳои дарёи Ому ва лоиҳаи Муоҳида байни Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҳукумати Қирғизистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи истифодаи захираҳои обии ҳавзаҳои дарёи Сир, ки аз тарафи Маркази дипломатияи пешгирикунандаи СММ дар Осиеи Марказӣ (дар ш. Ашқобод) омода шудаанд, ки ҳоло мавриди баррасии давлатҳои Осиеи Марказӣ қарор гирифтаанд. Муқаррароти ин ду лоиҳаи муоҳидаҳо дар асоси принципҳои ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об, ки дар Муоҳидаи Ҳелсинки оид ба муҳофизат ва истифодаи маҷроӣ обҳои фаромарзӣ ва кӯлҳои байналмилалӣ аз 17 март с.1992 (Қазоқистон, Ўзбекистон ва Туркменистон аъзо мебошанд) ва Муоҳида оид ба ҳуқуқи истифодаи намуди ғайри киштигардии маҷроӣ обҳои байналмилалӣ аз 21 май с.1997 (танҳо Ўзбекистон узви он мебошад) пешбинӣ шудаанд, мутобиқат мекунанд. Муоҳидаи аввал пас аз ратификасия намудани давлати 35-умин (Ветнам) 17 августи соли 2014 ба қувваи амал даромад. Муоҳидаи дуюм ҳоло ба эътибор надаромадааст [2].

Муоҳидаҳои соли 1992 ва соли 1997 барои рушди принципҳои ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши калидӣ бозиданд. Новобаста аз он ки Тоҷикистон ҳоло онҳоро эътироф накардааст, меъёрҳои одатии ин муоҳидаҳо қоидаҳои ҳатмии рафтори давлатро ташкил додаанд. Дар санадҳои сиёсӣ ҳуқуқи Тоҷикистон оид ба амалигардонӣ ва риояи принципҳои муоҳидавӣ, аз ҷумла муқаррарот оид ба истифодаи одилона ва оқилона обҳои фаромарзӣ, нарасонидани зарари назаррас ҳангоми истифодаи обҳои фаромарзӣ ҷой дорад.

Шомил набудан ба муоҳидаҳои асосии ҳуқуқи байналмилалӣ об маъноӣ онро надорад, ки муносибатҳои байналмилалӣ Тоҷикистон дар соҳаи об дар ҳоли ҳозир мавриди танзими байналмилалӣ-ҳуқуқӣ қарор намегирад. Ин гуна муносибатҳо дар асоси созишномаҳои дучониба ва бисёрҷониба танзим шуда истодаанд (масалан, Созиш-

номаи Алма-Ато байни давлатҳои Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон ва Туркменистон дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи идораи муштараки истифода ва муҳофизати захираҳои оби манбаҳои байнидавлатӣ аз 18 феввали соли 1992, Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон оид ба истифодаи захираҳои обию энергетикаҳои ҳавзаҳои дарёи Сирдарё аз 17 март соли 1998, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қабули Протоколи алоҳида аз 17 июни соли 1999 ба он шомил гардид).

Ҳар яке аз ин лоиҳаи муоҳидаҳо аз дебоча 4 қисм ва 29 модда, ҳамчунон 2 замима (Замимаи 1 – танзими ҷараёни об, замимаи 2 - арбитраж) иборат мебошанд. Ин натиҷаи дипломатия дар соҳаи об мебошад. Ба мақсад мувофиқ мебуд, агар ин муоҳидаҳои байналмилалӣ ҳавзавӣ бо назардошти манфиатҳои тамоми мамлакатҳои аъзо қабул карда шаванд. Ин иқдом танзими ҳуқуқи истифода ва муҳофизати захираҳои оби ҳавзаҳои баҳри Аралро осон гардонид, баҳри қавӣ гардидани ҳамкорӣҳои мамлакатҳои иштирокчиरो дар соҳаи об мусоидат хоҳад кард.

Акнун чанд суҳан дар бораи механизмҳои амалигардонии Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» [5].

Тавре ки маълум аст, баъзе барнома ва лоиҳаҳо, ки аз тарафи СММ қабул мегарданд, бо сабабҳои гуногун ҳангоми амалӣ шудан ба мушкилиҳои ғайриҷашмдошт дучор меоянд. Аз ин рӯ барои иҷрои муваффақонаи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», ки аз ҷониби Тоҷикистон пешниҳод шудааст ва Маҷмаи Умумии СММ онро 21 декабри соли 2016 бо қатъномаи A/RES/71/222 қабул намудааст, бояд механизмҳои амалигардонии он ва расидан ба ҳадафҳои гузошташуда таъсис дода шаванд.

Пеш аз ҳама, бояд тазаққур дод, ки барои татбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои ҳаёт, солҳои 2005-2015» чанд ниҳоду механизмҳои муассир таъсис ёфта буданд, ки ҷиҳати татбиқи

босамари он нақши муҳим бозиданд. Яке аз механизмҳое, ки дар татбиқи даҳсолаи сипаришуда нақши калидӣ бозид, ин ниҳоди СММ – Об (ё ин ки UN-Water) мебошад, ки соли 2003 таъсис ёфтааст. «СММ-Об» аз 31 узв ва 38 шарикони ҳамкор иборат буда, фаъолияти ниҳодҳои гуногуни сохтори СММ ва дигар созмонҳои байналмилаливу минтақавӣ, инчунин ташкилотҳои гайридавлативу ҷомеаи шаҳрвандиро дар самти мудирияти захираҳои об ҳамоҳанг месозад.

Ниҳоди СММ-Об механизми байниидоравии ҳамоҳангсозии СММ барои тамоми масъалаҳои марбут ба оби тоза, аз ҷумла беҳдошт мебошад. Ин платформа хусусияти меҳварӣ ва системаи васеи фаъолияти ҳадди аксар мутобиқшуда ва мувофиқшудаи обро таъмин менамояд. Ниҳоди СММ-Об барои амалигардонидани мувофиқасозӣ ва ҳамоҳангсозии низоми СММ равона карда шудааст, чунки татбиқи ин матолиб дар доираи рӯзномаи Эъломияи Ҳазорсола ва Саммити ҷаҳонӣ оид ба рушди устувор муайян шудаанд. Тавасути ниҳоди СММ-Об Созмони Милали Муттаҳид ҳамчун «СММ-и воҳид» амал мекунад.

Доираи кори ниҳоди СММ-Об тамоми ҷанбаҳои оби тозаро, аз ҷумла обҳои рӯизаминӣ ва захираҳои зеризаминии онро, ҳамчунон сарҳади байни оби ошомиданӣ ва баҳрҳоро дар бар мегирад. Ба доираи кори ин ниҳод шомиланд:

- захираҳои оби тоза – ҳам аз нигоҳи сифат ва миқдор, рушд, арзёбӣ, идора, мониторинг ва истифода (аз ҷумла, барои истифодаи дохилӣ, кишоварзӣ ва талаботи экосистемаҳо);

- канализатсия – ҳам дастрасӣ ва истифодаи беҳдоштӣ аз тарафи аҳоли ва ҳамкориҳои байни ниҳодҳои беҳдошт ва оби тоза;

- офатҳои марбут ба об, ҳолатҳои фавқулодда ва дигар падидаҳои шадид ва таъсири онҳо ба амнияти инсон [7].

Мақсади асосии ниҳоди СММ-Об иборат аз арзиши ҳамаҷониба додан ба барномаҳо ва лоиҳаҳои мавҷуда тавасути роҳнамой ва кӯшишҳои муштарак,

ба хотири ба ҳадди аксар расонидани системаи васеи фаъолияти мутобиқшуда ва мувофиқашуда, инчунин баланд бардоштани самаранокии кӯмак ба кишварҳои узв, таъмин намудани кӯшишҳо ба сӯи расидан ба ҳадафҳо, вазифаҳо ва амалҳои марбут ба доираи он аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ, аз ҷумла онҳое, ки дар Ҳадафҳои рушди ҳазорсола ва Нақшаи иҷроӣ қарорҳои Йоханнесбург (Саммити ҷаҳонӣ оид ба рушди устувор, 26 август – 4 сентябри с. 2002) дарҷ ёфтаанд.

Ниҳоди СММ-Об дорои барномаҳои худ оид ба захираҳои об мебошад. Барои мисол, як барномаи фаръӣ, ки дорои нақшаи корӣ, бучет ва агентии ҳамоҳангсозии татбиқ аст, ин Барномаи Мониторинги Муштарак оид ба обтаъминкунӣ ва беҳдошт (БММ) мебошад, ки, таҳти сарпарастии ниҳоди СММ-Об фаъолият мекунад ва аз ҷониби Созмони Ҷаҳонии Тандурустӣ (СҶТ) ва Ҳазинаи Кӯдакони СММ (ЮНИСЕФ) идора карда мешавад. БММ соли 1990 таъсис ёфта, идомаи фаъолиятҳои мониторингии, ки СҶТ аз соли 1960 ба ин тараф анҷом медиҳад, дар худ муҷассам мекунад. БММ механизми расмии низоми СММ буда, вазифадор аст, ки мониторинги пешрафти глобалӣ дар самти Ҳадафҳои рушди ҳазорсола оид ба оби ошомиданӣ ва беҳдоштро анҷом диҳад.

Ҳисоботҳои глобалии мунтазами БММ оид ба оби ошомиданӣ ва беҳдошт ба фарогирии банақшагирии матолиби соҳа ва идоракунии он мусоидат менамоянд. Кӯшишҳои кишварҳои дигарро барои назорати ин бахш дастгирӣ намуда, БММ банақшагирӣ ва идоракунии беҳтари ин соҳаро дар сатҳи милли мусоидат менамояд.

Натиҷагирӣ аз ибтикорҳо оид ба об барвақт бошад ҳам, мутобиқи маълумоти БММ (с. 2015) тараққиёт дар соҳаи беҳдошт ва оби шомиданӣ дар ҷаҳон қарори зайл аст:

147 кишвар ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола оид ба оби ошомиданӣ расиданд;

95 кишвар ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола оид ба беҳдошт расиданд;

4.2 млрд. нафар феълан аз лӯлаҳои об дар хонаҳо (биноҳо) истифода мебаранд;

2.1 млрд. нафар аз соли 1990 ба ин тараф ба беҳдошти беҳтаршуда дастрасӣ доранд;

4.9 млрд. нафар, яъне 68% аҳолии ҷаҳон ба беҳдошти беҳтаршуда дастрасӣ доранд;

638 млн. нафар аз имкониятҳои беҳдошти чамъиятӣ ё муштараки истифода мебаранд;

2.6 млрд. нафар ба манбаъҳои беҳтаршудаи оби ошомиданӣ аз соли 1990 ба ин тараф дастрасӣ пайдо намуданд, аммо 2.4 млрд. нафар беҳдошти беҳтаршуда надоранд;

700 млн. нафар ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола нарасиданд [8].

Илова бар ин, зикр кардан ба маврид аст, ки аз соли 2009 дар Созмони Милали Муттаҳид бо ташаббуси Тоҷикистон як ниҳоди хеле муассир ва муҳим бо номи Гурӯҳи «Дӯстони об» таъсис дода шудааст, ки айни ҳол зиёда аз 100 кишвари узви Созмонро фаро мегирад. Ниҳоди мазкур дар муҳофизат ва баррасии тамоми масъалаҳои марбут ба оби рӯзномаи СММ нақши фаъол дорад. Ниҳодҳои болозикр дар татбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои ҳаёт, солҳои 2005-2015» нақши муҳим ва бориз доштаанд.

Барои иҷрои муваффақонаи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» моҳи январи соли 2016 механизми нав – Панели сатҳи баланд доир ба масъалаҳои об таъсис ёфт, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси поягузори ҳама ташаббуси иқдомҳои байналмилалӣ дар соҳаи об ба узвияти он пазируфта шуданд. Панели сатҳи баланд доир ба масъалаҳои об бо ташаббуси Муншии умумии СММ ва Президенти Бонки ҷаҳонӣ таъсис шуда, танҳо 11 нафар сарони Ҳукумат ва кишварҳои аъзои он мебошанд. Дар доираи ин Панел тамоми масъалаҳои марбут ба об дар сатҳи байналмилалӣ мавриди баррасӣ ва пайгирии қарор мегиранд.

Яке аз механизмҳои муассири амалигардонии Даҳсолаҳо дар соҳаи об – ин Форумҳои ҷаҳонӣ об мебошад, ки мутобиқи қарори Шӯрои Ҷаҳонӣ Об дар ҳар се сол як бор дар яке аз давлатҳои узви СММ баргузор мегардад. То имрӯз 7 Форуми ҷаҳонӣ об гузаронида шудааст: 1) 21-25 март с. 1997 дар ш. Марокаш, Шохигарии Марокаш; 2) 17-22 март с. 2000 дар ш. Гаага, Нидерланд; 3) 16-23 март с. 2003 дар ш. Киото, Япония; 4) 16-22 март с. 2006 дар ш. Мехико, Мексика; 5) 15-22 март с. 2009 дар ш. Стамбул, Туркия; 6) 12-17 март с. 2012 дар ш. Марсел, Франция; 7) 12-17 апрели с. 2015 дар ш. Тэгу-Кенгбук, Ҷумҳурии Корея). Ҳайатҳои баландпояи кишвари мо таҳти роҳбарии Пешвои миллат дар ҳама ҳамоишҳои байналмилалӣ марбут ба об, аз ҷумла дар тамоми Форумҳои ҷаҳонӣ об ширкати фаъолона варзидаанд.

Мутобиқи қарори Шӯрои Ҷаҳонӣ Об форуми навбатӣ рӯзҳои 18-23 март с. 2018 дар ш. Бразилия, Ҷумҳурии Федеративии Бразилия баргузор хоҳад шуд.

Барои тақвият бахшидан ба ин раванд ва нигоҳ доштани сатҳу эътибори кишвар дар арсаи байналмилалӣ Ҳукумати Тоҷикистон, сохторҳои давлатӣ, аз ҷумла Вазорати корҳои хориҷӣ, Вазорати энергетика ва захираҳои об, намоёндагҳои ҶТ дар назди созмонҳои умумиҷаҳонӣ ва минтақавӣ, ҳамчунин дипломатҳои кишварро мебояд бо ҳисси ифтихор ва масъулият чихати ҷалби бештар ва фарогири ҷомеаи ҷаҳонӣ ба зарурати татбиқи ибтикороти глобалии Тоҷикистон саъю талош варзанд.

Кишвари мо тайи Даҳсолаи гузашта якчанд ҳамоиши байналмилалиро бо иштироки кишварҳои узви СММ, намоёндагони созмонҳои байналмилалӣ, ниҳодҳои ҷаҳонӣ молиявӣ, аҳли илму адаб аз тамоми гӯшаҳои олам мизбонӣ кардааст. Дар сатҳи миллӣ низ барои татбиқи Даҳсолаи нави об шояд садҳо чорабиниҳои ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ баргузор гарданд. Мо бо варӣ дорем, ки дар ин раванд Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори Даҳсолаи нав дар ҳалли масъалаҳои об ҳиссагу-

зорӣ ва пешсафии худро нишон хоҳад дод ва тарҳҳои обӣ ва гидроэнергетикии худро бо истифода аз механизмҳои пурнуфузи байналмилалӣ амалӣ гардонад ва дар ҳалли масоили ҷаҳонии об нақши мондагор гузорад.

Дар хотима бояд тазаккур дод, ки дар тӯли 27 соли истиклолият дар ин самт кишвари мо таҷрибаву малакаи зарурӣ андӯхтааст. Барои боз ҳам баландтар бардоштани обрӯву нуфузи кишварамон дар сатҳи байналмилалӣ пешниҳод мекунам, ки яке аз ин Форумҳои ҷаҳонии об дар пойтахти ватанамон ш. Душанбе баргузор гардад. Ин аз рӯи адолат мебуд, зеро чор ташаббуси ҷаҳонии марбут ба об аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат гирифтааст.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухта-

рам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 22 декабри соли 2017 омадааст: «Бо мақсади тараққӣ додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, инчунин, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ пешниҳод менамоем, ки соли 2018 дар кишвар Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон карда шавад» [5]. Дар ин маврид, Тоҷикистон имкон пайдо мекунад, ки давлати худро ҳамчун кишвари дорои захираҳои бузурги об ва иқтисодии гидроэнергетикӣ, манзараҳои зебову дилрабо ва табиати нотақрор, амну суботи ҳукмфармо ва пайгирии ҳамкориҳои кавию судманд бо кишварҳои ҳамсоя дар ҳалли масъалаҳои об нишон диҳад, ки он барои баргараф намудани мушкилоти соҳаи обу энергетика ва рушди сайёҳии кишвар мусоидат хоҳад кард.

Адабиёт:

1. Аслов С. Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори ин Даҳсола на танҳо дар ҳалли масъалаҳои обии минтақавӣ, балки дар мушкилоти глобалии он низ пешсафии худро нишон хоҳад дод // [Захираи электронӣ]. Тартиби дастрасӣ: [http:// website.informer.com/ visit? domain=khovar.tj](http://website.informer.com/visit?domain=khovar.tj) (Таърихи рӯчӯ 22.01.с.2018)
2. Виноградов С.В. Международное водное право: источники и основные юридические инструменты. Глобальные водные конвенции и их применение в регионе Центральной Азии //Материалы учебного семинара по международному водному праву. – Душанбе, 2017.
3. Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на церемонии открытия симпозиума высокого уровня по шестой цели устойчивого развития и целевым задачам «Достижение всеобщего доступа к воде и санитарии» 9 августа 2016 года, Душанбе, Таджикистан // Межгосударственная Координационная Водохозяйственная Комиссия Центральной Азии. Бюллетень. – 2016, № 2 (71). – С.4-10
4. Дипломатияи оби Тоҷикистон // Эмомалӣ Раҳмон – бунёнгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон (Зери назари Ҳамроҳон Зарифӣ). – Душанбе: Ирфон, 2012. – С. 208-217
5. Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 22 декабри соли 2017// [Захираи электронӣ]. Тартиби дастрасӣ: <http://www.prezident.tj/node/16771>(Таърихи рӯчӯ 20.01.с.2018)
6. Раҷабов С.А., Маҳмадов Ҷ. Яке аз форумҳои ҷаҳонии об дар Душанбе баргузор гардад – пешниҳоди коршиносони тоҷик// [Захираи электронӣ]. Тартиби дастрасӣ: <http://khovar.tj/2017/02/yake-az-forum-oi-a-onii-ob-dar-dushanbe-barguzor-gardad-peshniodi-korshinosoni-to-ik/> (Таърихи рӯчӯ 20.01.с.2018)
7. About UN-Water // [Захираи электронӣ]. Тартиби дастрасӣ: http://www.unwater.org/about/ru/?page=3&ipp=10&no_cache=1&tx_dynalist_pi1%5bpar%5d=YToxOntzOjE6IkwiO3M6MToiNyI7fQ (Таърихи рӯчӯ 22.01.с.2018)
8. Progress on Sanitation and Drinking Water 2015 data // <https://www.wssinfo.org/data-estimates/> (Таърихи рӯчӯ 22.01.с.2018)

**НАҚШИ ДАВЛАТ ВА СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ТАНЗИМИ
ҲУҚУҚИИ ИСТИФОДАБАРИИ ОБҲОИ ФАРОМАРЗӢ****Раҷабов М.Н.,**

мудири кафедраи ҳуқуқи байналмилалии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, н.и.х., дотсент.
E-mail: rajabov.m.1973@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.10 – ҳуқуқи байналмилалӣ; ҳуқуқи аврупоӣ

Ҷишурда: Дар мақола нақши давлат ва созмонҳои байналмилалии универсалӣ ва минтақавӣ дар танзими ҳуқуқи истифодабарии обҳои фаромарзӣ баррасӣ шуда, хусусиятҳо ва мақоми онҳо дар истифода ва идоракунии обҳои фаромарзӣ нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: обҳои фаромарзӣ, танзими ҳуқуқи истифодабарӣ, давлат ва созмонҳои байналмилалӣ.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОД**Раджабов М.Н.,**

заведующий кафедрой международного права юридического факультета Таджикского национального университета, к.ю.н., доцент
E-mail: rajabov.m.1973@mail.ru

Научная специальность: 12.00.10 – международное право; европейское право

Аннотация: В статье анализируется роль государства и международных универсальных и региональных организаций в правовом регулировании использования трансграничных вод, указывается характер и их место в использовании и управлении трансграничными водами.

Ключевые слова: трансграничные воды, правовое регулирование использования, государства и международные организации.

**THE ROLE OF THE STATES AND THE INTERNATIONAL ORGANIZATIONS
IN THE LEGAL REGULATION OF USING OF THE TRANSBOUNDARY WATERS****Rajabov M.N.,**

The Head of the Department of International Law of the Law faculty of the Tajik National University, candidate of legal science, docent.
E-mail: rajabov.m.1973@mail.ru

Scientific specialties: 12.00.10 – International Law; European Law

Annotation: The article analyzes the role of the states and International universal and regional organizations in the legal regulation of using of the transboundary waters, the character and their place in using and ruling of the ransboundary waters.

Keywords: transboundary waters, legal regulation of using, states and International organizations.

Дар қарни XIX дар радифи субъекти асосии ҳуқуқи байналмилалӣ – давлат, созмонҳои байналмилалии байниҳукумати арзи вучуд карданд, ки дар низоми муносибатҳои байналмилалии муосир тағйироти кулӣ ба вучуд омад. Зеро марҳила ба марҳила, мақом ва нақши созмонҳои байналмилалӣ дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ мустаҳкам ва назаррас шуда истодааст. Дар тафовут аз давлат, созмони байналмилалӣ доираи фаъолиятҳо ба назардошти муқаррароти оинномавиши роҳандозӣ мешавад, ки ин ғӯвоҳ аз он аст, ки вазъи ҳуқуқи давлат ва созмони байналмилалӣ ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ якранг нест. Дар илми ҳуқуқи байналмилалӣ ба давлат шартан истиллоҳи «субъекти аввалиндараҷа» ва ба созмони байналмилалӣ «субъекти дуюмдараҷа ё истехсолӣ» истифода мешаванд, ки он шаҳодат аз муассиси созмони байналмилалӣ – давлат будан мебошад.

Воқеан созмони байналмилалӣ ин иттиҳоди давлатҳои мутақил мебошад, ки дорои мақомоти доимӣ буда, дар асоси меъёр ва принципҳои умумиэтирофшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ бо мақсади муайян арзи вучуд кардааст. Давлат ҳамчун субъекти асосии ҳуқуқи байналмилалӣ аз лаҳзаи пайдоиш ва то имрӯз дар ҳуқуқи байналмилалӣ мавқеи хешро нигоҳ доштааст, ки асоси онро соҳибхитиёри ташкил медиҳад. Давлат барои чун субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ муаррифи гардад, бояд аҳоли, худуд, ҳокимияти сиёсӣ ва соҳибхитиёри доштани зарур аст, ки чунин унсурҳои созмони байналмилалӣ надорад. Ҳамин тариқ, иштирокчиҳои муносибатҳои байналмилалӣ дорандаи ҳуқуқ ва ўҳдадорӣҳои байналмилалӣ, ки аз меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ бармеояд ва ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ муаррифи мегардад. Вале субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ аз нигоҳи табиати ҳуқуқи хеш, ҳаҷми ҳуқуқ ва ўҳадорӣи байналмилалӣ якранг нестанд. Зеро дар инҷо маҳаки асосӣ дар қадом ҳад меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ рафтори иштирокчиёни муноси-

батҳои байналмилалиро танзим менамояд, баромад мекунад.

Пас, субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ бояд иштирокчиҳои муносибатҳои байналмилалӣ, дорои салоҳияти истисноии ташкил ва амалӣ намудани меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, паҳн гаштани ҷавобгарии байналмилалӣ-ҳуқуқӣ нисбати он ноғузир ва танзими байналмилалӣ-ҳуқуқӣ рафтори он ҳатмӣ бошад фаҳмида мешавад. Чунин муқаррарот ба ҳамаи субъектҳои соҳаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ паҳн мегардад, ки аз ин субъектҳои ҳуқуқи байналмилалии обӣ, аз ҷумла давлат ва созмонҳои байналмилалӣ истисно нестанд. Ширкати давлат дар муносибатҳои байналмилалии обӣ якранг нест ва он ба мавқеи ҷуғрофӣ, иқтисодиёти сиёсӣ он вобастагӣ дорад. Чунин муқаррарот барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти қомилҳуқуқи байналмилалии обӣ истисно нест. Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз 1300 қул, 10 обанбор ва дарёҳои Панҷ, Вахш, Қофарниҳон, Зарафшон, Сирдарё, Сурхоб, Қизилсу, Қатасой, Даҳонсой ва ғайра ҷойгир аст. Дар қисмати шимолӣ ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масоҳати беш аз 192 дарёи Сирдарёро ҷойгир аст. Оби дарёи Сирдарё дар ҳудудҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон 1%, Ҷумҳурии Қирғизистон 78%, Ҷумҳурии Ўзбекистон 15% ва Ҷумҳурии Қазоқистон 6% истифода мешавад. Дар асоси якҷояшавии обҳои дарёҳои Панҷ, Вахш ва Қофарниҳон беш аз 82,5% оби дарёи Амударё ташкил карда мешавад. Резишгоҳи оби дарёи Зарафшон ба дарёи Амударё таалуқ дорад, вале бо сабаби истифодаи бемаҳдуд аз он кишварҳои поёноб ба дарёи Амударё нарасида истодааст. Дар маҷмӯъ қариб 80% оби дарёи Амударё дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккул меёбад бо воситаи қаламрави Ўзбекистон, ба сарҳади Афғонистон, баъдан бо қаламрави Туркменистон, билохир бо тавасути қаламрави Ўзбекистон ба баҳри Арал мерасад. Дарёи Зарафшон дар қисмати шимол-ғарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир аст, ки ҳаҷми оби он 5,1 км³ ташкил менамояд, ки дар ҳудуди Тоҷикистон танҳо 3% оби ин дарё ва

боқимонда дар ҳудуди кишвари ҳамсоя Узбекистон истифода мешавад.

Сарчашмаи асосии сарватҳои оби Тоҷикистонро пиряхҳо, ки фарогири 8% ҳудуди кишвар мебошанд, ташкил медиҳанд. «Пиряхҳои Тоҷикистон сарчашмаи муҳими захираи оби минтақа мебошанд, ба андозаи сеяк кам шудааст ва аз 13 ҳазор пирях қариб як ҳазораш тамоман завол ёфтааст» [6, с. 2]. Вобаста ба талаботи Тоҷикистон дар дарёҳои он 12 иншооти неругоҳи барқӣ сохта шудаасту сохтмони неругоҳҳои барқии Роғун ва Сангтуда 2 идома дорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста аз мавқеи ҷуғрофӣ, кишвари болооб чун Ҷумҳурии Қирғизистон дар минтақаи Осиёи Марказӣ ҳисоб мешавад, ки «аз 64 км³ обӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вучуд омада кишвари мо фақат 10-11 км³ онро истифода мебарад, ки ин 10% захираи умумии оби ҳавзро ташкил медиҳад» [5, с. 2-4]. Воқеан масоили об ва сарватҳои обӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ яке аз масоилҳои мубрам ва мураккаб ҳисоб мешавад, зеро имрӯз дар ҷаҳон беш аз 276 ҳавзаи дарёи байналмилалӣ мавҷуд аст, ки дар қаламрави 148 кишвар ва 40 Ҷумҳурии Тоҷикистон фаро мегиранд. Дар сайёра то ҳол беш аз 768 миллион нафар обро аз сарчашмаҳои хатарнок истеъмол намуда, 2,5 миллиард нафар ба шароити аввалияи санитарӣ дастрас нест.

Дар Тоҷикистон танҳо 58,5% аҳолии кишвар аз сарчашмаҳои хушсифати оби нушоқӣ ва қариб 30%-и он шароити хуби санитарӣ дорад [5, с. 2-4].

Ҷамаи ин масъулияти кишварҳоро ҳамчун иштирокчии муносибатҳои байналмилалӣ обӣ дучанд менамояд, ки ба мавзӯи мазкур тадбирҳо андешанд, ки мушкилот дар бахши муҳити атроф, амният, дастрасӣ ба об, об дорони сифати нушоқӣ, иқтисодиёт ва ғайра марҳила ба марҳила бо назардошти манфиатҳои кишварҳои болооб ва поёноб ва сайёра ҳалли хешро ёбад. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лаҳзаҳои истиқлолият то имрӯз дар сиёсати хориҷии хеш ба истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ тавачҷуҳи хоса намудааст.

Чунончӣ дар асоси пешниҳоди давлати Тоҷикистон қабул шудани

қатъномаҳои Созмони Милали Муттаҳид бо номҳои «Соли байналмилалӣ оби тоза соли 2003», «Даҳсолаи амалиёти байналмилалӣ «Об барои ҳаёт» солҳои 2005-2015», «Соли байналмилалӣ ҳамкориҳо дар соҳаи об, соли 2013», «Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор» солҳои 2018-2028», ки имрӯз дар сатҳи ҷаҳонӣ пазируфта ва амалӣ шуда истодааст. Натиҷаи чунин иқдомҳост, ки Дабири кули Созмони Милали Муттаҳид Шӯрои машваратӣ оид ба захираҳои об ва беҳдоштро таъсис дод. «Дар асоси ин ташаббусҳо дар асоси Қатъномаи Маҷмааи Умумии Созмони Милали Муттаҳид ва ҳамкорӣ ба ниҳодҳои он дар шаҳри Душанбе ҷорабинҳои зиёде, аз ҷумла, Форуми байналмилалӣ оби тоза (август соли 2003), Конференсияи байналмилалӣ оид ба ҳамкориҳои минтақавӣ дар ҳавзаҳои дарёҳои фаромиллӣ (30 май соли 2005), Конференсияи байналмилалӣ оид ба коҳиши додани офатҳои табиӣ марбут ба об (соли 2008) [3, с.13], Конференсияи байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба шарҳи фарогири иҷрои «Даҳсолаи байналмилалӣ амалиёт «Об барои ҳаёт», солҳои 2010-2015» (8-10 июли соли 2010), Конференсияи байналмилалӣ сатҳи баланд барои ҳамкориҳо дар соҳаи об (20-22 августи соли 2013, бо ширкати 1400 нафар намояндагони воломақом аз 70 кишвари ҷаҳон, 20 созмони ҷаҳонӣ минтақавӣ), Симпозиуми байналмилалӣ «Таъмини дастрасии умум бо об ва беҳдошт» (9-11 августи соли 2016, бо ширкати 500 нафар меҳмон аз 90 кишвар, намояндагони 47 созмони ҷаҳонӣ минтақавӣ) баргузор гаштанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ пайваста талош дорад, ки истифодаи захираҳои обӣ дар сайёра оқилона, одилона ва ҷавобгӯ ба талаботи башарият бошад. Дар ин бахш, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «пешниҳодҳоро оид ба қабули Конвенсияи байналмилалӣ оид ба об, ташкили ҳамкорӣ дар соҳаи об, Консорсиуми байналмилалӣ оид ба истифодаи оби кӯли Сарез, гузаронидани экспертизаи

фарогири низоми истифодаи об, инфраструктураи обёрикунанда ва экологияи минтақа аз минбарҳои созмону ҳамошиҳои гуногун ба чомаи ҷаҳонӣ манзур карда бошад ҳам» [3, с.13], вале ҳалли қатъии онҳо аз чомаи инсонӣ ва ниҳодҳои байналмилалӣ тадбирҳои заруриро фаълро тақозо дорад. Кишварҳои нақши калидиро дар эҷод ва татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ дар бахши истифодаи обҳои фаромарзӣ доро мебошанд. Имрӯз, кишваре мавҷуд нест дар таҳия, қабул ва татбиқи санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ сахм надошта бошад, зеро таърихи инсоният дар қарни XX ва ибтидои XXI шоҳид аз он буд, ки «муҳолифат ва баҳсҳо дар робита бо зарурати ғунҷонидани намудҳои фаъолияти давлат дар дарёҳои фаромарзӣ ба вучуд меояд» [2, с.102], ки чунин вазъ ба раванди муътадили муносибатҳои байналмилалӣ таъсири манфи гузоштааст.

Мисол, низоъ дар бахши об беш аз 60% оид ба масъалаи миқдори об, беш аз 30% оид ба сохтани иншоотҳо, плотина, неругоҳи барқӣ, обёрӣ ва 3% оид ба сифати об дар сайёра ба вуқӯъ омадаанд [1, с.116]. Пас, давлат ҳамчун ширкаткунандаи муносибатҳои байналмилалӣ обӣ бо назардошти чунин ҳолатҳо, вазъи ҳуқуқии он муайян карда мешавад. Аввало новобаста аз он, ки дар ҳудуди давлат дарёҳои байналмилалӣ ҷойгир мебошад ё на, давлат субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ об мегардад, ки чунин ҳолат ба созмони байналмилалӣ ва дигар субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ паҳн намегардад. Зеро, «давлате, ки аз қаламрави онҳо обҳои байналмилалӣ убур наменамоянд низ иштирокчи муносибатҳои байналмилалӣ обӣ шуда метавонанд, зеро мушкilotи ҳифзи обҳои дохилидавлатӣ аз ифлосшавӣ, камшавии захираҳои обӣ, норасоии босифати нушакӣ, аз ҷумлаи мушкilotи глобалие мебошанд, ки тамоми сайёра ба ташвиш овардаанд» [2, с. 31].

Баъдан, истифодаи обҳои фаромарзӣ, ки тавассути ҳудуди ду ва зиёда кишвар мегузоранд, ба вазъи давлат ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ бо назардошти принсипи ҳам-

корихи байналмилалӣ муайян карда мешавад. Зеро ин принсипи фарогири ҳамкорӣ дар ҳамаи соҳаҳо (аз ҷумла об) ва бо дастрас шудан ба мақсадҳои дастгирии сулҳу амнияти байналмилалӣ, мусоидату таъмини рушди муътадилияти иқтисодии байналмилалӣ, баланд бардоштани сатҳи зиндагии халқ нигаронида шудааст, ки истифодаи обҳои фаромарзӣ аз ин мақсадҳо истисно нест. Дар ин радиф зикр кардан ба маврид аст, ки таълимоти Ҷармон то имрӯз дар ин бахш аҳамияти хешро гум накардааст, ки ғояи мутлақи соҳибхитории ҳудудро таъмин месозад ва моҳияти он дар истифодаи дарёҳои байналмилалӣ дар ҳудуди ҳар як кишвар ё тавассути он мегузарад бе тавачҷуҳ ва машварат оид ба оқибатҳои он бо дигар кишварҳо, бо назардошти салоҳиди хеш баррасӣ намудан ифода меёбад.

Инчунин, принсипи тамомияти арзии давлат ва принсипи махсуси ҳуқуқи байналмилалӣ иқтисодӣ – принсипи соҳибхитории доимии давлат доир ба фаъолияти иқтисодӣ ва сарватҳои табиӣ ба вазъи ҳуқуқии давлат ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ таъсиргузор мебошад. Пас, ширкати давлат дар муносибатҳои байналмилалӣ обӣ бисёр нозук ва мураккаб аст. Зеро бе созишу ҳамкорӣ ва манфиати тарафайн роҳандозӣ кардани он ба истиқлолияти сиёсии давлат, амнияти тарафайну муҳити атроф, дастрасӣ ба об хатар эҷод менамояд.

Табиат ва сифатҳои табиӣ об ҳамчун объекти танзими ҳуқуқи байналмилалӣ ба ширкати давлат дар ин муносибатҳо таъсиргузор аст. Зеро дигар сарватҳои табиӣ, аз қабилӣ нефт, газ, ангиштсанг ва ғайра имкони интиқолро доранд, вале об на ба ҳайси объекти интиқол дастрас аст.

Кулли шартномаҳои байналмилалӣ, ки байни кишварҳо дар бахши истифодаи обҳои фаромарзӣ баста мешаванд, асосан байни онҳо сарҳади давлатӣ дида мешавад. Ва агар сарҳади давлатӣ истисно бошад, пас бояд дарк кард, ки вобаста бо унсури мақсади истифодабарӣ, речаи ҳуқуқӣ ё идоракунии обҳои фаромарзӣ онҳоро дар бастанӣ

шартномаҳои байналмилалӣ ўҳдадор кардааст.

Ҳамин тариқ, шартномаҳои байналмилалӣ бо ширкати давлатҳо дар баҳши обҳои фаромарзӣ вобаста бо мақсади истифодабарӣ, речаи ҳуқуқӣ ва сатҳи амал таснифот кардан мумкин аст.

Шартномаҳои байналмилалӣ, ки давлатҳо дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ бо имзо мерасонанд, номҳои заїро доранд:

«Шартнома оид ба истифодаи захираҳои обӣ», «Шартнома оид ба танзими захираҳои обӣ», «Созишнома оид ба қисман истифодаи дарёи байналмилалӣ», «Шартнома оид ба истифодаи муштарак захираҳои обӣ», «Шартнома оид ба сохтани иншоотҳои зиддиобӣ», «Шартнома оид ба тақсими обҳои фаромарзӣ», «Шартнома оид ба обҳои сарҳадӣ», «Шартнома оид ба пешбурди тадқиқоти муштарак оид ба муайян кардани сарватҳои дарёҳои байналмилалӣ», «Шартнома оид ба истифодаи дарёи байналмилалӣ», «Шартнома оид ба сохтмони иншооти неругоҳи обӣ», «Шартнома оид ба қатъ кардани баҳсҳо ва даъво оид ба тақсими обҳои фаромарзӣ», «Конвенсияҳои сарҳадӣ», «Шартнома оид басохтани иншоотҳои обёрикунӣ», «Шартнома оид ба речаи киштигардӣ» ва ғайра.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ШМА 19 сентябри соли 2017 дар мавзӯи «Ҳамкории фаромарзӣ дар соҳаи об унсури калидӣ дар роҳҳои ноилшавӣ ва рушди устувор аст» дар чорабинии сатҳи баланд зери унвони «Дар роҳи татбиқи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор» солҳои 2018-2028» суҳанронӣ карда, тавачҷӯҳи асосии ҷомеаи башариро ба чунин проблемаҳои муосири ҳамкории фаромарзӣ дар соҳаи об иброз дошт: «*нахуст*, тағирёбии глобалии иқлим, ки ба захираҳои об таъсири манфӣ мерасонад, саъю кӯшишҳои моро ҷиҳати ноилшавӣ ва рушди устувор заиф мегардонад. *Дуюм*, афзоиши бо сураъати аҳоли ва ниёзи он ба оби ошомиданӣ мушкилоти нав ва душвориҳои иловагиро эҷод

мекунад. Дар ҷаҳон талабот ба об бемайлон меафзояд, ки ин боиси ташаккули робитаҳои байни соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт шуда, рақобатро барои захираҳои об дар шароити вусъати камобӣ шадидтар мегардонад.

Сеюм, ҳамкории фаромарзӣ дар соҳаи об унсури калидӣ дар роҳи ноилшавӣ ва рушди устувор аст. Ҳамкории самаранокӣ фаромарзӣ метавонад ба мудирӣ ва истифодаи оқилонаву устувори захираҳои об мусоидат намуда, боиси коҳиши хатари харачоти беасос ва таъмини тавозун байни шакли навҳои гуногуни истифодаи захираҳои об шавад.

Чаҳорум, паҳлуҳои гуногуни гендерии ҷараёни гузаришро ба мудирӣ ва истифодаи оқилонаву устувори захираҳои об ба инобат гирем» [5, с. 2].

Дар радифи давлат, созмони байналмилалӣ субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ мебошанд. Созмонҳои байналмилалӣ дар истифодаи обҳои фаромарзӣ аз нигоҳи унсурҳои мушаххас таснифот нашудааст ва дар амалия онҳо вобаста ба омилҳои гуногун ширкат намудаанд. Мисол, Бонки Ҷаҳонӣ, ба ҳайси миёнарав дар баҳси Ҷиндустон ва Покистон ки 12 сол (солҳои 1948-1960) оид ба ҳавзаи дарёи Ҷинд ба вукӯъ омада буд ширкат намудааст. Ҷавзаи дарёи Ҷинд баъди тақсими Ҷиндустон ва пайдо шудани давлати Покистон соли 1948, 80 фоизи ин дарё ба Покистон ва ба боқимонда ба Ҷиндустон гузашт. Вале дар саргоҳи оби дарёи Ҷинд, Ҷиндустон меистод ва қисмати асосии иншоотҳои обӣ дар қаламрави он ҷойгир буд, ки тақсими оби фаромарзи дарёи Ҷинд дар муносибати ду кишвар сардиро ворид сохт, ки чунин вазъ амнияти минтақаро халалдор месохт. Вале бо миёнаравии Бонки Ҷаҳонӣ соли 1960 ин баҳс хал карда шуд ва Шартнома оид ба тақсими оби дарёи Ҷинд 19 сентябри соли 1960 дар Карачи ба имзо расид, ки барои таъмини иҷроиши муқаррароти шартнома Комиссия оид ба тассаруфи сарватҳои оби ҳавзаи дарёи Ҷинд таъсис дода шуд. Бонки Ҷаҳонӣ барои ҳарду тараф баҳри сохтани системаи

хочагии об дар ҳаҷми 1 млрд. доллар кӯмаки бебозгашт расонд [4, с. 43-44].

Дар кодификатсия ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ ва рушди он нақши Созмони Милали Муттаҳид назаррас аст. Зеро ин созмон дар таҳия ва қабули санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ оид ба истифодаи обҳои фаромарзӣ нақши калидино доро аст. Чунончӣ, Маҷмуаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид 19 декабри соли 1962 Қатъномаи 1803 (XVII) «Чудопазии соҳибхитиёри оид ба сарватҳои табиӣ», Конвенсияи Хелсенск «Дар бораи ҳифз ва истифодабарии маҷроҳои обҳои фаромарзӣ ва кӯлҳои байналмилалӣ» 17 мартӣ соли 1992, Конвенсияи Нью-Йорк «Дар бораи ҳуқуқи навъҳои ғайрикиштигардии истифодабарии маҷроҳои обии байналмилалӣ» 21 майи соли 1997 ва ғайра дар доираи ин ниҳоди байналмилалӣ таҳия ва қабул шудаанд, ки асоси ҳуқуқи танзими муносибатҳои байналмилалӣ обиро ташкил медиҳанд. Бо ташаббус ва кӯмаки Созмони Милали Муттаҳид конференсияҳои байналмилалӣ, форум ва нишастҳо дар сатҳи баланд оид ба истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ баргузор шудааст.

Мисол, 9-11 августи соли 2016 дар шаҳри Душанбе Симпозиуми байналмилалӣ «Таъмини дастрасии умум ба об ва беҳдошт» бо ибтикори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо Департаменти Созмони Милали Муттаҳид доир ба масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ баргузор шуд, ки дар он муовини дабири кули Созмони Милали Муттаҳид Гян Чандра Ачаря ва намоёндагони 17 сохтори СММ ширкат доштанд. Дар ин Симпозиум ба чунин мавзӯҳои афзалиятнок тавачҷуҳ шуд:

- афзун намудани зарфияти ҳукуматҳои миллӣ ва мақомоти маҳаллӣ дар маъалаи мудирӣ аз болои истифодаи ҳамгироёнаи захираҳои обӣ;

- табадули дониш ва таҷриба дар масоили беҳтар намудани дастрасӣ ба об;

- беҳдошт ва санитария;

- баланд бардоштани самараноки истифодаи об;

- коҳиш додани ифлосшавии захираҳои обӣ;

- ҳифзи ҳавзҳои обӣ ва системаи беҳдошти экологӣ;

- пешбурди ҳамкориҳо дар шароити байналмилалӣ, минтақавӣ ва бисёрсоҳа ва ғайра.

Дар доираи Созмони Милали Муттаҳид принципҳои соҳавии ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ ташаккул ёфтаанд, аз қабилӣ принципи соҳибхитиёрии давлати наздисохил ба қитъаи ба вай тааллуқдоштаи обҳои байналмилалӣ, принципи бо таври осоишта кардани баҳс, принципи худдорӣ намудан аз расонидани зарари ҷиддӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ғайра.

Созмони Милали Муттаҳид пайваста ба баргузори конференсия ва машваратҳои байналмилалӣ оид ба баррасии масоилҳои гуногуни идоракунии захираҳои обиро ташкил менамояд. Нахустин аз чунин конференсияе, ки ба масоили захираи обӣ бахшида шуд ин дар соли 1977 дар шаҳри Мод-дел-Платаи Аргентина баргузор шуда менамояд. Конференсия ба кишварҳои ширкаткунанда тавсияи идоракунии муштараки захираҳои обӣ ва таъсиси кумита ва комиссияи байнидавлатиро оид ба ташкили ҳамкорӣ дар азонаҳудкунии адолатнок ва истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ ба миён гузошт. Маҷмуаи умумии Созмони Милали Муттаҳид Қатънома №35/18 аз 10 ноябри соли 1980 «Дар бораи даҳсолаи байналмилалӣ таъминоти оби нушакӣ ва санитария» дар солҳои 1980-1990-ро қабул кард.

Таҳти сарпарастии Созмони Милали Муттаҳид пайваста Форуми умумичаҳонӣ оид ба захираҳои обӣ баргузор мешавад, ки дар он масъалаҳои марбут ба ҳифз ва истифодаи оқилонаи захираҳои обии сайёра муҳокима мегарданд. Чунончӣ, дар Форуми Умумичаҳонӣ оид ба захираҳои обӣ дар Гаага мартӣ соли 2000 Эълония «Дар бораи амнияти захираҳои обӣ дар қарни XXI» қабул шуд, ки дар он масоилҳои муҳиме, ки дар назди ҷомеаи башарӣ оид ба об меистад матраҳ гаштааст.

Ҳамин тариқ, Созмони Милали Муттаҳид дар ташаккул ва рушди ҳуқуқи байналмилалии обӣ нақши марказиро дорад. Дар бахши рушди ҳуқуқи байналмилалии обӣ ниҳоди доимии Созмони Милали Муттаҳид Комиссияи иқтисодии Аврупо (КИА) мақоми хоса дорад. Ин ниҳоди Созмони Милали Муттаҳид дар таҳия ва қабули «Эълomia дар бораи сиёсат дар бахши ҳифзи об аз ифлосшавӣ», «Эълomia дар бораи пешгирӣ ва муқовимат бо ифлоснамоии захираҳои обӣ», «Эълomia дар бораи сиёсати истифодаи оқилонаи захираи обӣ» (соли 1984), «Принсипҳои ҳамкорихо дар бахши оби фаромарзӣ», Хартияи оиди истифодаи оқилонаи обҳои зеризаминӣ (1989) ва ғайра саҳм доранд. Комиссияи иқтисодии Аврупои Созмони Милали Муттаҳид дар муҳокима, таҳлил ва баррасии мавзӯи истифодаи самараноки обҳои фаромарзӣ ва ҳифз кардани онҳо дар ҳамкорӣ бо дигар ниҳодҳои байналмилалӣ ва кишварҳо тадбирҳо андешида истодааст. Дар сохтори Шурои иқтисодӣ ва иҷтимоии Созмони Милали Муттаҳид, Комитет оид ба сарватҳои энергетикӣ ва табиӣ амал менамояд, ки фаъолияти экологии Созмони Милали Муттаҳид дар бахши рушди табиат, аз ҷумла захираҳои об ва масоили онҳо баҳогузорӣ мекунад. Комитет пайваста дар ҷаласаҳои хеш масоили захираҳои обиро баррасӣ менамояд. Фаъолияти Комитет дар муносибат бо захираҳои обӣ тибқи талаботи Барномаи Созмони Милали Муттаҳид оид ба ҳифзи муҳити зист (ЮНЕП) амалӣ карда мешавад. Ниҳодҳои байналмилалӣ дар бахши истифодаи обҳои фаромарзӣ аз қарни XIX пайдо шуда то имруз фаъолият доранд. Ба ин мисол мешавад, Комиссияи марказӣ оид ба киштигардӣ дар дарёи Рейн (соли 1815), Комиссияи байналмилалӣ оид ба ҳифзи дарёи Дунай (соли 1994), Комиссия оид ба дарёи Меконг (соли 1995), Комиссияи муштаракӣ байналмилалии ШМА ва Канада, Созмон оид ба идоракунии ва рушди ҳавзаҳои дарёи Кагер (соли 1977), Созмон оид ба рушди дарёи Сенегал (соли 1972), Муассисаи ҳавзаҳои дарёи Нигер (соли 1964), Комиссияи байнидавлатии

ҳамоҳангсозии хоҷагии об (соли 1992), Фонди байналмилалии наҷоти баҳри Арал (соли 1995), Кумитаи минтақавӣ оид ба сарватҳои обӣ (соли 1966) ва ғайра. Ниҳодҳои байналмилалӣ оид ба истифодаи обҳои фаромарзӣ вобаста ба доираи иштирокчиён ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд. Аввал, он ниҳодҳои байналмилалие ки доираи иштирокчиёнаш се ва зиёда кишвар мебошанд. Мисол, Созмон оид ба рушди ҳавзаҳои дарёи Гамбия, (соли 1978 аз ҷониби кишварҳои Гамбия, Гвиней, Гвиней –Биссау ва Сенегал тавсия дода шудааст), Комиссияи байналмилалӣ оид ба ҳифзи Дунай, Комиссияи марказӣ оид ба киштигардӣ дар дарёи Рейн, Комиссия оид ба дарёи Меконг, Созмон оид ба идоракунии ва рушди ҳавзаҳои дарёи Кагер, Муассисаи ҳавзаҳои дарёи Нигер ва ғайра. Баъдан, ниҳодҳои байналмилалӣ, оид ба истифодаи обҳои фаромарзӣ дар доираи ду кишвар таъсис дода шудаанд.

Мисол, Комиссияи муштаракӣ байналмилалии ШМА ва Канада, Комиссияи муштарак оид ба дарёҳои Ҳиндустон ва Бангладеш, Комиссияи доимӣ оид ба дарёи Ҳинд (аз соли 1960 байни Ҳиндустон ва Покистон), Комиссияи муштаракӣ Португалия ва Испания ва ғайра. Ташаккул ва рушди созмонҳои байналмилалӣ дар бахши истифодаи обҳои фаромарзӣ вобаста ба дарёҳои байналмилалӣ ташаккул ёфтаанд, ҳарчанд созмонҳои байналмилалии универсалию минтақавӣ ва ниҳодҳои он ба масоили истифодаи захираҳои обӣ таваҷҷуҳ доштанду доранд, вале то имруз дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақа чунин ниҳоди байналмилалии соҳавӣ дар бахши ҳифз ва истифодаи обҳои фаромарзӣ арзу вучуд накардааст. Таъсиси созмонҳои байналмилалӣ оид ба ин ё он дарёи байналмилалӣ дар сатҳи кишварҳои минтақа ё дучониба анҷом дода шудааст. Мисол, Бунёди байналмилалии наҷоти Баҳри Арал дар асоси қарори қабулнамудаи сарони кишварҳои Осиёи Марказӣ 4 январи соли 1993 таъсис дода шудааст. Кишварҳои Осиёи Марказӣ баҳри ҳифз кардани муҳити атроф ва масоили экологӣ дар минтақа ба таъсиси Бунёди байналми-

лалии начоти баҳри Аралро таваччуҳ кардаанд. Бунёди байналмилалии Начоти Арал (ББНА) дар чалби маблағҳои хориҷӣ оид ба бартарафсозии ин бухрони экологии минтақа талош карда истодааст. Мақомоти доимоамалкунанда дар ББНА таъсис дода шуд, ки номи Кумитаи иҷроияро дорад ва ба ҳайати он 10 нафар намояндагон аз кишварҳои Осиёи Марказӣ мебошанд.

Сабаби хушк шудани баҳри Арал асосан оқилона ва одилона истифода нашудани дарёҳои Сирдарё ва Амударё дар кишварҳои Осиёи Марказӣ аст. Гарчи ББНА созмони байналмилалӣ дар баҳши экологӣ бошад, вале бо истифодаи обҳои фаромарзӣ минтақа робитаи ногузастанӣ дорад. Воқеан, созмонҳои байналмилалӣ дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ бо номҳои «дарёҳои байналмилалӣ» ва дар ҳудуди кишварҳои назди соҳили онҳо фаъолиятро ба роҳ мемонанд, ки чунин вазъ ҳосил диғар навъҳои созмонҳои байналмилалӣ нест. Баъдан муассиси созмонҳои байналмилалӣ дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ он кишварҳое, ки дарёи байналмилалӣ дар ҳудуди он ҷойгир ё наздизоҳил аст, муаррифӣ мешавад баромад менамояд, на мустақилияти давлат ҳамчун унсур асосии ба узвийат қабул намудан аст.

Созмонҳои байналмилалӣ дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ дар танзими ҳуқуқи онҳо ҷойгоҳи махсусро касб менамоянд. Зеро таҳия ва қабули санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ оид ба ин ё он дарёи байналмилалӣ дар доираи созмонҳои байналмилалие, ки фаъолиятшон ба чунин дарёи байналмилалӣ муталлиқ аст роҳандозӣ карда мешавад. Созмонҳои байналмилалӣ дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ ҳамчун шакли ҳамкорӣ ва ҳамроҳсозии фаъолияти давлатҳои аъзо дар баҳши истифода ва ҳифз кардани дарёҳои байналмилалӣ анҷом дода мешавад.

Раванди фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ якранг нест. Созмони Милали Муттаҳид, Комитет оид ба захираҳои табиӣ ва энергетикаи Шурои иқтисодӣ ва иҷтимоии Созмони Милали

Муттаҳид, Комиссияи иқтисодии Аврупои Созмони Милали Муттаҳид дар баҳши истифодаи захираи обҳои фаромарзӣ фаъолияти универсалӣ анҷом медиҳанд, ки ҳифз ва истифодаи захираи об дар доираи ин ниҳодҳо баҳши таъмини сулҳу амнияти байналмилалӣ баррасӣ мешавад. Дар минтақаи Аврупо, Иттиҳоди Аврупо ба масоили истифодаи обҳои фаромарзӣ аз нигоҳи панҷ самт таваччуҳ кардааст: 1) Наздикнамоии қонунгузори давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо; 2) рушди инфраструктураи нақлиёти дарё; 3) таъмини мутобиқати речаи киштигардӣ дар обҳои дохилро дар роҳҳои давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо ва ягонасозии қоидаҳо; 4) ҳифзи оби дарё аз ифлосшавӣ; 5) таъмини амнияти киштигардӣ. Дар ин минтақа Иттиҳоди Аврупо 22 декабри соли 2000 Директив оид ба обро қабул кард, ки он таъмини умумии ҳамроҳсозии сиёсати обро дар Иттиҳоди Аврупо муайян месохт. Инчунин Директив 96/61 оид ба пешгирии ифлоснамоӣ ва назорат, Директив 91/271 Иттиҳоди Аврупо оид ба тоза кардани оби ошомидани шаҳр, Директив 80/788 оид ба сифати об, ки барои нушидани инсон пешбинӣ шудааст, Директив 71/160 Иттиҳоди Аврупо дар баҳши сифати об оид ба фуруш ва ғайра дар сатҳи Иттиҳоди Аврупо қабул шудааст. Масоили истифодаи обҳои фаромарзӣ предмети баррасии фаъолияти ниҳодҳои байналмилалии универсалӣ ва минтақавӣ, ки ба масоили муҳити зист, моҳидорӣ ва захираҳои обӣ машғул мебошанд мегардад. Дар ин баҳш Иттифоқи байналмилалӣ оид ба ҳифзи муҳити зист, Парламенти Амазон, Созмони Америкаи Лотинӣ оид ба рушди моҳидорӣ, Кумитаи минтақавӣ оид ба захираҳои оби кишварҳои Америкаи Марказӣ, Шабакаи байниисломӣ оид ба рушди захираҳои обӣ ва идоракунии онҳо дар соҳтори Созмони ҳамкории исломӣ ва ғайра мисол мешаванд. Дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ созмонҳои байналмилалӣ сирф тахассуси Комиссияи Марказӣ оид ба киштигардӣ дар дарёи Рейн ҳисоб мешавад, ки соли 1815 таъсис дода шудааст, ки фаъолият

таш дар таъмини киштигардӣ дар Рейн, хифзи муҳити зист, унификатсияи ҳуқуқи обӣ, қабул ва андешидани тадбирҳои иқтисоди мутобиқ ба кишвар-аъзоҳо ифода мегардад. Дигар ниҳоди байналмилалӣ - Комиссияи Дунай ҳисоб мешавад, ки ба вай кишварҳои Австрия, Булғория, Венгрия, Олмон, Молдова, Руссия, Руминия, Сербия ва Черногория, Словакия, Украина ва Хорватия аъзо мебошанд. Кишварҳои Франция, Туркия, Чехия ва Нидерландия мақоми нозирро дар ин Комиссия доранд. Дар минтақаҳои Аврупо-Комиссияи байналмилалӣ оид ба химояи дарёи Мозел (соли 1956), Комиссияи байналмилалӣ оид ба дарёи Саар (соли 1961), Осие – Комиссия оид ба дарёи Менонг (соли 1995), Америко – Комиссия оид ба дарёи Нигер (соли 1979) ва ғайра фаъолият доранд. Хулоса, нақши созмонҳои байналмилалӣ ҳамчун

субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ дар коркарду таҳия ва қабули санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқӣ дар баҳши обҳои фаромарзӣ, таъмини речаи ҳуқуқии онҳо, мусоидат ба кишварҳои наздизоҳил дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ, рушди ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ ифода мегардад.

Фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ то имрӯз дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ хусусияти ягонаи ҳамоҳангсозро ба вучуд наовардааст, балки ба танзими речаи ҳуқуқии обҳои фаромарзии алоҳида маҳдуд мегарданд. Воқеан, вақти он расидааст, ки дар сатҳи универсалию минтақа созмони байналмилалӣ вижа дар баҳши истифодаи обҳои фаромарзӣ таъсис дода шавад, ки он фаъолиятро дар ҳудуди ин ё он дарёи байналмилалӣ маҳдуд насохта, балки дар маҷму як фаъолияти намунавиро анҷом диҳанд.

Адабиёт:

1. Латуев В. Проблемы регулирования использования водных ресурсов // Обозреватель, №1, 2008. – С.111-117.
2. Мирзоев А.М. Ҳуқуқи байналмилалӣ обӣ: Воситаи таълимӣ. -Душанбе: Дошишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2016. – 120 с.
3. Ҳамроҳон Зарифӣ. Тоҷикистон ва масоили глобалии ҷаҳони муосир//Маҷаллаи «Сиёсати хориҷӣ», №2, 2012. – Душанбе. – С. 3-18.
4. Сарсембеков Т.Т. Международные принципы сотрудничества в управлении трансграничными реками. – Алматы: Аматура, 2004. –208с.
5. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи Конференсияи сатҳи баланд оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи об дар шаҳри Душанбе, 20 августи соли 2013// рузномаи «Минбари халқ», №34 (909) 22 августи соли 2013. – С. 2-4
6. Эмомалӣ Раҳмон. Ҳамкории фаромарзӣ дар соҳаи об унсури калидӣ дар роҳи ноилшавӣ ба рушди устувор аст// Рузномаи «Ҷумҳурият», №198 (23279) 20 сентябри соли 2017. – С. 2.

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВЌ-ҲУҚУҚИИ ҚОНУНГУЗОРЌ ДАР БОРАИ СУҒУРТАИ ҲАТМИИ МАСЪУЛИЯТИ ГРАЖДАНЌ-ҲУҚУҚИИ СОҲИБОНИ ВОСИТАҲОИ НАҚЛИЁТ ДАР КИШВАРҲОИ ИДМ

Муминзода О.С.,

ассистенти кафедраи ҳуқуқи нақлиёт ва ҳуқуқи истифодаи сарватҳои табиӣ, факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

E-mail: Jurist_9191@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналхалқи хусусӣ

Физиурда: Дар мақолаи мазкур таҳлили муқоисавии қонунгузории ИДМ дар бораи суғуртаи масъулияти граждани соҳибони воситаи нақлиёт қарор дода шудааст. Дар ҷарайёни таҳлили муқоисавӣ аз ҷониби муаллиф он ҷиҳатҳои мусбии қонунгузории ИДМ ба қонунгузории Тоҷикистон пешниҳод гардидааст.

Калидвожаҳо: суғурта, ҷавобгарӣ, воситаи нақлиёт, садамаи нақлиётӣ, суғурташаванда.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ ОБЯЗАТЕЛЬНОМ СТРАХОВАНИИ ГРАЖДАНСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВЛАДЕЛЬЦЕВ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В СТРАНАХ СНГ

Муминзода О.С.,

ассистент кафедри транспортнои права и права пользования природными ресурсами юридического факультета, Таджикский национальный университет

E-mail: Jurist_9191@mail.ru

Научная специальность: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Аннотация: В статье дается анализ положений законодательства стран СНГ об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств. На основе проведенного анализа автором вносятся предложения по использованию зарубежного опыта в таджикском законодательстве.

Ключевые слова: страхования, дорожно-, ответственнотранспортное происшествие, транспортное средств, страховка.

COMPARATIVE AND LEGAL ANALYSIS OF THE LEGISLATION ON COMPULSORY INSURANCE OF THE CIVIL LIABILITY OF OWNERS OF VEHICLES IN THE COUNTRIES OF THE CIS

Muminzoda O.S.,

assistant of Department of transport law and the law to use natural resources faculty law, Tajik National University

E-mail: Jurist_9191@mail.ru

Scientific speciality: 12.00.03 – civil law; entrepreneurial law; family law; international private law

Annotation: The paper analyzes the provisions of the legislation of the CIS countries on compulsory insurance of civil liability of vehicle owners. On the basis of the conducted analysis the author makes proposals on the use of foreign experience in the tajik legislation.

Keywords: insurance, traffic, liability, vehicles.

Суғуртаи ҳатмии масъулияти граждани соҳибони воситаи нақлиёт (минбаъд суғуртаи мазкур) яке аз намудҳои паҳншудаи суғурта дар соҳаи нақлиётӣ баҳисоб рафта бо мақсади ҳимоя намудани манфиатҳои молу мулки шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар ҳолати пайдо шудани оқибатҳои номусоид чой дошташудааст, барои ҷамъият аҳамияти муҳим дорад.

Дар Тоҷикистон ин намуди суғурта таърихи зиёд надошта дар раванди барқарор шавӣ қарор дорад. Дар раванди мазкур бояд татбиқнамои қонунгузорию дар самти мазкур мавриди таҳлил қарор дода, механизми ҳимоя намудани ҳуқуқи манфиатҳои қонунии ҷабрдида, ки дар садамаи нақлиётӣ зарар дидааст, тақмил дод. Тақмил намадани чунин механизм ин бо роҳи тақмил намудани қонунгузорию дар самти муайян мебошад.

Дар илми ҳуқуқшиносӣ яке аз ҳама роҳҳои маъмули тақмил додани қонунгузорию ин бо роҳи усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ мебошад. Зеро дар раванди мазкур қонунгузорию дигар давлатҳо мавриди таҳлил қарор додашуда, вобаста ба омилҳои миллӣ он ҷанбаҳои мусбии онҳо, истифода мешавад.

Ба ақидаи Р.Ш. Сотиволдиев усули муқоисавӣ –ҳуқуқӣ аҳмияти муҳими амалӣ дошта, муқоисаи қонунгузорию Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ имконият медиҳад, ки хусусиятҳои мусбии онҳо, истифода шавад [13, с. 49]. А.В. Егоров қайд менамояд, ки таҳлили муқоисавӣ ба мо инкон медиҳад, ки то чи сатҳ қарор доштани низоми ҳуқуқи давлати худро дарк намоем [14, с. 91].

Суғуртаи мазкур амалан дар ҳар як кишвари ҷаҳон ҳамчун шакли ҳимояи манфиатҳои молу мулки иштирокчиёни садамаҳои нақлиётӣ вучуд дорад.

Кишварҳои ИДМ низ истисно набуда дар онҳо, низ суғуртаи ҳатмии масъулияти граждани соҳибони воситаҳои нақлиёт аз рӯйи қоидаи умумӣ дар сатҳи қонун танзим карда мешаванд. Танҳо муносибатҳои мазкур дар Тоҷикистон (қарори Ҳукумат) ва Беларус (фармони Президент) дар асоси санадҳои зерқонунӣ танзим мешаванд. Барои таҳлил чунин давлатҳо интихоб гардиданд: Россия, Озарбойҷон, Молдова, Қазоқистон, Ўзбекистон, Украина ва Беларус. Аз ҷониби муаллиф берун аз чорҷӯбаи тадқиқот, қонунгузорию кишварҳои Балтия боқӣ монд, чуноне ки ҷумҳуриҳои балтия барои дар ИДМ баромад карданро даст кашиданд ва иштирок дар интеграцияи аврупоӣ дар доираи Иттиҳоди Аврупо ро писандиданд, инчунин қонунгузорию Гурҷистон, модоме ки охираш соли 2009 аз ҳайати ИДМ баромада буд.

Мақсади мақолаи илмии мазкур гузаронидани таҳлили муқоисавии санадҳои меъёрию ҳуқуқи дар кишварҳои ИДМ, аз ҷумла дар Тоҷикистон амалкунанда (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 10 июни соли 1996 «Дар бораи суғуртаи ҳатмии граждани ҳуқуқи соҳибони воситаи нақлиёт») мебошад.

Объекти суғуртаи мазкур. Дар бисёри кишварҳои ИДМ, аз ҷумла дар Тоҷикистон, объекти суғуртаи ҳатмӣ манфиатҳои молу мулкӣ бо хатари масъулиятнокии уҳдадорҳои дар натиҷаи ба ҳаёт, саломатӣ ё молу мулки ҷабрдидагон мавриди истифода шудани воситаҳои нақлиётӣ барои худуди мувофиқ зарар овардан, пайдо мешавад [3].

Мутобиқи қонунгузорию Украина ба ҷабрдидагон инчунин зарари манавӣ дар мавриди садамаҳои нақлиётӣ расонидашуда, подош мешавад.

Зарурияти подоши зарари манавӣ аз паси худ зиёдшавии маблағи суғуртавиरो талаб мекунад ва ҳамин тавр мукофоти суғуртавӣ ба пардохти дар мавриди бастанӣ шартномаи суғуртаи мазкур мансуббударо низ, бо вучуди оне ки арзиши баланд доштани молу мулк ба зиммаи суғуртакунанда вобастабуда, меафзояд ва аз тарафи Президенти кишвар қабул мешавад [5].

Мақсади мақолаи илмии мазкур гузаронидани таҳлили муқоисавии санадҳои меърию ҳуқуқии дар кишварҳои ИДМ, аз ҷумла дар Тоҷикистон амалкунанда (Қарори Ҳукумати ҚТ аз 10 июни соли 1996 «Дар бораи суғуртаи ҳатмии граждани ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт») мебошад. Яке аз мафҳумҳои муҳим дар танзимномаи ҳуқуқии суғуртаи мазкур ин воситаҳои нақлиётӣ ба шумор меравад.

Дар бисёри кишварҳои ИДМ дар зерӣ мафҳуми воситаи нақлиётӣ низоми механикии худҳаракаткунандаи заминӣ, бо истиснои аз рӯйи роҳҳои релсӣ ҳаракаткунанда барои интиқоли мусофир, бор ва бағоч хизматкунанда ё ин ки иҷрокунандаи дилхоҳ қор ва хизматрасониҳои бо интиқол алоқамандбуда: автомобили сабукрав, автобус, микроавтобус, троллейбус, автомобили боркашонӣ (аз ҷумла махсусгардонидашуда), мотосикл, трактор фаҳмида мешавад.

Ҳатари масъулияти граждани соҳибони воситаҳои нақлиёти дар зерӣ мафҳуми мазкур афтада, ба суғуртаи ҳатмӣ мансуб аст. Дар Озарбойҷон, Беларус ва Қазоқистон ба суғурта масъулияти граждани соҳибони трамвайҳо мансуб аст. Дар Молдова, Беларус ва Қазоқистон ба адади воситаҳои нақлиётӣ, ки соҳибони онҳо уҳдадоранд масъулияти граждани худро суғурта намоянд, инчунин пайваст ва нимпайвастҳо низ ворид карда шудаанд.

Субъекти суғуртаи мазкур. Дар дилхоҳ низоми суғуртаи мазкур субъектҳои он суғурташаванда, суғуртакунанда ва шахсони сеюм (ҷабрдидагон) ба шумор мераванд. Аз

рӯйи қонунгузори Тоҷикистон суғуртакунанда шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқие, ки бо суғурташавандагон шартномаи суғуртаи ҳатмӣ бастаанд, мебошанд. Дар кишварҳои ИДМ суғурташавандагон соҳибони воситаҳои нақлиётӣ эътироф мешаванд, ки суғуртаи масъулияти граждани худро ба амал мерасонад.

Дар зерӣ мафҳуми соҳибони воситаҳои нақлиёт мутобиқи Қонунгузори Тоҷикистон соҳибони воситаҳои нақлиётиро фаҳмида мешавад, инчунин шахсе, ки воситаи нақлиётиро дар асоси ҳуқуқи истифода ё ин ки ҳуқуқи идоракунии амалиётӣ, ё дар дигар асосноккунии қонунӣ (иҷора ва ғайра)-ро ба уҳда дорад. Дар Озарбойҷон соҳибони воситаҳои нақлиётӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки дар моликияти худ (иҷорагиранда) маълумотҳои истифодабарии воситаҳои нақлиётиро дорад, ҳисобида мешаванд. Дар Молдова ба сифати соҳибони воситаҳои нақлиёт инчунин шахсоне, ки воситаҳои нақлиётӣ, ки дар асоси шартномаи қироии дорои лизингро доранд, мансубанд. Қонунгузори Узбекистон ва Қазоқистон ба сифати соҳибони воситаҳои нақлиёт шахсонро вобаста мекунад, ки қобилияти дар асоси ҳуқуқи ихтиёрдорӣ ё идоракунии амалиётӣ бо воситаҳои нақлиётӣ мазкурро дорад.

Суғуртакунанда аз рӯйи шартномаи суғуртаи мазкур шахси ҳуқуқие баромад мекунад, ки иҷозатнома (лисензия) барои амалӣ кардани фаъолияти мазкурро доро аст. Мутобиқи Қонунгузори Беларус суғуртакунанда танҳо шахси ҳуқуқии давлатӣ ё шахси ҳуқуқие, ки фонди низомномавии он зиёда аз 50%-и ҳиссаи (саҳмияҳои оддӣ ё овоздихӣ) дар моликияти Беларус ва (ё) воҳидҳои маъмурӣ-худудии он ҷойгиранд, метавонад бошад [5].

Қонунгузори кишварҳои ИДМ талаботҳои махсус ба ташкилоти суғуртавии пешбинӣ менамоянд. Бо ҳамин тариқ, дар бисёри кишварҳои ИДМ шахси ҳуқуқӣ ба сифати ташкилоти суғуртавӣ

бақайдгирифташуда, то гирифтани иҷозатнома (лицензия) барои амалӣ намудани суғуртаи мазкур, вазирад аст, ки иштирокчии фонди кафолати пардохтҳои суғуртаи гардад ва ба ҳайати ташкилотҳои худидоракунандаи суғуртакунандагон ворид шавад (Маркази миллий дар Молдова, Маркази суғуртавии муҳаррику нақлиётӣ дар Украина, Шӯрои намоёндагони суғуртакунандагон дар Қазоқистон, Маркази Беларусӣ дар Беларус).

Шахсони сеюми суғуртаи мазкур шахсони чабрдидагоне, ки ба ҳаёт, саломатӣ ё молумулки онҳо дар мавриди истифодабарии воситаи нақлиётии шахси дигар, аз ҷумла гузаргоҳ, ронандаи воситаи нақлиётӣ, ки ба он зарар расонида шудааст ва мусофири воситаи нақлиётӣ-иштирокчии садамаи нақлиётӣ зарар расонидаанд, ба ҳисоб мераванд.

Мутобиқи қонунгузори Озарбойҷон ба қатори шахсони сеюм наметавонад соҳиб ё ронанда ба воситаи нақлиётӣ зарароварда; аъзоҳои оила (шавҳар, волидайн, кӯдакон, наберагон)-и доранда ё воситаи нақлиётӣ, ки ба саломатӣ ё дороияти онҳо зарар расонидааст; коргари соҳибони ба воситаи нақлиётӣ зараровардаи ўҳдадорҳои хизматиро иҷрокунанда, дохил шавад [7].

Шартномаи суғуртаи мазкур. Шартномаи суғуртаи мазкур ба қатори шартномаҳои ҳатмӣ мансуб аст, аз ин рӯ ба зиммаи соҳибони воситаи нақлиётӣ ўҳдадории суғурта намудани масъулияти граждании худ аз лаҳзаи ба даст овардани воситаи нақлиётӣ вогузор мегардад. Барои иҷро накардани ўҳдадории мазкур, соҳибони воситаи нақлиётӣ ба ҷавобгаи маъмури қашида мешавад.

Мутобиқи қонунгузори Озарбойҷон 85%-и маблағи ҷарима ба захираи суғуртавии Марказӣ бо мақсади таъмин намудани пардохтҳои ҷубронӣ аз рӯйи суғуртаномаҳои суғуртаи мазкур мегузарад. Чунин меъёри қонун муносиб пешниҳод мегардад, модоме ки амалан маблағгузори иловагии пардохтҳои суғуртавиरो ба шахсоне, ки аз тарафи

қонун ўҳдадорҳои ба онҳо вогузоркардашударо иҷро намекунад, пешбии менамояд [7].

Дар кишварҳои ИДМ шарномаи суғуртаи мазкур дар шакли супурдани полиси суғуртаи ва ё сертификат баста мешавад (Украина, Беларус). Метавон баъзе шарномаи суғуртаи мазкурро ҷудо намуд. Бо ҳамин тариқ, дар Қазоқистон шартномаҳои стандартӣ ва ё комплексӣ баста мешаванд. Аз рӯйи шартномаи стандартӣ полиси суғуртаи мазкурро як ё якчанд соҳибони воситаҳои нақлиётӣ амалӣ мешавад. Аз рӯйи шартномаи комплексӣ ба суғуртаи мазкур ба соҳибони ду ва зиёда воҳидҳои воситаҳои нақлиётӣ мансуб аст. Ҳамин тариқ, дар доираи як шартномаи суғуртаи мазкур метавонад масъулияти граждани соҳибони воситаи нақлиётӣ, ки ба он якчанд воситаҳои нақлиётӣ мансуб аст, суғурта шавад.

Дар Ўзбекистон шартномаи суғуртаи мазкур метавонад вобаста ба шароити истифодабарии маҳдуди воситаҳои нақлиётӣ, ки дар зери он идоракунии воситаи нақлиётӣ танҳо бо аз тарафи суғуртакунанда ба ронадагон ишорашуда ва (ё) истифодабарии мавсимии воситаи нақлиётӣ эътироф мегардад, баста шавад [6].

Дар Беларус хусусан шартномаи суғуртаи сарҳадӣ дар ҳолати аз ҷумхури ба тариқи транзитӣ гузар намудани воситаи нақлиёт аз ҷониби ғайрирезидентии ин кишвар фарқ мекунад.

Дар Украина се намуди гуногуни шартномаҳои суғуртаи мазкур фарқ мекунад. Бо ҳамин тариқ, суғурташаванда ҳуқуқ дорад шартномаи суғуртаи масъулияти граждании худ ва масъулияти ҳамаи шахсонро, ки ҳуқуқи идора намудани воситаҳои нақлиётӣ вобаста ба асосноккуниҳои қонуниро доранд, бандад (намуди якум). Бастани шартномаи суғуртаи масъулияти граждани ба шахсони, ки дар полиси суғуртаи мазкур ишорашуда иҷозат дода мешавад (намуди дуюм). Дар охир, суғурташаванда ҳуқуқи суғурта намудани масъулияти граждании ҳам шахсони дар полиси суғуртаи мазкур

ишорашуда ва ҳам шахсоне, ки дар он номбар нашудаанду лекин ҳуқуқи истифода бурдани воситаи нақлиётиро доранд, башумор меравад [5].

Мухлати умумии амали суғуртаномии суғуртаи мазкур – 12 моҳ мебошад, лекин бастании шартномаи суғуртаи мазкур дар мухлати кӯтоҳ иҷозат дода мешавад, масалан, дар мавриди истифодабарии мавсимии воситаи нақлиётӣ, аммо на камтар аз 6 моҳ (Қазоқистон, Молдова, Ўзбекистон), аз 1 то 12 моҳ (Беларус).

Дар Тоҷикистон бастании шартномаи суғуртаи мазкур дар мухлати на камтар аз се моҳ амалӣ мешавад. Дар ҳолати даромади муваққатии воситаи нақлиётӣ ба ҳудуди давлат шартномаи суғуртаи мазкур дар муддати умумии даромади муваққатӣ баста мешавад, лекин на камтар аз 5 рӯзи тақвимӣ (Қазоқистон) ё 15 рӯз (Ўзбекистон, Беларус). Нисбатан хусусиятноқ давраи аввали ҳимояи суғуртавии масъулияти граждании соҳибони воситаи нақлиётӣ мутобиқи қонунгузории Озарбойҷон муайян карда мешавад. Бо ҳамин тариқ, масъулияти граждании соҳибони воситаи нақлиётӣ аз рӯзи ба даст овардани воситаи нақлиётӣ (агар он берун аз сарҳад – аз рӯзи гузаштани сарҳади Озарбойҷон харида шуда бошад) суғуртақонунидашуда ба ҳисоб меравад. Дар муддати 15 рӯзи баъди амалиномаи амалиёти нишондодашуда, суғурташаванда уҳдадор аст, ки бо суғуртақунонда шартнома бандад ва ҳаққи суғуртавиरो пардохт намояд. Шартномаи суғуртаи мазкур амалиёти худро вобаста ба тамои шудани муҳлате, ки он баста шуда буд, қатъ менамояд, ё ин ки он метавонад пеш аз муҳлат қатъ карда шавад.

Мутобиқи қонунгузории Қазоқистон шартномаи суғуртаи ҳатмии масъулияти граждании соҳибони воситаи нақлиётӣ дар чунин мавридҳо қатъшуда ҳисоб мешавад: ба охир расидани муҳлати амали шартнома; пеш аз муҳлат қатъ гардидани шартнома; пайдо шудани ҳолати аввали

суғуртавии суғуртақунондаро уҳдадор намудан оид ба иҷро намудани пардохти суғуртави. Чунин талаботҳои монанд дар Озарбойҷон низ дида мешавад: барои ҳодисаҳои тақрорӣ садамаи нақлиётӣ бо як ва ҳамон воситаи нақлиётӣ суғуртақунонда дар ҳудудҳои қисми нопардохти маблағи суғуртави масъулиятноқ мешавад ва дар мавриди пурра пардохт намудани маблағи суғурта шартномаи суғурта бекор карда мешавад ва соҳибони воситаи нақлиётӣ боз бояд бо пардохти ҳаққи суғуртавии ба миқдори пурра шартномаи суғуртави бандад.

Пардохти суғуртави ва тарифҳои суғуртави. Андозаи пардохти суғуртави аз рӯи тарифҳои суғуртави, ки суғурташаванда ба суғуртақунонда пардохт менамояд, муайян мешавад. Андозаи тарифҳои суғуртави на аз ҷониби суғуртақунонда, балки аз тарафи давлат дар сатҳи қонунгузорӣ муайян мешаванд. Маблағи шартномаи мазкур дар асоси чунин талаботҳо асос ёфтааст, ҷои бақайдгирии воситаи нақлиёт, намуди воситаи нақлиёт, синну сол ва таҷрибаи рондани суғурташаванда (суғурташуда), муҳлати истифодабарии воситаи нақлиётӣ ва доштан ва ё надоштани ҳолатҳои суғуртави аз рӯи гуноҳи шахсоне, ки масъулияти гражданиишон дар давраи амалиёти шартномаи гузаштаи суғуртаи мазкур суғурта шудаанд, вобаста аст.

Қонунгузории кишварҳои ИДМ имтиёзҳо барои категорияҳои алоҳидаи шахсон ба пардохти суғуртави пешбинӣ менамояд. Ҳамин тариқ, чунин шахсон ҳуқуқи пардохти 50% имтиёзро инҳо доранд: иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ (Қазоқистон, Беларус, Ўзбекистон); собиқадорони меҳнатӣ ва маҳбусони пешинаи хурди қароргоҳҳои концентратсионӣ (Ўзбекистон); ҷабридагонии дар садамаи Чернобл бавуқӯбомада (Украина, Ўзбекистон); нафақахӯрон (Ўзбекистон, Қазоқистон); маъюбон (Ўзбекистон, Қазоқистон, Украина, Беларус); хеши наздики хизматчиҳои ҳарбии дар натиҷаи амалиётҳои ҳарбӣ ҷароҳат бардоштан,

маъубӣ, хангоми иҷроиши уҳдадорихои хизмати ҳарбӣ гирифташуда, ҳалокшуда (Ўзбекистон).

Дар Россия суғуртачиён ба маъҷубони (аз ҷумла кӯдакони маъҷуб) воситаҳои нақлиётӣ дошта мувофиқи бо нишондиҳандаҳои тиббӣ ва ё ба намояндагони қонунии онҳо ҷубронпулӣ ба миқдори 50% аз рӯи шартномаи муқофоти суғуртавии суғуртаи ҳатмии онҳо пардохтшуда пешниҳод мешавад. Чунин ҷубронпулӣ аз тарафи ширкати суғуртавӣ аз ҳисоби воситаҳои бучавӣ маблағгузорӣ мешавад. Аз ҳисоби ҳаққҳои суғуртавӣ фаъолияти ташкилотҳои суғуртавӣ маблағгузорӣ карда мешавад [12].

Қонунгузори кишварҳои ИДМ тартиботи тақсими маблағҳои чунин ҳаққҳоро пешбинӣ менамояд. Бо ҳамин тариқ, дар Озарбойҷон маблағҳои суғуртавӣ ба тартиботи зерин тақсим шудаанд: барои фонди подоши суғуртавӣ – 70%; барои фонди захиравӣ – 10%; барои чораҳои огоҳӣ намудани садамаҳои нақлиётӣ – 5%; барои кадрдонҳои комиссияи – 10%; барои маркази захираи суғуртавӣ – 5%. Ҳамин тариқ, аз ҳисоби маблағҳои суғуртавӣ чорабиниҳои доир ба кам намудани миқдори садамаҳои нақлиётӣ ва садамавӣ дар роҳҳо маблағгузорӣ карда мешавад, ки дар он функцияи огоҳикунии суғуртакуни ифода мегардад. Амалан дар зерин намуди ҳаққҳои суғуртавӣ дар Озарбойҷон андозаи мутаносибии роҳӣ амал мекунад. Чунин вазъият асоси худро аз ҳуқуқи шӯравӣ мегирад, ки усули махсуси – «суғуртавӣ»-и андозситониро чорӣ намуд.

Маблағи суғуртавӣ. Дар кишварҳои ИДМ андозаи маблағи суғуртавии ба ҷабрдида барои пардохт пешбинишуда ба таври гуногун ба тартиб дароварда мешавад. Мутобиқи Қарори шӯрои вазирони Ҷумҳурии Беларус аз 16 июни соли 2000 таҳти №898 «Дар бораи тасдиқ, намудани андозаи пардохти суғуртавии соҳибони воситаҳои нақлиётӣ», дар сурати зарар барои ба ҳаёт ва ё саломатии ҷабрдида расонидан, инчунин ба молу мулк

ҷабрдида низ, ки 6160 долларро ташкил медиҳад, омадааст. Дар сурати зарар ба ҳаёт ва саломатӣ, инчунин зарарҳои молу мулк ба ду ва зиёда шахсон дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ расонида шуда бошад, андозаи пардохти суғуртави на зиёда аз секаратаи он пардохт мешавад [9].

Дар Ўзбекистон дар мавриди ба ҳаёт ва ё саломатии ҷабрдида зарар расонидан, андозаи подоши суғуртавӣ наметавонад аз 65%-и маблағи суғуртавӣ зиёд шавад. Дар мавриди ба молу мулк ҷабрдида зарар расонидан, андозаи подоши суғуртавӣ наметавонад аз 35%-и маблағи суғуртавӣ зиёд шавад. Маблағи суғуртавӣ, дар ҳудуде, ки дар он подоши зарар ба ҳаёт, саломатӣ ва (ё) молу мулк ҷабрдида расонидашуда, аз ҷониби Кабинети вазирони Ҷумҳурии Ўзбекистон муайян мешавад. Дар айни замон мутобиқи Қарори Ҳукумати Ўзбекистон «Дар бораи чораҳои амалисозии Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи суғуртаи ҳатмии масъулияти граждании соҳибони воситаҳои нақлиётӣ» аз 24-уми июни соли 2008 таҳти №141 андозаи маблағи суғуртавӣ ҳамагӣ 3000 доллари ИМА-ро ташкил медиҳад [5].

Дар Тоҷикистон маблағи подоши суғуртавӣ мутобиқи Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи суғуртаи ҳатмии масъулияти граждании соҳибони воситаи нақлиёт» аз соли 1996 ба маблағи умумии 7500 сомониро ташкил медиҳад, ки дар байни давлатҳои ИДМ аз ҳама камро ташкил медиҳад.

Дар Украина меъёри масъулияти суғуртакунанда дар ҳолати ба молу мулк як ҷабрдида зарар расонидан, 25500 гривнаро ташкил медиҳад. Дар ҳолати ба молу мулк якчанд ҷабрдидагон зарар расонидан, меъёри масъулияти суғуртакунанда на бештар аз 5 маротиба меафзояд (то 127500 гривен). Дар ҳолати ба ҳаёт ва саломатӣ зарар расонидан, меъёри масъулияти суғуртакунанда 51000 гривен барои ҳар як ҷабрдида ташкил медиҳад. Бо вучуди ин, суғуртакунанда уҳдадор аст зарари манавӣ ба ҷабрдида расонидашударо подош намояд. Меъёри

масъулияти суғуртақунанда дар ин ҳолат бо андозаи панҷкарата барои ба ҳаёт ва саломатӣ зарар расонидашуда маҳдуд аст (яъне 255000 гривен) [6].

Тартиботи амалисозии пардохтҳои суғуртавӣ. Асос барои амалисозии подоши суғуртавӣ ин ҳолати баамалоии суғуртавӣ мебошад, ки бояд ба таври муносиб қайд карда шавад. Дар ҳолати баамаломадани ҳолати суғуртавӣ суғурташаванда бояд ба суғуртақунанда огоҳ намуд, ариза ва дигар ҳуҷҷатҳои лозимаро барои пардохти суғуртавӣ лозим мебошад, месупорад.

Қонунгузории Молдова ба зиммаи суғуртақунанда уҳдадорихоро аз рӯйи ҳар як мурочиати ҷабрдидагон оид ба бурдани кор доир ба барқароркунии зарар, нигоҳ доштани ҳуҷҷатҳои гирифташудаи онҳо, ташкил кардани муоина ё экспертиза доир ба муайян намудани зарари молу мулкӣ воғузур менамояд. Тафовутҳои муҳим нисбати қонунгузории Тоҷикистон дар ин ҳолат мушоҳида карда намешавад. Кафолати иловагӣ барои суғурташаванда дар қонунгузории Қазоқистон омадааст ва бо он маънидод карда мешавад, ки дар мавриди ғайриимкон будани ба суғуртақунанда, ҷабрдида ва ё шарикони онҳо оид ба баамалоии ҳолати суғуртавӣ огоҳ картани ташкилоти суғуртавиरो дар чунин ҳолат аз ҷониби кормандони назорати роҳ амали карда мешавад [4].

Қайд кардан ба маврид мебошад, ки дар давлатҳои ИДМ нисбати тартиби пардохти пардохти суғуртавӣ талаботҳои гуногун пешбини шудааст. Дар бисёри кишварҳои ИДМ андозаи зарар дар мавриди зарари молу мулкӣ расонидашуда дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ вобаста ба хурдашавии қисми воситаи нақлиёт (Молдова, Қазоқистон, Беларус) муайян карда мешавад. Бо дигар тарз масъалаи мазкур дар Озарбойҷон амал мекунад: андозаи подоши суғуртавӣ дар ҳолати вайрон шудани воситаи нақлиётӣ танҳо мутобиқи нархҳои бозорӣ барои рӯзи садамаи нақлиётӣ муайян карда мешавад. Дар Россия қонун дар бораи суғуртаи мазкур муайян мекунад, ки

андозаи маблағи суғуртавӣ бо ҳисоби фарсудашавии қисми воситаи нақлиёт муайян карда мешавад ва наметавонад на камтар аз 20%-и арзиши бозорӣ бошад.

Пардохти суғуртавӣ ба ҷабрдидагон дар давлатҳои ИДМ дар муҳлатҳои гуногун муайян шудааст: Тоҷикистон 7 рӯз; як моҳ (Украина); 5 рӯзи баъди қабули қарор оиди пардохти он (Ўзбекистон); 7 рӯз (Қазоқистон); 10 рӯз (Молдова) ё 50 рӯз (Беларус) аз лаҳзаи гирифтани ҳуҷҷатҳо аз ҷабрдида амалӣ мегардад.

Дар бисёри кишварҳои ИДМ системаи мустақими батанзимдарории барқароркунии товони зарар амал мекунад, ки ҷабрдида ё суғурташаванда ҳуқуқ дорад, ки дар натиҷаи бавучудомадани ҳодисаи нақлиётӣ тариқи хатӣ ба ташкилоти суғуртавӣ, ки чунин шартномаҳо бастааст, мурочиат намояд (Ўзбекистон, Қазоқистон).

Дар умум аз рӯйи натиҷаҳои тадқиқотҳои муқоисавӣ метавон ба чунин хулоса омад, ки қонунгузори дар бораи суғуртаи ҳатмии масъулияти граждани соҳибони воситаҳои нақлиётӣ дар Тоҷикистон, Россия, Беларус, Молдова, Ўзбекистон, Озарбойҷон, Қазоқистон ва Украина бо вучуди баъзе аз хусусиятҳо бо як дигар бисёр монанди доранд. Бо вучуди ин, баъзе хусусиятҳо дар байни қонунгузории давлатҳои номбурда дидан мумкин аст, зарур мешуморем дар қонунгузории Тоҷикистон дар бораи суғуртаи мазкур ворид гардат:

- мутобиқи талаботи қонунгузории Озарбойҷон дар суғуртаи мазкур дар ҳолати сар задани садамаи нақлиётӣ ба кормандони танзимгари роҳ (мисли БДА ҚТ) уҳдадориро муқаррар намудааст, ки ба суғуртақунада огоҳ намоянд. Чунин талабот дар қонунгузории мо вучуд надорад ва таҷриба нишон медиҳад, ки қисми зиёди садамаҳои нақлиётӣ бе огоҳкунии суғуртақунанда сурат мегирад. Аз ин рӯ, ворид гардад;

- дар ҷараёни таҳлил муайян гардид, ки андозаи подоши суғуртавӣ

дар Тоҷикистон аз ҳамаи давлатҳои
ИДМ кам ба шумор меравад;
- такмили муносибатҳои
шартномавӣ дар асоси қонунгузори

давлатҳои аъзои ИДМ (ба хусус
таҷрибаи Қазоқистон).

Адабиёт:

1. Қонун ҚТ «Дар бораи ҷаббиҳои сӯғуртавӣ» 23 июли соли 2016, №1349.<http://majmilli.tj/қонуни-қт-дар-бораи-ҷаббиҳои-сӯғурта>.
2. Қарори Ҳукумати ҚТ аз 10 июни соли 1996 «Дар бораи сӯғуртаи ҳатмии граждони ҳуқуқи соҳибони воситаи нақлиёт».
3. Қоидаҳои сӯғуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаи нақлиёт. ҚВД «Тоҷиксӯғурта» Душанбе соли 2012.
4. Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств: закон Республики Казахстан от 1 июля 2003 г. [Электронный ресурс]. URL: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwxz.regnom=3675 (дата обращения: 25.01.2010).
5. Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств: закон Украины от 1 июля 2004 г. [Электронный ресурс]. URL: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwxz.regnom=11670 (дата обращения: 25.01.2010).
6. Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств: закон Республики Узбекистан от 21 апреля 2008 г. [Электронный ресурс]. URL: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwxz.regnom=22445 (дата обращения: 25.01.2010).
7. Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств в Азербайджанской Республике: закон Азербайджанской Республики от 31 мая 1996 г. [Электронный ресурс]. URL: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwxz.regnom=2752 (дата обращения: 25.01.2010).
8. Об обязательном страховании гражданской ответственности за ущерб, причиненный автотранспортными средствами: закон Республики Молдова от 22 декабря 2002 г. [Электронный ресурс]. URL: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwxz.regnom=18035 (дата обращения: 25.01.2010).
9. Об утверждении размеров страховых взносов и лимитов ответственности по обязательному страхованию гражданской ответственности владельцев транспортных средств: постановление Совета министров Республики Беларусь от 16 июня 2000 г. № 898 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2000. №60.
10. О мерах по реализации Закона Республики Узбекистан «Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств»: постановление Кабинета министров Республики Узбекистан от 24 июня 2008 г. №141 [Электронный ресурс]. URL: <http://www.osago.uz/data/postanovlenie.pdf> (дата обращения: 25.01.2010).
11. О страховой деятельности: указ Президента Республики Беларусь №530 от 26 августа 2006 г. // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2007. №83.
12. Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств: Федеральный закон от 25 апреля 2002 г. №40-ФЗ (ред. от 01.02.2010) // Собр. законодательства Рос. Федерации. 2002. №18, ст. 1720. 21. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. – М., 1914.
13. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат: китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултети ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2008. – 566 с.
14. Егоров А.В. К истории понятия сравнительного правоведения. 2009. – С. 91

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕР ИМУЩЕСТВЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПЕРЕВОЗЧИКА ПРИ НЕИСПОЛНЕНИИ ЕГО ОБЯЗАННОСТЕЙ**Курбнализода Фуркат**

ассистент кафедры транспортного права и права пользования природными ресурсами юридического факультета Таджикский национальный университет

E-mail: furkat_kurbonalizoda@inbox.ru

Научная специальность: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Аннотация: В статье раскрываются вопросы применения мер ответственности к перевозчику, понятие категорий «убытки», «ущерб» и «вред», а также выводятся их отличительные особенности. В свою очередь, в статье рассматривается и сравниваются судебная практика Республики Таджикистан и Российской Федерации по вышеуказанной теме.

Ключевые слова: ответственность, перевозчик, пассажир, убытки, ущерб, вред,

БАЪЗЕ АЗ МАСЪАЛАҲОИ ЧОРАҲОИ ҶАВОБГАРИИ МОЛУМУЛКӢ БАРОИ ИҶРО НАКАРДАНИ УҲДАДОРИҲО АЗ ҶОНИБИ МУСОФИРКАШ**Курбнализода Фуркат**

ассистенти кафедраи ҳуқуқи нақлиёт ва ҳуқуқи истифодаи сарватҳои табиӣ, факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

E-mail: furkat_kurbonalizoda@inbox.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.03 – ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналхалқии хусусӣ

Физиурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои чораҳои ҷавобгарии молумулкӣ мусофиркаш, мафҳумҳои «зиён», «товон», «зарар» ва хусусиятҳои ҳоси онҳо таҳлил шудааст. Ҳамзамон, дар мақола таҷрибаи судии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Руссия мавриди таҳлил ва муқоиса қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: ҷавобгарӣ, мусофиркаш, мусофир, зарар, зиён, товон.

SOME PROBLEMS OF MEASURES OF PROPERTY RESPONSIBILITY OF THE CARRIER IN DEFAULT OF ITS DUTIES**Kurbonalizoda Furkat**

assistant of Department of transport law and the law to use natural resources faculty law, Tajik National University

E-mail: furkat_kurbonalizoda@inbox.ru

Scientific speciality: 12.00.03 – civil law; entrepreneurial law; family law; international private law

Annotation: There are disclose the matter of application of measures responsibility to carriers, notion category «loss», «damages», and «harm» in this article, and also are derived

their distinctive features. At the same time it is given the judicial practice of Republic Tajikistan and Russian Federation by the above theme.

Keywords: responsibility, carrier, passenger, loss, damages, harm.

Ответственность за нарушение обязательств регламентируется гл. 21 Гражданского кодекса Республики Таджикистан (далее – ГК РТ).

В случае неисполнения либо ненадлежащего исполнения обязательств по перевозке стороны несут ответственность, установленную ГК, транспортными уставами и кодексами, а также соглашениями сторон. Соглашения транспортных организаций с пассажирами об ограничении или устранении установленной законом ответственности перевозчика недействительны.

Убытки – это отрицательные имущественные последствия, которые одно лицо понесло в результате неправомерного поведения другого лица [1, с. 537].

ГК РТ (ст.12) относит возмещение убытков к способам защиты гражданских прав. Такой способ является наиболее универсальным видом ответственности в гражданском обороте, поскольку может быть использован как при нарушении обязательств, возникающих из договора, так и при возмещении внедоговорного вреда.

Как способ защиты гражданских прав возмещение убытков должно обеспечить получение именно той денежной суммы, на которую фактически был причинен ущерб, и, соответственно, поставить потерпевшую сторону в такое положение, как если бы право нарушено не было.

Поскольку убытки являются мерой ответственности, по делам о взыскании убытков, возникших в связи с неисполнением (ненадлежащим исполнением) обязательств, истец должен доказать следующие обстоятельства:

- 1) противоправность действий (бездействия) ответчика;
- 2) факт и размер понесенного ущерба;
- 3) причинную связь между действиями ответчика и возникшими убытками.

При отсутствии хотя бы одного из указанных обстоятельств правовые ос-

нования для взыскания убытков отпадают.

В случае если истцом заявлены убытки, связанные с ненадлежащим исполнением договора, необходимо установить, какие обязательства имелись у ответчика по данному договору и имело ли место их ненадлежащее исполнение. Однако, устанавливая эти обстоятельства, суд также должен оценить договор на его действительность и заключенность, поскольку только при наличии действительного и заключенного договора к ответчику может быть применена ответственность за неисполнение обязательства в виде возмещения убытков.

При определении размера убытков следует учитывать, что основным принципом института возмещения убытков является принцип полного их возмещения.

В соответствии с четвертого раздела ГК РТ по отдельным видам обязательств и по обязательствам, связанным с определенным родом деятельности, законом может быть ограничено право на полное возмещение убытков (ограниченная ответственность).

Под реальным ущербом понимаются как расходы, которые лицо фактически понесло, так и расходы, которые лицо должно будет произвести для восстановления нарушенного права. Также в понятие реального ущерба входит утрата или повреждение имущества. Реальный ущерб, возникший в результате неисполнения договорного обязательства, может выражаться в виде уплаченной денежной суммы. Таким образом, при подаче иска о взыскании реального ущерба истец должен доказать необходимость несения таких расходов и их предполагаемый размер.

Следующая гражданско-правовая мера – это мера взыскание неустойки.

Согласно ст. 355 ГК РТ неустойкой признается определенная законом или договором денежная сумма, которую должник обязан уплатить кредитору в

случае неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства, в частности в случае просрочки исполнения. Установление неустойки на случай неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательств является довольно распространенным явлением. Размер неустойки устанавливается сторонами по взаимной договоренности как способ обеспечения исполнения обязательств.

Основания для требования неустойки и возмещения убытков должны быть однотипны.

В соответствии с ч.1 ст. 357 ГК РТ кредитор вправе требовать уплаты неустойки, определенной законом (законной неустойки), независимо от того, предусмотрена ли обязанность ее уплаты соглашением сторон.

Таким образом, гражданское законодательство предусматривает неустойку в качестве способа обеспечения исполнения обязательств и меры имущественной ответственности за их неисполнение или ненадлежащее исполнение, а право снижения неустойки предоставлено суду в целях устранения явной ее несоразмерности последствиям нарушения обязательств.

Применительно к договору перевозки пассажира формами ответственности являются возмещение убытков, которое используется во всех случаях нарушения гражданских прав, если законом или договором не предусмотрено иное, и взыскание неустойки. Но не следует забывать важную особенность оказания пассажирских услуг: неисполнение или ненадлежащее исполнение договора может повлечь за собой вред здоровью, а по общему правилу вред, причиненный личности, подлежит возмещению в полном объеме.

Так, если неисполнение договора связано с виновным поведением заказчика, то услуги подлежат оплате в полном объеме, при условии что иное не предусмотрено законом или договором. Вероятно, законодатель имеет в виду совершение заказчиком виновных действий или бездействие, в результате которых исполнитель лишен возможности надлежащим образом исполнить обяза-

тельство, например, несвоевременная оплата услуг. Но на наш взгляд, данное правило применимо только к договорам перевозки пассажиров.

Согласно ч. 1 ст. 795 ГК за задержку отправления транспортного средства, перевозящего пассажира, или опоздание прибытия такого транспортного средства в пункт назначения (за исключением перевозок в городском и пригородном сообщениях) перевозчик уплачивает пассажиру штраф в размере, установленном соответствующим транспортным уставом или кодексом, если не докажет, что задержка или опоздание имели место вследствие непреодолимой силы, устранения неисправности транспортных средств, угрожающей жизни и здоровью пассажиров, или иных обстоятельств, не зависящих от перевозчика.

Также можно сослаться на ст. 27 Закона РТ "О защите прав потребителей", согласно которому, если исполнитель нарушил сроки оказания услуги (в данном случае – перевозки) – сроки начала и (или) окончания оказания услуги или во время оказания услуги стало очевидным, что она не будет выполнена в срок, потребитель по своему выбору вправе: а) назначить исполнителю новый срок; б) поручить оказание услуги третьим лицам за разумную цену или выполнить ее своими силами и потребовать от исполнителя возмещения понесенных расходов; в) потребовать уменьшения цены за оказание услуги; г) отказаться от исполнения договора об оказании услуги. Потребитель вправе потребовать также полного возмещения убытков, причиненных ему в связи с нарушением сроков оказания услуги. Убытки возмещаются в сроки, установленные для удовлетворения соответствующих требований потребителя [2].

Требования потребителя, установленные в указанной выше статье закона, не подлежат удовлетворению, если исполнитель докажет, что нарушение сроков выполнения работы (оказания услуги) произошло вследствие непреодолимой силы или по вине потребителя.

В случае отказа пассажира от перевозки из-за задержки отправления

транспортного средства перевозчик обязан возратить пассажиру провозную плату (ст.815 ГК РТ и ст. 27 Закона РТ "О защите прав потребителей").

Согласно нормы п. 6 ст. 27 Закона РТ "О защите прав потребителей" в случае нарушения установленных сроков оказания услуги исполнитель уплачивает потребителю за каждый день (час, если срок определен в часах) просрочки неустойку (пеню). Неустойка (пени) взыскивается за каждый день (час, если срок определен в часах) просрочки вплоть до начала/окончания оказания услуги или предъявления потребителем других требований. Сумма взысканной потребителем неустойки (пени) не может превышать цену отдельного вида оказания услуги. Размер неустойки (пени) определяется исходя из цены оказания услуги.

В последнее время участились нестандартные случаи нарушения прав пассажиров при перевозках и активное использование гражданами судебной и внесудебной защиты своих прав.

12 сентября 2015 г. житель г. Худжанда сел в автобус следовавший до г. Зафарабад Согдийской области. На одной из остановок водитель объявил, что автобус поедет другим маршрутом из-за ДТП. Пассажир, лишившийся возможности доехать до станции, потребовал вернуть ему 11 сомони за билет. Кондуктор отказалась это сделать и предложил проехать для разбирательства в депо [3].

Пассажир переписал все данные автобуса и направил претензию в автовокзал "Худжанд". Не добившись результата, он обратился к мировому судье, потребовав от транспортной организации возвращения 11 сомони за билет, а также выплаты 10 сомони неустойки и 500 сомони в качестве компенсации морального вреда.

Судебное заседание состоялось 21 декабря 2015 г. В нем участвовали истец и юрист автовокзала "Худжанд". Представитель ответчика заявленные требования не признал, пояснив, что согласно Уставу автомобильного транспорта РТ перевозчик освобождается от ответ-

ственности, если неисполнение обязательств произошло вследствие независящих от перевозчика причин. Автобус вынужден был изменить маршрут по независящим от водителя обстоятельствам. Кроме того, Правилами пользования пассажирским транспортом предусмотрена оплата проезда даже одной остановки.

Однако истец настаивал на том, что пассажиров должны были пересадить на другой транспорт и им не пришлось бы по новой оплачивать билеты.

Мировой судья, выслушав обе стороны, вынес решение в пользу пассажира. Вместе со стоимостью билета пассажиру постановили компенсировать моральный вред в размере 250 сомони [3].

Нарушение заказчиком по возмездным договорам об оказании медицинских услуг обязанности по оплате услуг влечет за собой ответственность в виде возмещения убытков либо неустоек, если последние предусмотрены договором.

Ст. 12 ГК РТ дает основание не ограничиваться только взысканием полной стоимости предусмотренных договором услуг, а взыскать в полном объеме возникшие у исполнителя по вине заказчика убытки, если они выходят за пределы стоимости услуг. Ст. 335 ГК РТ предусматривает, что должник обязан возместить кредитору убытки, причиненные неисполнением или ненадлежащим исполнением обязательства. Этим убытки отличаются от иных мер имущественной ответственности, которые применяются лишь в случаях, предусмотренных законом или договором.

В юридической литературе встречается определение убытков как денежной оценки того ущерба, который причинен неправомерными действиями одного лица имуществу другого [4, с.365]. Но такое определение не охватывает случаи, когда нарушение должником договорного обязательства не причинило ущерб имуществу кредитора, но лишило его возможности получить доходы, на которые он рассчитывал. Понятие "убытки" необходимо отграничивать от категорий "вред" и "ущерб", хотя во

многих актах, регламентирующих ответственность за нарушение договорных обязательств, отсутствует четкая дифференциация указанных понятий, а зачастую они рассматриваются как синонимичные [5, с223-248].

Нормы ГК РТ предусматривают, что, если гражданину причинен моральный вред (физические или нравственные страдания) действиями, нарушающими его личные неимущественные права либо посягающими на принадлежащие гражданину другие нематериальные блага, а также в других случаях, предусмотренных законом, суд может возложить на нарушителя обязанность денежной компенсации указанного вреда. При этом суд должен также учитывать степень физических и нравственных страданий, связанных с индивидуальными особенностями лица, которому причинен вред. Таким образом, пациент вправе требовать возмещения морального вреда в случае нарушения обязательства по оказанию медицинских услуг. Гражданский кодекс предполагает, что требовать возмещения морального вреда может исключительно физическое лицо, в рассматриваемом правоотношении это пациент - заказчик транспортных услуг. Компенсация морального вреда, причиненного пациентам, является наиболее распространенным видом ответственности.

Пример из судебной практики Российской Федерации.

30 июня 2008 г. инвалид-колясочник П. должна была вылететь в командировку из "Домодедово" во Владикавказ [6].

При регистрации, сдаче багажа и ожидании никаких вопросов и претензий у сотрудников авиакомпании к пассажиру не было. А непосредственно при посадке стюардесса отказалась принять на борт человека в коляске, ссылаясь на корпоративные правила: инвалиды должны летать только в сопровождении. Это отдельный билет и отдельные деньги.

По словам пассажира, ей было отказано в посадке и в грубой форме указано на ее физический недостаток.

Пресс-секретарь авиакомпании, в свою очередь, заявила РИА Новости, что авиакомпания действовала абсолютно в рамках закона и правил. Она пояснила, что в 2007 г. в Российской Федерации были приняты Федеральные авиационные правила, согласно которым авиакомпания по своему усмотрению может не пустить пассажира-инвалида в самолет без сопровождающего лица, если инвалид без сопровождения не может встать и садиться в кресло самостоятельно.

Гражданка П., которая ведет активный образ жизни и без посторонней помощи управляет автомобилем, считала это дискриминацией и подала в суд на авиакомпанию. В своем иске пассажир-инвалид требовала в качестве компенсации морального ущерба 1 млн. руб. и штраф, половина суммы которого должна была отправиться в федеральный бюджет, а другая половина быть отчислена в конфедерацию обществ потребителей.

Ее интересы представлял адвокат, член правления Международной конфедерации обществ потребителей.

Представители авиакомпании заявляли в суде, что действия бортпроводника-инструктора, отказавшей П. в перевозке, и командира корабля, принявшего такое решение, регулировались строго в рамках существующего законодательства, согласно которому авиакомпания по своему усмотрению может не пустить пассажира-инвалида в самолет без сопровождения. Кроме того, П. не согласовывала с авиакомпанией перевозку при покупке билета.

На самом деле Федеральными авиационными правилами "Общие правила воздушных перевозок пассажиров, багажа, грузов и требования к обслуживанию пассажиров, грузоотправителей, грузополучателей" предусмотрена возможность перевозки несопровождаемого пассажира в кресле-коляске, неспособного передвигаться самостоятельно, под наблюдением перевозчика по согласованию с перевозчиком и после оформления в соответствии с правилами перевозчика письменного заявления на пере-

возку под наблюдением перевозчика (п. 114).

Соблюдение процедуры заблаговременного согласования при бронировании с перевозчиком перевозки "пассажира, чья способность передвигаться при пользовании воздушным транспортом ограничена и (или) чье состояние требует особого внимания при обслуживании" (п. 25), а также несопровождения пассажира в кресле-коляске под наблюдением перевозчика (без сопровождения лица, обеспечивающего уход за таким пассажиром в полете) является необходимым условием для обеспечения безопасных и комфортных условий перевозки. Это позволяет перевозчику предусмотреть использование воздушного судна, имеющего необходимое оборудование для перевозки таких пассажиров, и избежать вынужденного отказа в перевозке, возможность которого предусмотрена в п. 110 указанных Федеральных авиационных правил.

В суде доказали: не всем инвалидам-колясочникам в полете нужен особый уход. П. исходя из медицинского заключения может летать самостоятельно, находясь в воздухе не больше пяти часов. До Владикавказа - всего два. А значит, о своей инвалидности П. не должна была никого предупреждать.

В итоге S7 нарушила целый ряд статей Воздушного кодекса, Закона о защите прав потребителей, Закона о социальной защите прав инвалидов. Генпрокуратура сообщила, что Минтранс России поручил перевозчику разобраться в законодательстве и изменить свои корпоративные правила. То же самое -

на всякий случай – придется сделать и всем остальным авиакомпаниям.

Осенью 2008 г. Черемушкинский суд г. Москвы частично удовлетворил требования пассажира, взыскав с авиакомпании 50 тыс. руб. Кроме того, суд постановил взыскать с авиакомпании штраф в 25 тыс. руб. с уплатой 50% от этой суммы в Международную конфедерацию обществ потребителей.

Приведенные практические примеры доказывают, что несмотря на своевременного регулирования вопросов договора перевозки пассажиров до сих пор существуют недочеты в этой области.

Так, согласно норм ст. 815 ГК РФ по договору перевозки пассажира перевозчик обязуется перевезти пассажира в пункт назначения; пассажир обязуется уплатить установленную плату за проезд. Заключение договора перевозки пассажира по общему правилу удостоверяется билетом.

Перевозчик обязан доставить пассажира в пункт назначения в сроки, определенные в порядке, предусмотренном транспортными уставами и кодексами, а при отсутствии таких сроков - в разумный срок.

Подводя итог, следует отметить, что актуальность рассмотренных вопросов не вызывает сомнений, а судебная практика подталкивает ученых и практиков к теоретическому анализу, что способствует разработке предложений по дальнейшему совершенствованию подходов к применению нормативной базы, регулирующей вопросы ответственности.

Литература:

1. Иоффе О.С. Советское гражданское право. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1958. – С. 437.
2. Закон РФ "О защите прав потребителей" от 9 декабря 2004, № 72. Электронный ресурс // Режим доступа: URL <http://www.mmk.tj> (Дата обращения 7.11.2016).
3. Архив судебных материалов городского суда г. Худжанд Согдийской области Республики Таджикистан. Регистрационное дело от 21.12.2015 г., № 4-573. Форма № А-3.
4. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве. – М., 1950. – С. 365.
5. Принципы международных коммерческих договоров / Пер. с англ. А.С. Комарова. – М., 1996. – С. 223-248.
6. Обзор судебной практики Верховного Суда Российской Федерации // СПС Консультант Плюс.

METHODS AND TECHNOLOGIES OF INVESTIGATION CRIMES, RELATED TO HUMAN TRAFFICKING**Yjamakova Z.D.,**

docent of the Chair of Criminalistics and Forensic Expertize.

Phone: 98-55-49-640.

Afzali M.K.,

docent of the Chair of Foreign Languages.

E- mail: afzali@mail.ru

Phone: 98-78-44-007.

Annotation: The present article concerns the issues of criminalistics peculiarities of investigation of crimes related to human traffic. The governments of the majority of countries fully realize the danger of human traffic and take measures aimed at improving the legislature in this aspect, collaboration of long – term programmers fighting against human traffic, as well as providing protection of the rights of victims, faced with such kinds of crime. Material evidence are of great use in identifying the following important information: names/ surnames, contact phones, details of people giving the advertisement, payment means, accomplices, etc. Depending on the case circumstances, all documents have to be passed through expertise and checking and comparison handwriting. Besides, the problem of providing psychological expertise of juvenile victims and witnesses faced with human traffic crimes in order to check and estimate trustworthiness of victims and witness's evidence and testimony

Key words: human traffic, contiguous state, state of destination, stateless person, preliminary collusion, forgery, valid (invalid), departure documents, counterfeit visa, community service order, standards of proof, infringement of the freedom, false evidence (testimony), handwriting comparison, agents on immovable property, marriage agents.

МЕТОДИКАИ ТАҒТИШИ ЧИНОЯТҲОИ БО САВДОИ ОДАМОН АЛОҚАМАНД**Ямакова З.Д.,**

дотсенти кафедраи криминалистика ва фаъолияти экспертизаи судии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Тел.: 98-55-49-640

Афзали М.К.,

дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

E- mail: afzali@mail.ru

Тел.: 98-78-44-007

Ғишурда: Дар мақолаи мазкур масъалаҳои асосии тағтиши криминологии чиноятҳои баррасӣ гардидааст, ки бо савдои одамон алоқаманданд. Давлатҳои мухталиф аз оқибатҳои номатлуби он огоҳӣ пайдо намуда, баҳри пешгирӣ қонунгузориҳои ҳудуд мустақкам ва нақшаҳои мушаххас таҳия ва амалӣ намудаанд. Ҳангоми баррасии парвандаҳои чиноятӣ, ки бо савдои одамон алоқаманданд, нақши асосиро ҳуҷҷатҳои ишғол менамоянд. Дар назар дошта шудааст, ки имкониятҳои хизматрасонии опера-

тивӣ-чустучӯӣ бояд дар амалисозии фаъолиятҳое, ки ба тамаркузи ниҳии ахлоқӣ ҳангоми тафтиши қонунияти иҷрои ҳуҷҷатҳо рағона карда шудаанд, истифода бурда шавад. Вобаста аз вазъияти парванда ҳамаи ҳуҷҷатҳо бояд дархост ва аз экспертиза гузаронида шуда, тафтиши муқоисавӣ анҷом дода шавад. Дар баробари ин, мақолаи мазкур проблемаи гузаронидани таҳқиқоти психологии шифоҳии беморон ва наврасонеро, ки қурбонии ҷиноятҳои дар боло зикргардида шудаанд, дар бар мегирад.

Калидвожаҳо: савдои одамон, давлатҳои ҳамсарҳад, табиноти давлатӣ, шахсони бешаҳраванд, қувваи қонунӣ, маслиҳати пешакӣ, сохтакорӣ, ҳуҷҷатҳо барои сафар, раводиди қалбақӣ, қори ислоҳӣ, вайрон кардани озодӣ, нишондоди бардурӯғ, муқоисаи ҳусни хат, миёнарав.

МЕТОДИКА РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ТОРГОВЛЕЙ ЛЮДЬМИ

Ямакова З.Д.,

доцент кафедры криминалистики и судебной экспертизы, юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук
Тел.: 98-55-49-640

Афзали М.К.,

доцент кафедры иностранных языков, юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: afzali@mail.ru
Тел.: 98 -78-44-007

Аннотация: В статье освещаются вопросы исследования криминалистических особенностей расследования преступлений, связанных с торговлей людьми. Правительства большинства стран понимают опасность торговли людьми и принимают меры, направленные на совершенствование законодательства, разработку долгосрочных программ противодействия трафику и обеспечения защиты его жертв. При расследовании материалов уголовных дел, связанных с торговлей людьми, главную роль играют документы. Высказано мнение более широко использовать возможности оперативно – розыскных служб при проведении мероприятий ориентированных на конечную доказательную направленность при проверке законности оформления документов. В зависимости от обстоятельств дела, вся документация должна пройти запрос и экспертизу, а также проверку на сравнение почерка. Наряду с этим, в статье анализируются проблемы проведения экспертных – психологических исследований потерпевших и свидетелей подросткового возраста, подверженных вышеуказанным преступлениям, в проверке и оценке достоверности их показаний.

Ключевые слова: торговля людьми, сопредельное государство, государство назначения, лица без гражданства, имеющий (не имеющий) законную силу, предварительный сговор, подделка документов, документы для выезда, поддельные визы, исправительные работы, нормы доказательства, посягательство на свободу, дача ложных показаний, сравнение почерка, агенты по недвижимости, брачные агентства.

Nowadays world community has come to the conclusion that the existence of such fact as human traffic in its various displaying (sexual and labor exploitation, domestic slavery, involving into shadow

economy, etc.) considered being the most dangerous for mankind forms of organized crime as well as flagrant violation of human rights. As it was pointed out by representative of OSCE (Organization for secu-

riety and cooperation in Europe) on the struggle against human traffic Helga Conrad, approximately 200 to 500.000 people are annually transformed only in European countries, and become the victims of human Traffic. 60% (percent) of them are female, and 40 – are male. In accordance with State Department of USA not less than 700.000 people annually are sold and transformed through state. Accordance to the factual data of ungovernmental organization Anti-Slavery International there are about 27 million people all over the world who are determined as official slaves on three principles categories:

- * person's activity which is controlled by means of violence or threat to put into practice a violence;

- * a person is kept in the certain place and fulfils the job against his will;

- * a person doesn't get any financial assistance or its size is too miserable.

Humane trade equally with narco business and arms trade is profitable comparatively safety for organized criminal groups for the following reasons:

- such kind of crime is difficult to prove;

- such kind of business does not require big capital investment;

- legislature of some countries do not adopt corresponding laws protecting human traffic victims:

- not all persons suffered from such kind of crime perceived by community as victims:

- there is lack of preventive measures experience in this field:

- corruption is also occurs and it doesn't promote the suppression of the activity of criminal groups, which use various methods to recruit potential victims. They give announcement to mass media with the suggestions of well-paid job.

Human traffic is a crime connected with the infringement of person's freedom. Actually human traffic is a criminal transition of people against their will, sometimes by means of violence and deception. The object of such kind of crime is alive person (as it was noted in the paragraph 1 of the article 1 of the Convention on slavery (Geneva, 1926.) Related to a human being, in

case when he can be sold, bought, gifted, exchanged, rented, etc., attributes of property are in action. The object of crime considered being a person irrespective of sex, age, nationality, state of health, social status, and degree of relationship with the seller. Gravity of the threat of the crimes, connected with the human traffic require immediate and professional reaction of law enforcement agencies both on local, regional, and international level. Human sellers are ingenious, insidious, and callous people working on international scale, who frequently use vulnerable condition of the victim, as well as carry out their criminal activity relying on high ties.

As for Tajikistan, it is a source country for women trafficked through Kirgizstan and Russia to the United Arab Emirates, Turkey for the purpose of sexual commercial exploitation and forced labor. Women are also reportedly trafficked to Pakistan. Men are trafficked to Russia and Kazakhstan for the purpose of forced labor, primarily in the construction and agricultural industries. Boys and girls internally for various purposes, including forced labor and forced begging, and the most terrible – transplantation of organs. Tajikistan does not fully comply with the minimum standards for the elimination of trafficking, however, it is making significant efforts to raise awareness about the danger of trafficking. The government sustained modest efforts to assist trafficking victims. It is important to note that many cases of human trafficking occur through regular channels of labor migration in particular in destination countries.

The main problem in establishing confidential relationship with the victims and creating conditions in which the victims agree to give evidence against those who had sold them. Taking into consideration the point of view of providing investigations of the cases on human traffic there are two important factors, which aggravate the problem of law enforcement agencies. Both of these factors are beyond of usual operative and investigative experience of operative workers and investigators. In the first place one has to take into consideration the principle of the human traffic job.

Hence, the investigators have to pay attention on the fact that victims of such kind of crime are often unavailable for them in the capacity of witnesses or victims. It fully contradict to the everyday practice

of providing investigative measures, when victim is ready to co-operate with law enforcement agencies, working on opening of the crime. In case of human traffic the sense of fear for oneself and for relatives, and the shame do not permit them to suit a case or give evidence against criminals. The situation is aggravated by the fact that public holds up the victims to the shame, especially those who were involved into prostitution. Such situation is largely observed in Tajikistan, which is not so big country and where «everybody knows each other», besides nation's mentality does not permit to speak freely on interaction of sexes. Such problem disposes investigators to co-operate with victims. Secondly, international scale of the structure of human traffic crime prejudice the investigative measures, because it is out of usual practice of operative activity.

Different countries have different measures of fighting against such kind of crime. However, their legislature is rather connected with illegal border crossings than protecting the rights of human traffic victims. In Republic of Tajikistan, the main criminal authorities involving into human traffic can freely stay in the jurisdiction of legal system of the state. However, some key persons of the crime deliberately are out of state's jurisdiction, because the threat of prosecution is obvious. Mainly they are the citizens of other countries who sell the citizens of Republic of Tajikistan. As a rule such functions are entrusted to «junior officers» of criminal organizations.

The possibilities of investigative choose have to reflect geographic, structural, commercial components, which are the principle components of criminal human sale aiming sexual exploitation. Geographic structure is the following:

* The country of birth – the stage of recruiting and removal

* The country of transit – the stage of transportation

* The country of destination – reception and exploitation.

Component of human traffic may be expressed in various stages:

- 1) Publication of advertisements;
- 2) renting shelter;
- 3) preparation of forgery documents;
- 4) transportation;
- 5) adjusting contracts;
- 6) Financial bargain.

It is generally accepted to divide countries in accordance with the human traffic problem into three types:

The country of acceptance or destination country > reference country > transition of victim countries.

The majority of Western European countries are the countries of acceptance of victims or their transit because criminal groups transfer the victims from one country into another. Especially human traffic is easily accomplished in the member states shanghaiing treaty because of opening borders. Simultaneously, some countries can be both the countries of acceptance of victims and the countries of their transit, e.g. Russia. Potential victims are usually recruited from Eastern European countries, Asia, and Africa.

It is quite important in this Aspect to adjust co-operation with international, governmental and nongovernmental organizations and departments as well as exchanging experience and training specialists. However, not all representatives of governmental authorities and law enforcement agencies fully realize the danger and scales of human traffic, considerable part of citizens have negative attitude to the victims of human traffic. The lack of information on advanced experience also exists.

Legislation of Republic of Tajikistan has collaborated some complex of measures fighting against human traffic. The law of Republic of Tajikistan on illegal crossing the State border of Republic of Tajikistan from 17.05.2004. №35 provides the following provisions:

The documents for entrance and departure from Republic of Tajikistan are considered being official for the citizens of Republic of Tajikistan – internal, diplomat-

ic, functions passport (identification card); for foreign citizens or stateless persons – identification cards adopted in Tajikistan as the latter, as well as entrance visa issued by corresponding diplomatic representations or consul institutions outside the territory of Republic of Tajikistan; for the transit foreign citizens, or stateless persons on the territory of Republic of Tajikistan – transport visa, entrance visa in contiguous state, or visa of the state of destination that are valid on the territory of RT. The article 335 of the Criminal Code of RT on illegal crossing of the State borders foresees:

1) Illegal, without official documents crossing the State borders of RT is sentenced to the term from 2 till 5 years of imprisonment.

2) Illegal crossing the State borders of RT on preliminary collusion of group of persons or organized group with the usage of violence or threat of using violence is sentenced to the term from 5 till 10 years of imprisonment. The article 340 of the Criminal Code of RT on forgery of passport, making or selling forgery documents, state awards, stamps, State seals, official forms, foresees:

1) Forgery of passport, identifications cards or other official documents for the purpose of using it by the forger him/ herself or other person, or disposing it, as well as using deliberately forgery document is punished to the arrest from 2 till 4 months, or two years of imprisonment.

2) The same offences, committed repeatedly by the group of persons on preliminary collusion by means of computer techniques is punished to community service order for the two years term, or from 2 till 5 years of imprisonment with confiscation of property.

3) Offences foreseen by the part one or two of the present article, committed with purpose of human traffic is punished to the term from 5 till 7 years of imprisonment.

Leaning upon International community experience on human traffic the rank of recommendations can be taken into consideration:

Frontier service as the principle filter of exporting victims have to provide useful-

ly information. Universal methodic on questioning the suspect persons and immediate reaction to their suspicious behavior has to be collaborated. It is recommended to conclude an agreement between frontier posts and custom houses of various countries on information exchange;

Additional training of consul employees on universal programmers, coordinated by partner states is in need;

Regular controlling of night clubs and other places by police is in need;

Constant co-operation with ungovernmental organizations on information exchange is in need;

Establishing telephone hot lines for the victims of human traffic;

Checking up trip documents, as well as the conditions of booking tickets, receipting passports and visa;

Eliciting forgery documents;

Identifying mediator agent who delivers the victim;

Identifying the facts of limiting freely movement on the territory of entrance country;

controlling telephone communication;

Instructive work on enlighten population on the issues of human rights protection;

Reforming legislature on human traffic crimes and amending changes;

Increasing the punishment for violation law.

Material evidence are of great use in identifying the following important information: names/ surnames, contact phones, details of people giving the advertisement, payment means, accomplices, etc. Depending on the case circumstances, all documents have to be passed through expertise and checking and comparison handwriting. Requirements have to be send on the base of any information related to the: lodging rent, certifying personality, departure documents, transportation, etc. For instance, rent lodgings may be the places victims' acceptance, secrete address apartments, marriage agencies and advertisements, etc. If it is impossible to define the owner of such apartments or agents on immovable property, requirement should be sent to the lo-

cal authority bodies, in order to identify whom the apartment belongs. Local authority bodies have the right to identify the registrations on the land property. In case when such measures do not work, one has to require to the companies, providing community services like gas, electricity and water. Contracts on purchase or renting immovable property are very useful because the agents always demand some information related to the personality of renter, or the reference from a bank. Human sellers usually force the victims to act of their own names in such conditions. Agents also may demand photocopy of the passport. Requirements on transportation, e.g. are useful in particular identifying the places of departure. In this case the requirements have to be focused on two important documents:

*documents, identifying personality, as well as entrance documents, passports, certifications, visas, etc.

*departure documents, avian, railway and bus tickets.

Detail requirements on documents identifying the personality have to be sent to the corresponding ministries, consul departments of the embassies, because the documents can be counterfeit or stolen, or sometimes genuine but containing counterfeit visa. Embassy employee, giving a visa usually makes records. Cameras of secret observation are also in use.

Peculiarities of providing forensic expertise of the victims and witnesses of human traffic crimes is also the important issue discussed on international level. The main purpose of psychological expertise is mainly to check and estimate trustworthiness of victims and witness's evidence and testimony. According to general opinion spread among psychologists the principle sign of trustworthiness of evidence is fully, accurately, and detail reproduction of former information, steadiness to suggestion, controlling the process of imagination, absence of embellishing events, emotional stability, and inclination to conflict. At the same time, attempts to reveal trustworthiness of testimony of victims or witnesses, or conscious false by means of forensic psychological expertise is groundless. It has be

pointed out that internal position of juvenile victims and witnesses largely depends on investigator's actions. The level of psychic acceleration of juvenile victims and witnesses is such that the investigator is able and has to appeal to their consciousness, moral responsibility for their behavior during investigation. Some of them are blindly led by adults, and give testimony to please those who suit the case. It is quite important to explain them the gravity of consequences not only for them but for the suspect too. As for the estimation of trustworthy of juvenile testimony, the most difficult thing is estimate their ability to give evidence on criminal's appearance, consequence of his/her actions. In the first aspect it is connected with wrong interpretation of events by the juvenile victim or witness because of misunderstanding or fear. Psychological expertise is prescribed in case of negative influence on the formation of juvenile testimony, as well as doubt in victim's ability to testify trustworthily. Sometimes necessity to set up forensic psychological expertise appears in the following cases:

-principle lack of convergence in the content of victim's testimony in comperance with other materials of criminal case;

-internal contradiction of testimony, or its substantial change during questionings, as well as embellishment of events;

- diffuse general character of informed events, absence of concrete details in description of

criminal's appearance and state, as well as own feelings;

-prepared, unnatural for of testifying, absence of its variety;

-abnormal accuracy in description of details; using special words and expressions, terms, notions unusual to his age;

-unusual behavior during questioning, abnormal speech activity, aggression, refuse of giving testimony.

Thus, specific awareness – raising activities should target the most vulnerable people in the country, including potential migrants as well as schools and universities in order to prevent traffic situations. Identification of victims is the biggest challenges in the country, and therefore strong co-

operation among all stakeholders is critical. This includes the involvement of law enforcement agencies but also NGOs, diplomats, social workers and labor inspectors. A strong criminal justice response to im-

prove law enforcement bodies' capacities to successfully investigate, prosecute and convict traffickers.

The list of bibliography:

1. Andreev S.V. Obratsov V.A. The basis of criminalistics documents conducting// Course of lectures. Publishing house «Examination». – M., 2006, – 320p.
2. Adriani A, Levchenko O.P. Human Traffic and legalization of income//Scientific practical resource book. Unity. – M., 2009. 270p.
2. Baev O.Y. Tactics of the investigation actions. Voronezh. 1992. – p.140
3. Danilova N.A. Peculiarities of prevention and investigation crimes, connected with human traffic. – M.: Walters Clover, 2008. – 312p.
4. Dolgolenko T.A. Criminal responsibility for human trafficking// Criminal law. 2004.№2.
5. Juravlev S. U. Criminalistics basis of investigation crimes connected with human traffic// Contemporary issues of legal science and practice: Collection of scientific works. Edition. – Novgorod, 2005.
6. Meithei T. Crime and its social context: toward an Integrated theory of offenders, victims and situations. N.Y., 1994. – P. 112-119.
7. Soliev K.S. Practical recommendations for law enforcement agencies of Republic of Tajikistan on the fight against human traffic. // MOM. – Dushanbe, 2004. - P. 40, 56, 64, 117.
8. Soliev K.S. Commentaries to the crimes related to the Human Traffic. // IOM. – Dushanbe, 2011.
9. Torbin U. G. Human Traffic in Russian Federation: classification, prevention, investigation. // Practical resource book. – M., 2007. – 320p.
10. Usmanov U. A. Tactics of questioning on preliminary investigation. – M., 2001. p78.
11. Yamokova Z.D. Forensic expertise. – Dushanbe. 2017. 250 p.

РОҲҶОИ ПЕШГИРИИ ШОМИЛШАВИИ ЧАВОНОН БА ИТТИҶОДИ ЭКСТРЕМИСТӢ**Қурбонзода Б.Ш.,**ассистенти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

E-mail: behruz.qurbonzoda@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.08 – ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминалогия; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ**Роҳбари илмӣ:** Сафарзода А.И., номзади илмҳои ҳуқуқшиносии, дотсент**Муқарриз:** Мирзоаҳмедов Ф.А., номзади илмҳои ҳуқуқшиносии

Ғишурда. Дар мақолаи мазкур сухан оид ба экстремизм – яке аз мушкилоти асосии замони муосир меравад. Муаллиф қайд менамояд, ки экстремизм бар зидди асосҳои сохтори конституционӣ, сулҳу амнияти байналмилалӣ, таъмини амнияти инсон ва шаҳрванд нигаронида шудааст. Ҳамзамон, муаллиф назарияҳои гуногуни пешгирии шомилшавии ҷавононро ба ҳизбу ҳаракатҳои хусусияти террористиву экстремистидошта мавриди омӯзиш қарор дода, дар ин раванд андешаҳои худро ибраз намудааст.

Қалидвожаҳо: терроризм, экстремизм, ҷиноятҳои хусусияти террористиву экстремистидошта, ташкилотҳои террористиву экстремистӣ, асосҳои сохтори конституционӣ, амнияти давлат, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд.

СПОСОБЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ВХОЖДЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В ЭКСТРЕМИСТСКОЕ СООБЩЕСТВО**Қурбонзода Б.Ш.,**ассистент кафедры уголовного права
юридического факультета Таджикского
национального университета.

E-mail: behruz.qurbonzoda@mail.ru

Научная специальность: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право**Научный руководитель:** Сафарзода А.И., кандидат юридических наук, доцент**Рецензент:** Мирзоаҳмедов Ф.А., кандидат юридических наук

Аннотация. В статье речь идет об экстремизме – как о важнейшей проблеме, существующей на эти дни. Автор отмечает, что экстремизм, являясь противоправной деятельностью, наносит существенный вред основам конституционного строя, безопасности государства и общества, миру и безопасности человечества, морально-психологическим, общественно-экономическим, политическим основам, правам и свободам человека и гражданина. А также, автор, изучая с точки зрения теории и практики способы предупреждения вхождения молодежи в экстремистское сообщество, предлагает более эффективные способы и средства предупреждения и устранения вхождения молодежи в экстремистские и террористические группы.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, преступления экстремистского и террористического характера, экстремистские и террористические организации, основы конституционного строя, безопасность государства, мир и безопасность человечества, права и свободы человека и гражданина.

WAYS OF PREVENTION OF ENTRY OF YOUTH INTO EXTREMIST COMMUNITY

Qurbonzoda B.Sh.,

assistant to department of penal law of law department the Tajik national university.

E-mail: behruz.qurbonzoda@mail.ru

Scientific specialty: 12.00.08 – penal law and criminology; criminal and executive right**Research supervisor:** Safarzoda A.I., Candidate of Law Sciences, associate professor**Reviewer:** Mirzoakhmedov F.A., Candidate of Law Sciences

Summary. In article it is about extremism – as about the major problem existing these days. The author notes that extremism, being illegal activity, does essential harm to bases of the constitutional system, safety of the state and society, the world and safety of mankind, moral and psychological, socioeconomic, political bases, the rights and freedoms of the person and citizen. And also, the author, studying ways of prevention of entry of youth into extremist community from the point of view of the theory and practice, offers more effective ways and warning facilities and elimination of entry of youth into extremist and terrorist groups.

Keywords: terrorism, extremism, crimes of extremist and terrorist character, extremist and terrorist organizations, bases of the constitutional system, safety of the state, world and safety of mankind, right and freedom of the person and citizen.

Экстремизм ба яке аз проблемаҳои ҷидди ҳаёти имрӯза, таҳдиди устуворӣ, оромӣ ва пешрафти ҷомеа таъдил ёфтааст. Экстремизм ғайриқонунии буда, ба зарар ва вайрон кардани асосҳои сохти конститусионӣ ва амнияти давлату ҷамъиятӣ, сулҳу амнияти инсоният, асосҳои рӯҳӣ-ахлоқӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқи озодии инсон ва шаҳрванд равона шудааст. Президенти кишварамон дар паёмҳои ҳамасолаи худ мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ ва ҷомеаи шаҳрвандиро ба мубориза бо ин падидаи номатлуб даъват мекунад. Аз ҷумла, дар паёми имсола Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд кардаанд, ки «Солҳои охир терроризм ва экстремизм ба хатари глобалӣ таъдил ёфта, ҷаҳони муосирро ба ташвиш овардааст. Афзоиши ҷиноятҳои хусусияти экстремистӣ ва террористидошта ба вусъат ёфтани терроризми байналмилалӣ, ғайриқонунии унсурҳои тундраву ифротгаро, ҷалби

ҷавонон ба сафи созмонҳои экстремистиву террористӣ ва иштироки онҳо дар низоҳои мусаллаҳонаи давлатҳои хориҷӣ мусоидат менамояд» [4].

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо вучуди тағйирёбии вазъи сиёсӣ ва иқтисодӣ ва амнияти ҷаҳон, дар роҳи пешрафти беамалӣ иқтисодӣ, расидан ба ҳадафҳои стратегӣ ва ба ин васила таъмин намудани зиндагии шоистаи аҳоли бо қадамҳои устувор пеш меравад.

Яке аз омилҳои асосие, ки кафолати бехатарии шахсии одамон, ҳуқуқи озодии онҳо, тартиботу оромии ҷомеа ва амнияти давлатро ҳалалдор месозад, афзоиши сатҳи ҷинояткорӣ, аз ҷумла ҷиноятҳои характери террористидошта мебошад.

Ташкилотҳои террористидошта экстремистӣ меҳоянд ҳаритаи иқтисодӣ сиёсӣ сайёро дигар кунанд ва ба манфиатҳои хеш мувофиқ созанд. Мақсади асосии терроризм ва экстремизми байналмилалӣ – дар ин ё он

давлат сарнагун кардани асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлат, тамомияти арзӣ, заиф намудани таҳкими истиклолияти давлатӣ, поймол кардани ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои инсон ва шаҳрванд мебошад.

Шарти муҳими ба даст овардани муваффақият дар пешгирии экстремизм ва терроризм дар ин раванд иштирок намудани ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, бахши хусусӣ ва ҳар як узви ҷомеа маҳсуб меёбад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 3 ҳазор ташкилоти ғайридавлатӣ амал намуда, ин ташкилотҳо шарикони баробарҳуқуқи давлат дар муқовимат бо экстремизм ва терроризм мебошанд [5,16].

Аксарияти аҳолии Тоҷикистонро ҷавонон ташкил медиҳанд, ки онҳо давомдиҳандаи қору ғайридавллатӣ насли калонсол, нерӯи созанда ва иқтидори воқеии пешрафти ҷомеа, хулоса, ояндаи миллат ва давлат мебошанд. Ҷавонон бояд аз ҳама кишрҳои ҷомеа бештар ғайридавллатӣ бошанд, ташаббусҳои созанда пешниҳод намоянд, рамзҳои давлатӣ, муқаддасоти миллий ва дастовардҳои истиклолиятро ҳифз кунанд, дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии Тоҷикистони азиз бо дасту дили гарм ва нерӯи бунёдгара на ширкат варзанд, амнияти давлат ва шарафу номуси ватандориро ҳимоя карда, худро аз ҳама хавфу хатарҳои номатлуби ҷаҳони муосир эмин нигоҳдоранд ва парчамбардори ин сарзамин, марзу бум ва кишвари муқаддасмон бошанд [4].

Мувофиқи моддаи 4-уми Қонуни ҚТ «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон», ки аз санаи 15-уми июли соли 2004-ум қабул шудааст, яке аз самтҳои сиёсати давлатии ҷавонон ин пешгирии ҳодисаҳои номатлуби иҷтимоӣ, нашъамандӣ, майзадагӣ, экстремизм ва терроризм дар байни ҷавонон мебошад. Инчунин, дар моддаи 12-уми Қонуни мазкур омадааст, ки яке аз салоҳиятҳои мақомоти маҳаллии қор бо ҷавонон, ки доир ба масъалаҳои таҳсил, ғайридавллатӣ меҳнатӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ, шуғл ва тарбияи ватандӯстии ҷавонон, демографӣ ва танзими оила,

танзими анъана ва ҷашну маросимҳо, мавқеи зан дар ҷомеа, мубориза бар зидди нашъамандӣ, майзадагӣ, экстремизм ва терроризм, воҳӯрию мулоқотҳо, қонфронҳои илмию амалӣ, семинарҳои методӣ ва дигар ҷорабиниҳои омӯзишию маърифатӣ мегузаронанд, иборат мебошад [2].

Ғайридавллатӣ равияву ташкилотҳои экстремистӣ, шомил гардидани шаҳрвандони ҷумҳурӣ ба ин гуна равияҳои носолим ва таблиғи ғояҳои ин зухурот, инчунин сафарбар гардидани шаҳрвандон ба марказҳои террористиву экстремистӣ, ҳамчун падидаҳои нигаронкунанда ва ҳалалдоркунандаи амнияти миллии кишвар маҳсуб меёбад. Мақсади ягонаи ин равияву ташкилотҳои экстремистӣ бо роҳи зурӣ ғасб намудани ҳокимият ва аз байн бурдани сохти конституционӣ ба ҳисоб равад ҳам, саркардагон ва аъзоёни он ҷавонону наврасонро дар аввал ба гумроҳӣ андохта, мафкураи ҳанӯз ташаккулнофтаи онҳоро фосид гардонидани онҳоро мутеи иродаи худ мегардонанд.

Сабабу омилҳои гавариши шаҳрвандон, хусусан ҷавонон зиёданд. Аммо беш аз ҳама ин ноогоҳӣ аз авзои сиёсии ҷаҳон, дарк накардани хатари ифротгарой, зудбоварӣ, ба доми фиреб ва таъсири одамони тасодуфӣ афтидан, соҳиби пули муфт гаштан ва аз ҳама асосӣ – надоштани донишҳои қорӣ диниву дунявӣ мебошад. Таблиғотчиёни қорӣ ақидаи террористиву экстремистӣ аз вазъияти иҷтимоӣ ва ақидаи динии шаҳрвандон моҳирона истифода бурда, аз тариқи технологияи муосир, телефонҳои мобилию воситаҳои интернетӣ ва ҷойҳои ҷамъиятӣ онҳоро ба сӯи ҳадафҳои нопоки худ бо ҳар роҳу василаи ба худ хос ба қатлу қуштор ва бераҳмию разилӣ мебаранд. Онҳо маҳсусан ҷавонони тануманду ба варзиш шуғлдошта, ғайридавллатӣ худбовару бовиқорро меҷӯянд, то дар оянда ба ҳайси афсарони худ бемалол истифода намоянд.

Яке аз омилҳои асосии ба доми созмонҳои тундгаро афтодани ҷавонон ин муқаррароти воқеии манбаҳои динӣ

ислом, бахусус ғояҳои инсондӯстонаи мазҳаби ханафиро нафаҳмидан ва ба ғояҳои ба мардуми мо бегонаи равияҳои динӣ шавқ пайдо кардани онҳо мебошад. Дар ҷустуҷӯи донишҳои динӣ ҷавонон ба шахсони шубҳаноки пинҳонкор, Интернет ва дигар манбаъҳои иттилоот рӯй оварда, дар он ҷо ба доми унсурҳои ифротгаро меафтанд. Аз ин лиҳоз, ба хотири он, ки ҷавонон тавонанд исломи аслро аз тундгароии исломӣ фарқ намоянд, баланд бардоштани нақши низоми маориф дар таълими асосҳои дин зарур мебошад [5,10].

Афзоиши ҷинояти ташкили иттиҳоди экстремистӣ (м. 307²) КҶ ҚТ дар солҳои 2015 ва 2016-ум ба мушоҳида мерасад, ки омили асосии бақайдгирии он аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар солҳои зикршуда ҷоннок гардидани фаъолият дар самти ошкор ва ба ҷавобгарӣ кашидани аъзоёну роҳбарони ин ташкилотҳои экстремистӣ арзёбӣ мегардад. Тибқи маълумотҳои парвандаҳои ҷиноятии мавриди тафтиши пешакӣ қарор додашуда, синну соли шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба ташкилотҳои экстремистӣ аъзо гаштаанд ва даст ба ҷиноят задаанд, аз синни 25 то 40-соларо ташкил дода, таҳсилоти аксарияти онҳо миёнаи нопурра ва миёна, як қисмашон дорой таҳсилоти олии буда, оиладор ва соҳиби фарзанд мебошанд [3].

Насли ҷавон, ки даҳшат, вазнинии тоқатфарсо ва маҳрумиятҳои ҷанги шаҳрвандии солҳои 90-умро аз сар нагузаронидааст, дар сурати таҳти таъсиррасонии шадиди унсурҳои ифротгаро қарор гирифта, метавонад зӯровариро ҳамчун воситаи худнишондиҳӣ бипазирад, ки тамоюли зиёдшавии сатҳи шомил шудани ҷавонон ба созмонҳои экстремистии террористӣ маҳсуб меёбад [5, 10].

Тибқи моддаи 5-уми Қонуни ҚТ «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» самтҳои асосии мубориза бар зидди экстремизм инҳоянд:

- андешидани чораҳои пешакӣ барои пешгирии фаъолияти

экстремистӣ, аз ҷумла ошкоркунӣ ва бартараф намудани шарту сабабҳои, ки барои амалӣ гаштани фаъолияти экстремистӣ мусоидат мекунад;

- ошкоркунӣ, огоҳкунӣ ва пешгирии фаъолияти экстремистии шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ.

Ошкоркунии фаъолияти экстремистӣ ин субъектҳои, ки муборизаро бар зидди фаъолияти экстремистӣ амалӣ мегардонанд, бо мақсади ошкор намудан ва пешгирии фаъолияти экстремистӣ бо тартиби муайяннамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадоранд, ки тамоми қувва, восита ва тарзу усулҳои дар ихтиёри худ доштаро истифода баранд.

Ба иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, динӣ ё дигар ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ҳангоми ошкор шудани далелҳои, ки оиди дар фаъолияти онҳо ё дар фаъолияти яке аз воҳидҳои таркибии минтақавии онҳо мавҷуд будани аломатҳои экстремизм дар бораи роҳ надодан ба чунин фаъолият бо нишондодии асосҳои аниқ, аз ҷумла барои ҳатогҳои ҷойдошта пешниҳоди ҳатти дода мешавад.

Дар ҳолате, ки агар имконияти дидани чораҳо оид ба андешидан, бартараф намудани ҳатогҳои ҷойдошта мавҷуд бошад, дар пешниҳод ҳамчунин муҳлати рафъи ҳатогҳои ҷойдошта, ки на зиёда аз як моҳ баъди эълони пешниҳодро ташкил мекунад, муқаррар карда мешавад.

Пешниҳод аз ҷониби Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё прокурори ба ӯ тобеъ эълон карда мешавад. Дар ҳолатҳои, ки қонунгузорӣ пешбинӣ намудааст, чунин пешниҳодро метавонад дигар субъекте, ки муборизаро бар зидди экстремизм амалӣ мегардонад, эълон кунад.

Пешгирии фаъолияти экстремистӣ, яъне бо мақсади пешгирии фаъолияти экстремистӣ мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар доираи ваколатҳояшон бо тартиби афзалиятнок чораҳои пешгирӣ, аз ҷумла тарбиявӣ, тарғибии ба

пешгирии фаъолияти экстремистӣ равонашударо мегузаронанд [1].

Ба огоҳонидан аз тундгароӣ дар байни ноболигон ва ҷавонон меояд аз синну соли томақтабӣ ва мактабӣ, ки дар замири кӯдак ҳисси муҳаббат ба Ватан ва ватанпарастӣ ташаккул меёбад, машғул шуд. Дар мактабҳо бояд фанҳое омӯхта шаванд, ки мактаббачагонро дар рӯҳияи эҳтиром ба инсон ҳамчун шахсият, новобаста аз мансубияти миллӣ ё мазҳабии ӯ тарбия намуда, шароит фароҳам оварда шавад, ки кӯдакон тавонанд ба селоби иттилооти манфӣ вокуниши дуруст нишон дода, аз таъсири он худро ҳифз намоянд [5,10].

Дар асоси гуфтаҳои боло чунин пешниҳод менамоем:

1. Дар муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла муассисаҳои олии таълимӣ курсҳои махсуси омӯзишӣ дар мавзӯи «Асосҳои муқовимат бар зидди

терроризм ва экстремизм» ба роҳ монда шавад;

2. Оид ба хавф доштани терроризму экстремизм ба ҷамъият бо ҷалби мутахассисони соҳаҳои ҳуқуқшиносӣ, фалсафа, сиёсатшиносӣ, равоншиносӣ ба воситаи радио, телевизион ва воситаҳои дигари ахбори омма барномаҳо, нишастҳо, семинарҳо ва мизҳои мудаввар баргузор гардад;

3. Ҳисси ватандӯстӣ ва меҳанпарастӣ, инчунин масъулияти шаҳрвандӣ ва шуури ҳуқуқию сиёсии ҷавонону наврасон баланд бардошта шавад.

4. Аз ҷониби мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ назорат бар зидди паҳнкунии иттилооти хусусияти экстремистидошта пурзӯр карда шавад;

5. Бо шабакаҳои иҷтимоӣ (одноклассники, вконтacte, фейсбук ва дигар шабакаҳои иҷтимоӣ) назорати катъӣ бурда шавад.

Адабиёт:

1. Қонуни ҚТ «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.2003, №12, мод.697; с.2007, № 3, мод.158; Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1146). [манбаи электронӣ].

URL: http://base.mmktj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=112 (санаи истифодабарӣ: 27.04.2018).

2. Қонуни ҚТ «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, № 7, мод. 459; с. 2011, № 6, мод. 429; Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1161). [манбаи электронӣ]. URL: http://base.mmktj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=128 (санаи истифодабарӣ: 20.06.2018).

3. Маълумотҳои расмии СМИТ ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон таи солҳои 2004 – 2016.

4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22.12.2016 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/13739> (санаи истифодабарӣ: 27.03.2018).

5. Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 аз 12 ноябри соли 2016, таҳти №776. – Душанбе: Контраст, 2016. – 88 с.

**ВЗАИМОВЛИЯНИЕ КУЛЬТУР ЗАПАДА И ВОСТОКА КАК УНИВЕРСАЛЬНАЯ
ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ****Афзали М.К.,**

доцент кафедры иностранных языков юридического факультета Таджикского национального университета

E-mail: afzali@mail.ru

Тел.: 98-78-44-007

Аннотация: Настоящая статья посвящена проблеме познания основных принципов взаимодействия культур посредством перевода художественных произведений. Перевод художественного произведения в поэзии представляет собой интеллектуальную деятельность, заключающейся не только в передаче некоторой информации, но и осуществлении межъязыковой культурной коммуникации. Однако межъязыковая коммуникация может быть нарушена по причине неадекватности перевода.

Ключевые слова: гуманистическая ценность, взаимодействие культур, специфическое мировоззрение, мистицизм, интерпретация, неадекватный перевод.

**ТАЪСИРИ МУТАҚОБИЛАИ ФАРҲАНГҲОИ ҒАРБ ВА ШАРҚ ҲАМЧУН АР-
ЗИШИ УМУМИИНСОЌ****Афзали М.К.,**

дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

E-mail: afzali@mail.ru

Тел.: 98-78-44-007

Ҷишурда: Мақолаи мазкур ба мушкилоти дарки принципҳои асосии ҳамкориҳои фарҳангӣ, ки дар тарҷума ба вучуд меоянд, бахшида шудааст. Тарҷумаи корҳои санъат дар шеър инъикоси зехнӣ буда, на танҳо интиқоли баъзе иттилоот, балки инчунин татбиқи муоширати байнимиллии фарҳангӣ мебошад. Бо вучуди ин, муоширати байнисарҳадӣ бо сабаби тарҷумаи нокифоя вайрон карда мешавад.

Калидвожаҳо: арзишҳои инсонӣ, ҳамкориҳои фарҳангӣ, ҷаҳонбинии мушаххас, тарҷума, тарҷумаи нокифоя.

**INTERACTION OF EASTERN AND EUROPEAN CULTURES AS UNIVERSAL
HUMANITARIAN VALUE**

Annotation: The present article concerns the problem of acquisition of the principle conception of cultures interaction through interpretation of poetic creations. As the author has pointed, it out Interpretation of poetry is presented as an intellectual activity, including not only interpretation of some information but creating international communication as well.

Key words: humanitarian value, interaction of cultures, specific outlook, mystics, interpretation, inadequate translation

Afzali M.K.,

docent of the Foreign Languages Department of the Law Faculty of Tajik National University

E-mail: afzali@mail.ru

Phone.: 98-78-44-007

Практика последних лет показывает, что в современном мире проявляется тенденция тяги мировых культур друг другу. Идея диалога культур предстает как универсальная гуманистическая ценность. При каждом повороте истории встаёт важнейшая задача не потерять накопленный положительный опыт взаимодействия культур. В связи с этим ныне вновь возникает интерес к познанию основных принципов взаимовлияния культур. Не случайно Год туризма в странах СНГ должен завершиться принятием стратегии интеграционных процессов развития концепции диалога культур. По словам Президента страны, уважаемого Эмомали Рахмона «Туристическая отрасль для Республики Таджикистан является приоритетней и может быть конкурентоспособной». В решении всего комплекса проблем национальных взаимоотношений на данном конкретно – историческом этапе необходимо найти формы и методы, которые могли бы в современных условиях интенсифицировать движение культур друг к другу. В данном аспекте, национальные литературы – и есть то ядро, которое передает неповторимое разнообразие колорита национальных культур. Художественные произведения – это форма существования искусства. Они отражают мир во всей сложности его отношений к личности и во всем его эстетическом богатстве [1].

Исторические закономерности развития Европы определили глубокий интерес западноевропейской литературы XIX-XX вв. к странам и народам Востока. Не случайно востоковедение как наука и романтизм как течение в литературе сформировались одновременно – на рубеже XVIII-XIX столетий. Использование европейскими писателями сюжетов и образов, заимствованных из восточной словесности, – один из аспектов взаимовлияния и взаимообогащения культур Востока, и Запада. Запад всегда проявлял глубокий интерес к Востоку. Как известно, становление многих национальных литератур Запада происходило в эпоху Возрождения, однако евро-

пейский Ренессанс был бы невозможен без влияния арабских посредников между Востоком и Западом и их последователей в Персии и Средней Азии. Восточная культура на тот период обрела приоритет. Большой интерес в этом плане представляет таджикско – персидская классика. Уже в конце XVIII в в Англии имели представления о персидской поэзии по переводам из Фирдоуси, Саади, Хафиза, Омара Хайяма, Руми, Джами др. Однако, как это не парадоксально блестящие переводы таджикско – персидской поэзии, сделанные европейскими переводчиками нанесли значительный урон восприятию европейцами восточной культуры. Произведения великих классиков были переведены на многие языки, в том числе на русский и английский.

Художественный перевод с любого языка считается самым сложным видом перевода. В отличие от прозаического перевода, в котором достаточным является любой его вариант, соответствующий содержанию, стилю и эмоциональной окраске оригинала, поэтический перевод, как известно, требует также рифмы и определенного размера стиха. В свою очередь, поиск рифмуемых соответствий, как правило, требует рассмотрения множества вариантов перевода и тем самым активизирует интуицию переводчика. По сути, переводчик художественного произведения – это тот же самый писатель или поэт, т.е. он должен в той или иной степени владеть поэтическим и писательским даром. Именно, от качества перевода зависит мировая слава художественного произведения. Следует исходить из того, что поэтический перевод с родного языка на иностранный и с иностранного на родной посилен лишь тому, кто по – настоящему любит изучаемый язык и с увлечением овладевает им. При художественном переводе наблюдается полное отсутствие условности, что порождает множество разногласий среди ученых. Так, А.Г. Лопатин считает, что переводчик при переводе занимается творческим изысканием. Перевод с одного языка на дру-

гой учит переводчика особо тонкому пониманию текста и возможности подтекста оригинала, его лексических, стилистических, эмоциональных и иных особенностей, обостряет и активизирует лингвистическую память переводчика, вовлекая его в кропотливую, вдумчивую работу со словарем при поиске необходимых, иноязычных эквивалентов, исключающих при переводе вероятность обеднения или обогащения оригинала [4].

Большинство ученых придерживаются того мнения, что при переводе художественного текста и в особенности стихотворения невозможно сохранить структуру оригинала и даже его содержание [2].

Российский лингвист Ю.А. Сорокин считает, что при художественном переводе не так важно, насколько точно переданы детали, главное – это какое ощущение оставляет переведенный текст, какой образ формируется в сознании читателя. То и другое должны совпадать с ощущением и образами при чтении оригинала [2]. Главная цель перевода художественного произведения – адекватно передать все богатство авторского языка – стиль, эмоциональность и культурную ценность. Произведения таджикско – персидских классиков представляют большой интерес во всем мире. На протяжении многих веков звезды таджикско – персидской поэзии не гаснут на небосклоне вселенной.

Английский перевод произведений О. Хайяма был осуществлен Фитцджеральдом. Благодаря переводу произведения таджикских писателей и поэтов перешагнули национальные рамки и стали доступными миллионам читателям мира. Однако, форма рубаи была совершенно новая для англичан. Смелая по своей философской направленности поэзия Хайяма, представленная Фитцджеральдом не в полной мере передала глубокий смысл его мышления. По мнению английского переводчика Л.Кауэлла «Хайям жил в эпоху мистицизма. Но сам он не был мистиком. Его поэзия намного глубже и многостороннее тех представлений, которые сложи-

лись в популярной ее интерпретации и подражаниях ей у поэтов романтиков. Точные науки уводили его от смутных, неясных мечтаний его современников; он никогда не терял чувства реальности: он стоял на прочной почве жизни и строил свой мир не из зыбкого песка, а из камня...» [6]. В переводах Фитцджеральда чувства Хайяма предстают как результат его меланхолического темперамента. Фитцджеральд символически окрасил черты его характера и миропонимание мотивами вина, и по-своему расставил акценты в отношении к творчеству Хайяма. Фитцджеральд занимался переводами произведений Хайяма 20 лет, и по всей вероятности, поэтому, независимо от того, как оценивать переводы Фитцджеральда, -а английская востоковедческая критика признала их выдающимся явлением. Однако среди критиков бытует мнение, что не только переводы Фитцджеральда, но в целом многие английские переводы персидской поэзии можно расценивать как «английский опыт в персидском метроритме» [3].

Что касается переводов Хафиза, его произведения в Англии узнали поверхностно. Среди английских переводчиков Хафиза большой популярностью пользовалась Гертруда Белл (1868-1926). Белл создала ряд легких, изящных переводов, которые были одобрительно встречены критикой. Однако по мнению иранского ученого М. Фарзада, Белл не располагала хорошими подстрочными переводами, поэтому часто излагала мысли не свойственные Хафизу [5]. Поэзия Хафиза более сложна и многозначна, и значительно больше по объему. Лучшая часть поэзии Хайяма насчитывает около 200 четверостиший, или в английском измерении 800 строк. Что касается Хафиза, то он создал более чем 450 великолепных газелей. Кроме того, и Хайям и Хафиз были композиторами. Поэзия Хафиза в отличие от поэзии Хайяма более гармонична, она светлая и отклонена от мистицизма.

Большинство переводчиков газелей Хафиза, в частности Л. Кранмер – Бинг, К. Страйт и др. избрали форму

рубаи и даже тот же метроритм, которым пользовался Фитцджеральд при переводе Хайяма. Подражание Фитцджеральду сказались на переводах Хафиза не лучшим образом. Первые переводы Хафиза, за исключением «Персидской песни Хафиза» У Джонса, не стали популярными в Англии (да и перевод У. Джонса не мог соперничать с переводами рубаи Хайяма, выполненными Фитцджеральдом). Джонс ошибочно назвал газели Хафиза «персидской одой», что в корне не соответствовало определению «газель». Часто английские переводчики не владели персидским языком и пользовались подстрочными переводами, нередко несовершенными и далекими от истинного смысла. Сами переводчики достаточно ясно представляли себе свои слабые стороны перевода. Иногда переводчики при переводе опускали целые мисра и даже бейты, игравшие важную роль не только в форме стиха, но и в конструкции и композиции всей идеи. Так, английский переводчик Г. Белл не чувствовала скрытой философии Хафиза и зачастую заменяла «божественную любовь» газелей Хафиза «земной» обычной, чувственной, что по мнению М. Фарзада было «вообще не свойственно поэзии Хафиза» [5]. Тем не менее, обсуждая вопросы переводов персидской поэзии, мы не в праве винить переводчиков за отклонение от оригинала. Необходимо прежде всего учитывать время и язык, характер и культуру народа, чье наследие подвергается переводу. Лирическая поэзия Востока отражает мышление восточного человека. Английские переводчики «англизировали» персидский стих, в виду своей национальной принадлежности.

В этой связи необходимо изучение мировых культур. Современный этап изучения взаимосвязей различных культур находится на уровне универсальных моделей, опирающихся на общие - гуманистические ценности. При сопоставлении культур важно правильно рассмотреть именно общечеловеческие ценности взаимодействующих культур, важна ориентация на общественные силы, определяющие суть культурного диалога. Человечеству потребовалось много веков, чтобы понять, что уровень жизнедеятельности людей, живущих в разных условиях и регионах, не могут оцениваться по модели какой - либо одной страны. Тем не менее, любой барьер можно преодолеть, и тем самым сблизить национальные культуры. Самым общим критерием является то, что культурные ценности всегда были и есть общечеловеческие, и направлены на человеколюбие. Культура как выражение специфического мировоззрения не является сугубо национальным явлением. Чужая культура воспринимается, прежде всего, посредством чтения художественной литературы. «Художественные произведения – это форма существования искусства. Они отражают мир во всей сложности его отношений к личности и во всем его эстетическом богатстве [2].

Таким образом, перевод художественного произведения и поэзии представляет собой интеллектуальную деятельность, заключающейся не только в передаче некоторой информации, но и осуществлении межъязыковой культурной коммуникации. Однако межъязыковая коммуникация может быть нарушена по причине неадекватности перевода.

Литература:

1. Арбузов А.Н. Особенности перевода художественного текста. – М.: Наука, 1994.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод – М., 1976.
3. Комисаров В.Н. Лингвистика перевода. – М., 1999.
4. Лопатин А.Г. Не прозой единой// Практикум по практическому переводу. – М., 2015.
5. Farzad M. Hafez and his poems. – L., 1998.
6. Hindley J.H. Persian poetry in England and America. – N.Y. 1999.

**ИНКИШОФИ МАЛАҚАИ МУОШИРАТИ РАСМИИ ДОНИШЧЌЌНИ
ФАКУЛТЕТИ ҲУҚУҚШИНОЌ****Газиева Х.Х.,**

дотсенти кафедраи забонҳои хориҷии
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ
E-mail: gazieva.63@mail.ru

Зайниддинов С.Ф.,

муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷии
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

Очилдиев А.Э.,

муаллими калони Донишкадаи такмили
ихтисоси омӯзгорон дар шаҳри Душанбе

Ихтисоси илмӣ: 13.00.01 – педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва маориф
(илмҳои педагогӣ)

Муқарриз: Раджабова И.С., номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Фиишурда. Дар мақола хусусиятҳои инкишофи муоширати қорӣ донишчўёни факултети ҳуқуқшиносии мавриди баррасӣ ва ошқор қарор гирифтааст: ҳангоми раванди таълими фанни "забонҳои хориҷӣ". Мазмун ва мундариҷаи фанни мазкур дар мактабҳои олии бо мақсаду вазифаҳои он муқаррар гардида, ба ташаккули фарҳанги суҳбат равона шудааст, инкишофи маҳорати муоширати касбӣ ва охиран инкишофи муоширати расмӣ (қорӣ) донишчўёни факултети ҳуқуқшиносии.

Калидвожаҳо: забони хориҷӣ, фарҳанги фаъолияти нутқӣ, инкишофи муоширати қорӣ, ҳавасмандӣ, идоракунии давлатӣ.

РАЗВИТИЕ НАВЫКА ДЕЛОВОЙ КОММУНИКАЦИИ У СТУДЕНТОВ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА**Газиева Х.Х.,**

доцент кафедры иностранных языков, Та-
джикского национального университета, кан-
дидат педагогических наук
E-mail: gazieva.63@mail.ru

Зайниддинов С.Ф.,

кафедры иностранных языков, Таджикского
национального университета

Очилдиев А.Э.,

старший преподаватель Института повыше-
ния квалификации учителей в городе Душанбе

Научная специальность: 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образова-
ния (педагогические науки)

Рецензент: Раджабова И.С., кандидат филологических наук, доцент

Аннотация. В статье раскрыты особенности развития деловой коммуникации студентов юридического факультета при обучении дисциплине "Иностранного языка". Содержание данной дисциплины в вузах определяется её целями, которые сориентированы на формирование культуры речевого общения, развитие навыков общения в профессиональной сфере и, в конечном итоге, развитие деловой коммуникации у студентов юридического факультета.

Ключевые слова: иностранный язык, культура речевого общения, развитие деловой коммуникации, мотивация, управление государством.

DEVELOPMENT OF BUSINESS TALKING SKILL OF LAW STUDENTS

Gazieva Kh.Kh.,

candidate of pedagogical Sciences, Assistant Professor of Department of foreign languages, Tajik national university
E-mail: gazieva.63@mail.ru

Zainiddinov S.F.,

chair of a foreign language at the Faculty of Law of the Tajik National University

Ochildiev A.E.,

senior Lecturer of the Institute for Advanced Teacher Training in Dushanbe

Scientific specialty: 13.00.01 – General pedagogy, history pedagogy and education (pedagogical science)

Reviewer: Radjabova I.S., Candidate of pedagogical Sciences, Assistant Professor

Summary. In the article, specific features of the development of business communication of the students of law faculty in the process of teaching educational discipline "Foreign languages". The content of the given discipline in the higher schools are defined by the aims and tasks, which directed to the forming of speech and communication's culture, development and improving of professional sphere, finally increasing knowledge of the law student's departments.

Key words: foreign language, culture of speech and talking skills, motivation, state governing development of business (official) communication.

Дар шароити ҳамаҷонибаи таҳкими ҷомеаи демократӣ, ширкати фаъоли ҳамаи шаҳрвандон дар идоракунии давлат, дар мудирияти бунёди хоҷагӣ ва фарҳангӣ аҳамияти иҷтимоӣ бештар ба назар мерасад, инчунин мубрам будани худмаърифатнокӣ. Фаъолияти худомӯзӣ шартӣ зарурӣ дар ҳаёти ҷомеа мебошад. Аз ин бармеояд ислоҳоти таҳсили умумии мактабӣ ва таҳсилоти олии дар назди устод мақсад мегузорад баҳри ҳалли масъалаи баланд бардоштани самаранокии таълим бо дарназардошти инкишофи фаъолияти даркӣ ва мустақилона

кор карда тавонистани донишҷӯӣ дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ. Ҷавонро чунин бояд тарбия кард, ки на танҳо таҷрибаи насли калонро омӯзанд, балки онро бо қомебиҳои худ пурра кунанд. Маҳз барои ҳамаин яке аз вазифаҳои муҳим, ки дар назди мактаби олии дар давраи ҳозира (муосир) рушди он иборат аз беҳтару бештар гирифтани такмили донишҳо, истифодаи донишҳои назариявӣ дар амалия, кумак кардан ба шогирдон дар инкишофи маҳорату маънаҷӯӣ ва фикрронӣ ва суҳанронии мустақилона. Дар ҳоли ҳозир масъалаи

мазкур хеле рӯзмарра шуда истодааст, махсусан дар бастагӣ бо таълими забонҳои хориҷӣ дар мактаби олий [1, с.10]. Ба ҳамагон маълум аст, ки ҷараёни кори мустақилонаи донишҷӯён аз омода будани вай ба ин намуди фаъолият алоқаи зичдорад. Омодагӣ ба заҳмати таълими мустақилонаи сатҳи муайяни тайёрии забонии ўро пешбинӣ мекунад, будани маҳорату малакаи ташаккулёфта, инчунин аз хоҳишу ҳавасмандии ў ба таҳсил бастагӣ дорад. Омадагии ҳавасмандӣ яке аз ҷанбаҳои муҳим буда, масъалаи кори мустақилонаи донишҷӯӣ. Ҳар як устод бояд донанд, ки маҳорат комёб шудан чӣ тавр ба даст меояд, агар донишҷӯӣ дорои ҳавасмандии мусбат бошад: шавқу рағбати даркӣ, талабот ва эҳтиёҷ ба гирифтани дониш, ҳисси масъулият ва ҳавасмандгардонии дигар. Мутобиқи тадқиқотҳои равонӣ яке аз қувваҳои асосии такондиҳандаи даркӣ ҳавасмандии дохилӣ мебошад, ки аз ҳуди фаъолият бармеояд, яъне ҳангоме ки ба донишҷӯӣ хондан, навиштан ва ҳарф задан, инчунин шунавоии матнҳо бо забонҳои хориҷӣ маъқул аст [2, с. 4].

Дар ҳолати ҳавасмандии мусбати донишҷӯён афзалияти ҳавасмандӣ нисбат ба мазмуни фан бештар мегардад ба усулҳои дарккунӣ. Ҳамин тавр донишҷӯёни солҳои I ва II бо шавқу рағбати зиёд муҳовараҳои таълимиро аз худ мекунанд, аз рӯйи 5 шакл, бо эҳсоси имконияти истифодаи амалии он, бо майлу хоҳиш ба фаъолияти нутқӣ ҳамроҳ мешаванд, ҳангоми муҳокимаи мавзӯҳои шавқовар барои онҳо: "Конститутсия", "Ҳукумат", "Се шоҳаи ҳокимияти давлатӣ дар Тоҷикистон", "Фаронса", "Британияи Кабир", "Нақши Президент", ИМА ва ғайраҳо [6, с. 42]. Истифодаи маводи мубрам ҳангоми кор, ворид кардан ба ҷараёни даркӣ ҳаргуна воситаҳои шунавоию тасвир, воситаҳои аёнӣ, калидҳо, бозиҳои нақшавию даркӣ ташкили ҳолатҳои таълимии нутқи шифоҳӣ, суҳбат бо самти шахсӣ, ки ба кори мустақилонаи донишҷӯён мусоидат мекунад, инчунин ба инкишоф ва тақмили ҳавасмандии дохилии омӯзишӣ забонҳои хориҷӣ имконияти васеъ медиҳад. Бояд зикр кард, ки дар давраи

ӯ(мархилаи) идомаи таълими забонҳои хориҷӣ шавқу рағбати донишҷӯён поён мееравад (пастшавии ҳавасмандӣ).

Хониши иловагӣ дар азхудкунии малакаи хониши даркии донишҷӯён нақши муҳим мебозад бо такрор ва мустаҳкам кардани маводи луғавӣ, сахвию наҳвӣ, ба тавонони имконоти ғанӣ гардонидани таркиби луғавӣ, мусоидат мекунад. Ташкили дурусти корҳои мустақилонаи аз рӯйи матнҳои махсуси хониш, инчунин хониши доимии онҳо ба донишҷӯён шароит фароҳам меорад, ки ҳамеша дар муҳити забони хориҷӣ ҳудро эҳсос кунанд. Мазмуни пурраи китоб, имконоти истифодаи амалии донишҳои андӯхташуда ба ҳавасмандии мусбат ва қатъӣ равона месозад, махсусан дар курсҳои болоӣ. Гарчанде душворихо, ки донишҷӯӣ бо он рӯй ба рӯй мешавад ҳангоми хониш (натавониста гирифтани иттилооти асосӣ, кор бо луғат, ташаккул наёфтани малакаю маҳорати даркӣ бетарҷума, даркӣ забони), метавонад ба камшавии майлу рағбати ў нисбат ба омӯзишӣ забонҳои хориҷӣ оварда расонад. Маҳз барои ҳамин азхудкунии маҷмӯи супоришҳо аз рӯйи назорати маводи хондашуда дар асоси китоби хониш, устод ба ҳулосае меояд, ки дар баъзе усулҳои назорати кор дар машғулиятҳо оид ба зарур ва муҳим будани шиносии қаблии донишҷӯён, инчунин матнҳои китоби дарсӣ бо бартараф кардани мушкилиҳои пешомада. Барои мисол машқҳои вучуд доранд, ки ба самти назорати даркии маводи хондашуда бо пурсишу саволҳо равона шудааст. Ин ба мо имкон дод, ки на танҳо дараҷаи даркии матни хондашударо бисанҷем, балки омода манабудани онҳо ба машқҳои нави ҳангоми дучор шудан дар хониши мустақилонаи оянда [5, с. 78]. Кор бо матнҳо аз рӯйи хониши берун аз синфӣ устод дар як ҳафта як маротиба мегузаронад. (10 дақиқа) Нуктаҳои зеринро дар хотир бояд нигоҳ дошт ҳамчун ба тавсияҳои устод:

1. Барои донишҷӯи забонҳои хориҷӣ шахс бояд бештар мутолиа кунад.

2. Саъю кӯшиши хондани ҳамаи матнҳо бо дарназардошти гирифтани иттилоии нав ва шавқовар.

3. Ҳар рӯз бояд хонд, на ин ки пеш аз дарс.

4. Агар дар чараёни хониш ба калимаи ношинос ё ин ки фаромӯшшуда дучор шавед, давомашро, бояд хонд, кӯшиши дарки маънои он аз рӯйи мазмун ва мантиқ.

5. Хондани супориш ба матн зарур ва муҳим аст, агарчӣ ягон чиз нофаҳмо бошад, хониши як маротибаи дигар тавсия дода мешавад.

Мо бояд дар бораи луғатҳо якчанд сухан бигӯем. Донишҷӯӣ бояд дафтари қайдҳои луғат дошта бошад. Дар он калимаҳои ношинос аз маводҳои матн барои хониши иловагӣ (берун аз синфӣ) сабт мешавад. Луғат ба устод имкон медиҳад, ки ба азхуд кардани маводи омодашудаи донишҷӯӣ баҳо диҳад, он чизе ки донишҷӯён дар дарсҳои қаблӣ омӯзонидани шуд, инчунин муқаррар кардани роҳҳои ташкили муносибати инфиродӣ бо донишҷӯён [6, с. 56-63]. Шавқу рағбати бениҳоят зиёдро қор бо намунаҳои нутқӣ донишҷӯёнро ба худ ҷалб мекунад, ки устод дар дарсҳо тадриҷан шогирдонро бо онҳо шинос намуд. Баъзе аз намунаҳои онро, ки донишҷӯён дар нутқи шифоҳии худ истифода мебаранд:

Je pense que ...

J'aime mieux ...

Je trouve que ...

Je suis d'accord avec ...

Dites en français ce que vous pensez de la faculté de droit:

Étudiant Olim: Je pense que Kamoliddin est un très bon étudiant. Il veut devenir juriste. Il peut poursuivre ses études.

Étudiant Karim: Et toi, Salim, qu'est-ce que tu penses de Kamoliddin?

Étudiant Farroukh: Je pense que Kamoliddin est un bon étudiant. Mais il ne veut pas poursuivre ses études. Il rester à la ferme. Il veut élever des abeilles. Ses ruches donnent déjà du bon miel.

Étudiant Karim : Et toi, Akram, qu'est-ce que tu penses de Kamoliddin ? Es-tu d'accord avec Farroukh et Salim?

Étudiant Farkhod: Je suis d'accord avec Farroukh. Kamoliddin veut devenir apiculteur.

Étudiant Salim: J'aime ce récit. Et toi, Akram, qu'est-ce que tu penses de ce récit?

Étudiant Farroukh : Moi aussi, j'aime ce récit.

Étudiant Karim: Et toi, Chokhroukh?

Étudiant Chokhrou: Je trouve que ce récit est intéressant.

Муҳокимаи доимии матнҳои хондашуда дар хона ба ташаккули баланди малакаю маҳорати сухангӯии мусоидат мекунад. Қори мақсадноки ташаккули малакаи хониш, душвории пешомадаро бартараф месозад [6, с. 80-88].

Инчунин имкон фароҳам меорад, ки на танҳо бо муваффақият омӯзонидани донишҷӯёнро ба усулҳои самараноки меҳнати мустақилонаи таълимӣ балки ҳамеша дар сатҳи муайян ниғаҳ доштани шавқу рағбати онҳоро ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ ёрӣ мерасонад. Чунин ташкили раванди таълиму тарбия донишҷӯйро чун шахсият ташаккул медиҳад: инкишофи фикрронӣ, заҳматдӯстӣ, мақсади комёб шудан, (ба комёбӣ ноил гардидан) як ҷаҳон хушҳоли меорад. Ин ба баланд бардоштани самаранокии таълими забонҳои хориҷӣ, ҳавасмандии таълим, донишҷӯёнро ба усулҳои заҳмати таълимӣ мусаллаҳ мебаронад, ки аз шартҳои иҷрои талаботи ислоҳоти мактаби олий мебошад нисбат ба фанни таълимӣ чун забонҳои хориҷӣ.

Адабиёт:

1. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е.М.Верещагин, В.Г.Костромаров. – М.: Дело, 1990. – 178 с.
2. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / А.А.Леонтьев. – М.: РАО / МПСИ, 2001. – 277 с.
3. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов. / А.Н.Щукин. – М.: Филоматис, 2006. – 480 с.

4. Халеева И.Н. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи / И.Н.Халеева. – М.: Педагогика, 1989. – 380 с.
5. Гагиева Х.Х. Учебное методическое пособие по французскому языку для студентов юридического факультета / Х.Х.Гагиева, Л.У.Курбонова. – Душанбе, 2006. – 80 с.
6. Гагиева Х. Х. C' est si beau, le français!: учебно-методическое пособие по французскому языку для студентов юридического факультета / Х.Х. Гагиева, Т. Абдуллоев. – Душанбе, 2014. – 235 с.
7. O. Larousse. Dictionnaire étymologique et historique du français par J. Du bois, H. Mitterand, A. Dauzat. Paris: Larousse, 2000. – 822 p. 11. Trésor de la langue française. - Paris: Éditions du Centre national de la recherche scientifique, 1971-1994.

**ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ОШИБКИ НА СУДЕБНЫХ ЗАСЕДАНИЯХ
(на материале судопроизводства Германии)**

Шарипова З.А.,

старший преподаватель кафедры иностранных языков юридического факультета Таджикского национального университета
E-mail: zulejcha@gmail.com

Рецензент: Назарова З.А., к.ф.н., доцент, зав. кафедрой иностранных языков юридического факультета ТНУ

Аннотация. В данной статье рассмотрены практические проблемы использования перевода на судебных заседаниях Германии. Проанализированы характерные особенности судебного перевода и даны отличительные характеристики судебного перевода от юридического перевода. На конкретных примерах показаны и проанализированы переводческие ошибки на заседаниях суда Германии. Выявлена и обоснована недопустимость привлечения непрофессиональных переводчиков на судебные заседания. Автор отмечает, что типичной переводческой ошибкой является перевод с помощью словарного соответствия.

Ключевые слова: судебный перевод, доступ к закону, квалифицированный специалист, мигранты, присяжный переводчик.

**САҲВИ ТАРҶУМОНӢ ДАР МУРОФИЯҲОИ СУДӢ
(дар асоси ҳуҷҷати истехсолоти судии Олмон)**

Шарипова З.А.,

муаллимаи калони кафедраи забонҳои хориҷӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.
E-mail: zulejcha@gmail.com

Муқарриз: Назарова З.А., н.и.ф., дотсент, мудири кафедраи забонҳои хориҷии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Фишурда. Дар мақолаи мазкур мушкилотҳои амалии истифодаи тарҷума дар маҷлиси судии Олмон баррасӣ шудааст. Хусусиятҳои асосии тарҷумаи судӣ таҳлил шудааст ва оид ба хусусиятҳои фарқкунандаи тарҷумаи судӣ аз тарҷумаи ҳуқуқӣ маълумот дода шудааст. Дар мисолҳои мушаххас ҳатогиҳои тарҷумавӣ дар маҷлиси судии Олмон баён ва таҳлил карда шудааст. Нораво будани ҷалбкунии тарҷумонҳои ғайрикасбӣ дар маҷлиси судӣ ошкор ва асоснок карда шудааст. Муаллиф қайд мекунад, ки одатан ҳатогии ин тарҷумаҳо бо ёрии луғат тарҷума шудани онҳо мебошанд.

Калидвожаҳо: тарҷумаи судӣ, дастрасӣ ба қонун, дараҷаи мутахассис, муҳочирон, тарҷумони судӣ.

**TRANSLATION ERRORS AT COURT HEARINGS
(on the material of the court proceedings of Germany)**

Sharipova Z.A.,

senior lecturer of the Department of the foreign languages of the Faculty of Law, Tajik National University

E-mail: zulejcha@gmail.com

Scientific reviewer: Nazarova Z.A., the head of Foreign Languages Department of the Law Faculty, cand. of philological sciences

Annotation. The present article concerns the practical issues of using adequate interpretation in court trials of Germany. There has been analyzed characteristic peculiarities of interpretation of court trial terms in Germany. Concrete examples of translating mistakes of the trial courts of Germany are represented. In addition there has been revealed and stipulated the opinion of inadmissibility of attracting non professional interpreters in court trials. The author points out that typical mistakes are usually observed in dictionary corresponding.

Key words: court trial translation, access to law, qualified specialist, immigrants, jury translator.

Перед тем как осветить вопрос, связанный с практическими проблемами использования перевода в судопроизводстве, необходимо определиться с терминологией данного понятия. Что такое, собственно говоря, «судебный перевод». Под «судебным переводом» принято понимать письменный и устный перевод судебных документов и речи участников, следственных и судебных процессов, которые не владеют языком производства по делу. Отличительной чертой судебного перевода является слова не только повседневного пользования, но и терминология и особые правила составления судебных текстов. Понятие «судебный перевод» используется применительно к юридическому переводу в широком смысле. Это перевод не только в здании суда, но также в отделениях полиции, таможенных учреждениях и адвокатских конторах.

Выражение «судебный перевод» следует понимать как «перевод для суда». В этом понимании он воспринимается гораздо шире термина «юридический перевод», так как может включать в себя не только перевод в сфере юриспруденции, но и в других областях науки, деятельности и общественных отношений. Он исполняет роль языкового посредника между субъектами процессуальных отношений, не владеющих общим языком коммуникации.

А. В. Винников полагает: «Назначением судебного перевода является обеспечение права равного доступа граждан к

закону независимо от их этнической принадлежности»[1,153-160].

Понятие «судебный перевод» применительно к юридическому переводу официально используется довольно недавно. Началом использования переводчиков на судебных заседаниях, следует считать Нюрнбергский процесс – международный суд над бывшими руководителями гитлеровской Германии и Международный военный трибунал для Дальнего Востока, более известный как Токийский процесс – суд над японскими военными преступниками, проходивший в Токио с 3 мая 1946 года по 12 ноября 1948 года.

В современной практике правовых взаимоотношений судебный перевод нашёл широкое применение. Это связано, в том числе, и с интенсивным миграционным процессом, происходящим в современном мире. Так войны и вооружённые конфликты в Северной Африке, на Ближнем Востоке и Южной Азии в начале 2015 года многократно увеличили поток беженцев и нелегальных мигрантов в европейские страны. Наибольший груз, идущего в основном с востока на запад потока континентальной, легальной и нелегальной миграции, лёг на Германию. Именно Германия приняла в последние годы больше мигрантов, чем вся остальная Европа. Оказавшись на территории ФРГ, мигранты обращаются в федеральные органы по поводу предоставления им статуса беженцев. Вопросами, связанными с регулированием пребывания иностранцев в Германии занимается Феде-

ральное ведомство по делам миграции и беженцев (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, BAMF), на основании закона о предоставлении убежища. Мигрантов, не владеющих немецким языком, BAMF обеспечивает услугами присяжных (судебных) переводчиков.

В соответствии с Процессуальным кодексом Германии (§ 185 ПК) судебным переводчиком является лицо, которое переводит все заявления, сделанные во время судопроизводства, на язык процесса и обратно. Присяжный переводчик производит перевод не только устных высказываний, произнесенных во время слушания дела, но и документов, подготовленных стороной во время производства (например, исковое заявление) или других процессуальных заявлений.

В связи с огромным наплывом беженцев увеличилось число обращений их в немецкие суды. Мигранты жалуются на отказы Федерального ведомства по делам миграции и беженцев (BAMF) в предоставлении им статуса беженца или добиваются для себя права на неограниченное по времени убежище в Германии. В судах Германии возникла острая необходимость увеличения штата сотрудников, в том числе и присяжных переводчиков.

Профессия устного и письменного переводчика в ФРГ не лицензируется. Поэтому дилетанты, владеющие иностранными языками, привлекаются судами и полицией к работе в качестве переводчиков [6]. Присяжный (судебный) переводчик переводит правовые документы, одновременно, удостоверяет подлинность оригинала документа и верность его письменного перевода. Его роль, как гаранта правильности перевода, уникальна [6].

Председатель объединения присяжных переводчиков г. Лейпцига (ФРГ) Ирина Истомина указывает на распространенность привлечения переводчика полицией Германии через бюро переводов. «Полицейские переводчики могут оказаться не присяжными, каждый и без того дает подписку об ответственности за заведомо неправильный перевод» [4].

Примеры непрофессионального перевода мы нашли в статье Хайке Кловерт «Probleme mit schlecht qualifizierten Dolmetschern» (Проблемы с плохо подготовленными переводчиками), опубликованной в журнале «Spiegel». Автор статьи повествует: «Der iranische Student Daniel, 26 Jahre alt und bis vor kurzem noch Asylbewerber, wartete mehrere Monate auf seine Anhörung. Als sie endlich kam, hatte er schon genug Deutsch gelernt, um zu verstehen, dass sein Dolmetscher nichts taugte. "Ich erzählte, dass mir ins Bein geschossen worden sei", erinnert er sich. "Der Dolmetscher übersetzte, man habe mich geschlagen." Daniel sagt, er habe den Afghanen angefleht, Wort für Wort zu übersetzen, weil sein weiteres Leben davon abhängen» (Иранский студент Даниель, 26 лет, просил о предоставлении убежища. Несколько месяцев ждал слушания своего дела. Когда оно подошло, он уже в достаточной степени выучил немецкий язык, для того чтобы понять, что его переводчик ни на что не годен. «Я рассказал, что мне прострелили ногу», вспоминает он. Переводчик перевёл, что меня избили. Даниель сказал, он умолял афганцев переводить слово в слово, потому что от этого зависит его дальнейшая жизнь» (досл. перевод наш) [7].

Другой пример наоборот демонстрирует старания переводчика быть дословно точным. Однако эти усилия создали ситуацию недоверия суда к показаниям подсудимого. Итак, при слушании дела о нарушении миграционного законодательства в одном из административных судов ФРГ англоговорящий подсудимый в своих показаниях называл одного из свидетелей по делу «брат» (brother), при этом переводчик упорно переводил это слово как «брат». Затем выяснилось, что правонарушитель и свидетель вовсе не являются родственниками. Л.Б. Обидина утверждает, что «переводчик не учёл того обстоятельства, что в англоязычной диаспоре это слово имеет более широкое употребление, и его следовало бы переводить как «приятель». Потребовалось время, чтобы прояснить эту путаницу и восстановить понимание между судом и допрашиваемыми ли-

цами. Надо сказать, что подобное недоразумение могло бы быть в любом другом суде мира, так как во многих языках мира слово «брат» используется в более широком смысле, чем для обозначения степени родства» [2, 563].

Ещё одну серьёзную, на наш взгляд, проблему для переводчиков составляет полисемия слова или многозначность лексики. Типичной переводческой ошибкой является перевод с помощью словарного соответствия. З.А. Шарипова отмечает: «Определённое количество немецких юридических терминов обладает многозначностью. Термин *die Tat* в сочетании с прилагательным *groß* даёт терминологическое сочетание *eine große Tat* (подвиг), а выражение *eine verbrecherische Tat* переводится, как преступное деяние» [3, 103].

Похожий случай связан с английским словом «*delinquent*». Экономический термин понятия «*delinquent*» переводится как «неуплаченный или просроченный», а в юридическом контексте перевод звучит как «правонарушитель». Этот неправильно подобранный перевод привёл к судебному разбирательству немецкой транспортной компании «ТГЕ» с администрацией города Эдинбург. Переводчик использовал в своей речи не экономический, а юридический вариант перевода, что и привело к судебному конфликту. «Расценив это как оскорбление, ТГЕ подала на партнеров в суд за диффамацию деловой репутации. Когда недоразумение все же выяснилось, было слишком поздно: отношения между двумя сторонами не подлежали восстановлению. Так экономия средств на хорошем переводчике принесла выгоду лишь юристам» [5].

Затрагивая проблему полноты и точности судебного перевода, хотелось бы указать на существенные отличия его от художественного перевода. Основная сложность художественного перевода заключается не в передаче смысла, а в передаче уникального авторского стиля произведения, его эстетики, богатства языковых средств, а также атмосферы, юмора, характера и настроения, заложенных в тексте. Он приемлет, разного рода, литературные

трансформации текста, служащих повышению выразительности повествования. Судебный перевод, наоборот, не должен содержать каких-либо изменений, пробелов или добавлений. Судебный переводчик не может вставлять какие-то собственные пояснения или комментарии и оставлять сказанное без внимания.

Работа переводчика на судебных заседаниях в условиях одновременного слушания и говорения, требует постоянной концентрации внимания и непрерывного воспроизведения речи на двух языках. Возникает ситуация раздвоения внимания, вызванная необходимостью постоянного сопоставления языков. Это приводит к тому, что через некоторое время у переводчика появляется усталость артикулярного аппарата, снижается самоконтроль и в тексте перевода появляются серьезные ошибки. Рассмотрим типичные погрешности, совершаемые при последовательном переводе.

- Переводчик интерпретирует речь выступающего, добавляя свои умозаключения, комментарии или какие-либо фразы.
- Переводчик часто вставляет в предложение вводные словосочетания и выражения типа: «по всей видимости», «необходимо, прежде всего, отметить, что...», «без всякого сомнения», «важно также не упускать из виду, что...». Ошибкой переводчика является то, что он вместо того, чтобы помолчать несколько секунд, спокойно собраться с мыслями и начать переводить, он засоряет, этими ничем не примечательными фразами, свою речь.
- Переводчик использует слова или словосочетания, которые не несут никакой смысловой нагрузки, т.е. слова-паразиты, такие как: «итак», «можно сказать», «скажем так», «в общем» и «очевидно», стараясь тем самым протянуть время для подбора более подходящей лексики в конкретном контексте.
- Зачастую переводчик подбирает всевозможные варианты перевода какого-либо слова или определения, подбирая наиболее подходящий вариант, - в резуль-

тате его речь засоряется синонимами, предложения перегружаются.

➤ Переводчик часто переспрашивает. Просить повторить сказанное не возбраняется, однако злоупотреблять этим не стоит. Такого рода заминки выглядят непрофессионально.

В заключение данной статьи формулируем несколько выводов на основании приведенных примеров:

1. Недопустимо участие третьих лиц в качестве судебных переводчиков, т.к. плохой перевод может привести к недопониманию, потере времени, сорванным переговорам или несостоявшейся сделке. Кроме того, бывают ситуации, когда от неправильно переведённого слова ломаются

судьбы людей. Должны быть предприняты все меры для участия в суде профессиональных переводчиков.

2. Необходимо помнить, что слова это не просто слова, а тем более иностранные. Нужно не забывать про «подводные камни» перевода и «ложных друзей» переводчика. В любом языке имеются слова и выражения, которые вызывают трудности при переводе в силу различия национальных особенностей, культур, менталитета и традиций.

3. Иностранцам гражданам, которые отказываются от помощи переводчика, следует настоятельно указывать на то, что юридический язык отличается от языка повседневного общения.

Литература:

1. Винников А. В. Судебный перевод и этнопреступность / А.В.Винников // Библиотека криминалиста. – 2013. №1(6). – стр. 153-160.
2. Обидина Л.Б. Культура судебного перевода: проблемы практики / Л.Б. Обидина // Юридическая техника. – 2016. №10. – стр. 563.
3. Шарипова З.А. Структурно - семантический анализ терминологических словосочетаний / З.А.Шарипова // Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе: ТНУ, 2015. –186 с.
4. Irina Istomina. Wenn Laien dolmetschen // Deutsche Polizei. – № 122, 2000.
5. Пять ошибок перевода, которые потрясли мир. [Электронный ресурс] https://itrex.ru/news/articles/perevod_oshibki_english_prodvizhenie_itrex_buro_perevodchiki.
6. Bender Jennifer. Gerichtsdolmetscher und Urkundenübersetzer [Электронный ресурс] <http://www.leginda.de/leginda-blog>].
7. Heike Klovert. Probleme mit schlecht qualifizierten Dolmetschern. [Электронный ресурс] <http://www.spiegel.de>

МИНБАРИ ОЛИМОНИ ЧАВОН – ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН

Абдумамадова С.,
аспирантка Института философии политологии,
и права им. А.М. Баховаддинова Академия наук
Республики Таджикистан
E-mail: sukha-86@mail.ru

Научная специальность: 12.00.14 – административное право, административный процесс

Научный руководитель: Джамshedов Дж., кандидат юридических наук, доцент
Рецензент: Сафарзода Б.А., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. В статье рассмотрены теоретико-методические аспекты формирования и развития государственной службы, дан анализ истории становления государственной службы и основных тенденций институциональных преобразований в период независимости республики. Обоснована необходимость государственной службы как основной инструмент формирования устойчивой государственности Республики Таджикистан.

Ключевые слова: поэтапные административные реформы, номенклатурное продвижение, институциональная система государственной службы, гражданское общество, упорядочение государственного управления, развитие демократических ценностей.

ТАЪРИХИ ПАЙДОИШИ ХИЗМАТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Абдумамадова С.,
аспиранти Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ
ва ҳуқуқ ба номи академик А.М. Баҳоуддинов.
Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон
E-mail: sukha-86@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.14 – ҳуқуқи маъмурӣ, муҳофизати маъмурӣ

Роҳбари илмӣ: Ҷамshedов Ҷ., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Муқарриз: Сафарзода Б.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Ҷамъура. Дар мақола ҷанбаҳои назариявӣ усули ташаккулёбии ва рушди хизмати давлатӣ баррасӣ гардидаанд, таҳлили таърихи пайдоиши хизмати давлатӣ ва тамоюлҳои табодулотӣ ниҳодҳо дар давраи соҳибистиклолии ҷумҳурӣ анҷом дода шудааст. Аҳамияти хизмати давлатӣ ҳамчун воситаи ташаккулёбии давлатдорӣ устувор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда шудааст.

Калидвожаҳо: табодулотӣ марҳила бо марҳилаи маъмурӣ, болоравии идоравӣ, низомии ниҳодҳои хизмати давлатӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ботартибоварии идоракунии давлатӣ, рушди арзишҳои демократӣ.

THE HISTORY OF CIVIL SERVICE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Abdumamadova S.,

Postgraduate student of department of Public Law
A. Bahoviddinov Institute of philosophy, political,
science and law Academy of Science Republic of
Tajikistan

E-mail: sukha-86@mail.ru

Scientific specialit: 12.00.08 – administrative law, administrative process

Research supervisor: Jamshedov J., Candidate of Legal Sciences, assistant professor.

Reviewer: Safarzoda B.A., Doctor of Law, Professor

The summary: The article deals with theoretical questions of formation and development of public service. Analysed of the history of formation of public service. We analyzed the main trends of institutional reforms in the period of independence of the republic. It justifies the need for the public service as a basic tool of formation of a stable national economy of the Republic of Tajikistan.

Key words: incremental administrative reforms, nomenclature promotion, institutional system of public service, civil society, streamlining public administration, the development of democratic values.

Государственная служба играет существенную роль в обеспечении развития государства и государственности и создании нормальной социально-политической и культурной атмосферы общества (из программы реформирования госслужбы Республики Таджикистан)

Государственная служба – это результат переплетения ее истории, традиций, менталитета с иными культурами взаимоотношений между личностью и обществом. Каждая страна имеет свою уникальную модель государственной службы, которая определяется историческим опытом, традициями, менталитетом, правовой системой и другими факторами. Таджикистан, как и любая другая страна, имеет свои исторические предпосылки к становлению государственно-служебных отношений.

Выход из состава Советского государства и обретение независимости – все эти исторические события наложили на государственный строй нашего государ-

ства свои положительные и отрицательные моменты.

Период становления независимого таджикского государства в начале 90-х годов прошлого века характеризовался «недееспособной экономикой, пустой казной, неразвитой политической системой. Страна жила по Конституции времен Советского Союза, унаследовав от него определенный потенциал. Миру мы были не интересны, социально-экономическая и политическая ситуации были просто критическими». Рецепт по выходу из кризисной ситуации, примененный Основателем мира и национального единства – Лидером нации Эмомали Рахмона можно считать «чудом»: сначала были приняты законы, потом укрепилась экономика, а затем и политическая система.

Становление государственной службы в Республике Таджикистан в годы независимости осуществлялось на основе поэтапных административных реформ, благодаря которым в республике сложились основные системы государственной службы. Основные этапы развития госу-

дарственной службы и ее места и роли в политике государства условно можно разделить на пять этапов.

Первый этап (1991-1995 гг.). В этот период начинают складываться основы государственности суверенного Таджикистана. Происходит разделение власти на представительскую, исполнительную и судебную ветви, создаются новые государственные органы и учреждения.

С принятием в 1994 г. Конституции Республики Таджикистан институт государственной службы приобрёл прочную конституционно-правовую основу [1, ч. 2 ст. 27]. Право на государственную службу связано с непосредственным участием граждан в управлении государством, то есть гражданин может осуществлять свое право на участие в управлении государством непосредственно или через своих представителей (ч. 1 ст. 27 Конституция РТ).

В этот период также прежняя советская бюрократическая система с присущей ей клановостью и закрытостью явно изжила себя, и государству требовался иной, более открытый аппарат управления. Для коренных перемен в сфере государственной гражданской службы требовалось внедрение новых правовых, экономических, социальных и иных институтов. Поэтому требовалось проведение институциональных реформ системы государственной службы Таджикистана, как нового общественного явления в деятельности государства.

Второй этап (1995-1999 гг.). Началом институциональных реформ системы государственной службы республики на этом этапе явилось дальнейшее развитие конституционных норм о равном доступе граждан к государственной службе. В законодательной практике республики с принятием Закона Республики Таджикистан «О государственной службе» [2, с. 297] от 13 ноября 1998г., № 677, который сыграл заметную роль в стабилизации деятельности государственного аппарата, начался процесс становления государственной службы республики. В данном Законе, который действовал в течение де-

вяти лет, впервые нормативно оформилось современное понимание сущности государственной службы. В период действия данного Закона были осуществлены ряд мер по формированию государственной службы» [3, с. 69-75].

Важно отметить, что в этот период государственная служба стала объектом внимания нарождающихся институтов гражданского общества. Началось формирование организационной, научно-методической, образовательной и информационной инфраструктуры государственной службы» [4, с. 80-81]. Государственная служба как социально-правовой институт стала объектом научных исследований ученых и специалистов.

Третий этап (1999-2007гг.). На этом этапе осуществлялась целенаправленная работа по реформе системы государственной службы, приоритетное значение которой отмечалось в посланиях Основателя мира и национального единства – Лидера нации Эмомали Рахмона парламенту - Маджлиси Оли Республики Таджикистан. Так в послании парламенту Республики Таджикистан в 2005 году, было заявлено, что реформа государственного управления является «одним из важных направлений обеспечения развития страны» [5]. В этом послании Лидер нации определил общие контуры дальнейших преобразований в рассматриваемой сфере: «упорядочение государственного управления, совершенствование должностей и структуры министерств, в зависимости от условий рыночной экономики, устранение дублирующих функций, прозрачность и эффективность деятельности государственных структур и служащих».

Так как реформа государственной службы не состоит из одномоментных и фрагментарных мер и отношений, её фундаментальные принципы составляют последовательные и поэтапные особенности, которые реализовались в рамках Стратегии реформирования системы государственного управления Республики Таджикистан, утвержденной указом Президента Республики Таджикистан от 15 марта 2006 г., №1713, а также Концепции реформирова-

ния государственной службы Таджикистана, принятой постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 июня 2007 г., №289.

Для достижения целей и задач, предусмотренных данными стратегическими документами, было разработана Программа реформирования государственной службы Таджикистана. Целями программы являлись повышение эффективности и развитие государственной службы, конкретных её государственных органов, а также совершенствование структур управления, в том числе, создание образовательных учреждений для обучения кадров государственной службы, планирование деятельности, финансирование, материальное и экспертное обеспечение, стимулирование государственных служащих.

В этот период Закон Республики Таджикистан «О государственной службе» от 13 ноября 1998 г., № 677 утратил силу и вступил в силу новый Закон Республики Таджикистан «О государственной службе» от 5 марта 2007г., №233, который соответствовал новым требованиям и стандартам государственной службы. Также в 2001 году в новой редакции был принят конституционный Закон Республики Таджикистан «О Правительстве Республики Таджикистан» (12 мая 2001г., № 28) [6], ставший основой для структурных перемен в исполнительной власти. В соответствии с ним за короткий срок были разработаны и приняты [7] следующие нормативные правовые акты:

- Указ Президента Республики Таджикистан от 4 июня 2002г., №853 «О системе центральных органов исполнительной власти Республики Таджикистан»;

- Указ Президента Республики Таджикистан от 9 октября 2002г., №926 «О создании Института повышения квалификации государственных служащих Республики Таджикистан»,

- «Реестр государственных должностей Республики Таджикистан» и приложение к нему «Квалификационные требования по государственным должностям государственной службы»;

- «Положение о кадровой службе», утвержденное указом Президента Республики Таджикистан от 10 марта 2003г. №1031 и множество других нормативных правовых актов локального характера.

Все вышеперечисленные нормативные правовые акты внесли определенный вклад в оздоровлении служебного климата государственного аппарата и улучшили правовое положение государственных служащих, порядок поступления на государственную службу и ее прохождение, роль кадровой службы и т.д. [8, с. 62-63].

Однако, несмотря на принятые меры, нормативная база о государственной службе нуждалась в совершенствовании, и для этого необходимо было принятие нормативных актов по различным направлениям, важнейшими из которых явились акты о социальных гарантиях, подготовке и переподготовке госслужащих и концепция о государственной службе [9, с. 57].

Четвертый этап (2007г. - по 2012 г.). Продолжался реформирование системы государственной службы, были введены новые изменения и дополнения в Закон Республики Таджикистан «О государственной службе», в частности введен обязательный конкурсный отбор на административные государственные должности, установлены квалификационные требования к государственным служащим, включена отдельная статья по соблюдению служебной этики и оценке деятельности государственных служащих, резерву кадров государственной службы, ротации (перемещению) руководящих кадров государственной службы.

В целях выполнения международных обязательств и реформы государственного управления, формирования прозрачной системы деятельности органов управления, экономии и эффективного использования бюджетных средств, обеспечения устойчивого экономического, социального и культурного развития Республики Таджикистан указом Президента Республики Таджикистан от 10 января 2007 года, №143 было учреждено Агентство по государственному финансовому контролю и

борьбе с коррупцией Республики Таджикистан.

Для принятия комплексных организационных, социально-экономических мер, координации деятельности государственных органов и участия гражданского общества в процессе борьбы против коррупции постановлением Правительства Республики Таджикистан от 26 января 2008 г., №34 была утверждена «Стратегия борьбы с коррупцией в Республике Таджикистан на 2008-2012 гг.».

Указом Президента Республики Таджикистан от 24 апреля 2008 г., №449 утверждено Положение о порядке исчисления стажа государственной службы, которое определяет период трудовой деятельности, считающейся стажем государственной службы, а также порядок исчисления стажа государственной службы комиссией государственного органа. Стаж государственной службы – трудовая деятельность государственного служащего в государственных органах, предусмотренная статьей 6 Закона Республики Таджикистан «О государственной службе» и пунктом 5 настоящего Положения, дает возможность государственному служащему на получение социальных гарантий, установленных нормативными правовыми актами Республики Таджикистан. Разработана Концепция государственной кадровой политики Республики Таджикистан. Данная Концепция представляет совокупность мнений, идей и взглядов, определяющих цели, задачи, приоритетные направления, принципы государственного регулирования кадровой политики и пути обеспечения Республики Таджикистан высококвалифицированными кадрами, а также предусматривает мероприятия по развитию государственной кадровой политики Республики Таджикистан и является продолжением системных мер в сфере воспитания кадров.

Пятый этап – (2012 – по настоящее время) За этот период изданы ряд важных нормативно-правовых актов, в полной мере регламентирующих основные направления развития государственной службы.

В целях усиления ответственности государственного служащего и эффективного управления, а также для повышения престижа института государственной службы Указом Президента Республики Таджикистан от 3 декабря 2015 г., № 591 утвержден Кодекс этики государственного служащего Республики Таджикистан, который регулирует совокупность норм, принципов и правил служебного и внеслужебного поведения государственного служащего, выражающих моральные качества его профессиональной деятельности, поведения на работе, в обществе, и общепризнанные нравственные человеческие ценности, моральные требования общества к государственному служащему.

Указом Президента Республике Таджикистан утверждена «Стратегия противодействия коррупции в Республике Таджикистан на 2013-2020 годы», цель и значение которые направлены на снижение уровня коррупции в Республике Таджикистан, создание условий для развития экономики, демократических ценностей, повышение благосостояния населения а основными направлениями являются осуществление и повышение эффективности деятельности центральных и местных органов государственной власти, органов самоуправления поселков и сел, посредством разработки, регулярного совершенствования и осуществления ведомственных антикоррупционных программ в сфере своей деятельности.

В целях упорядочения государственных должностей Указом Президента Республики Таджикистана от 15 августа 2016 г. №737 утвержден новый Реестр государственных должностей Республики Таджикистан.

Указом Президента Республики Таджикистана от 10 марта 2016 г., № 647 утверждено Положение о порядке проведения конкурса на замещение вакантных административных должностей государственной службы. Данное положение регулирует правила проведения конкурса на замещение вакантных административных должностей государственной службы.

А также была принята в новой редакции «Трудовой кодекс Республики Таджикистан» [10], регулирующий трудовые отношения и иные отношения, непосредственно связанные с ними, которые направлены на защиту прав и свобод сторон трудовых отношений, установление минимальных гарантий прав и свобод в сфере труда.

Для достижения последовательности в совершенствовании государственной службы, утверждения факторов переориентации государственной службы на организацию исполнения нормативных правовых актов, появилось необходимость внесение поправок в Закон Республики Таджикистан «О государственной службе». Введены новые изменения и дополнения, в частности в практику оформления личных дел государственных служащих, которые ведутся кадровой службой соответствующего государственного органа и где отмечается прохождение государственной службы.

Однако, нельзя не отметить незавершенность реформы государственной службы в республике. Мы одолели только верхушку айсберга и преобразования в системе государственной службы необходимо провести до логического завершения. Подтверждением тому служат изменения и дополнения в принятые ранее законодательные акты о государственной службе.

Учитывая этапы становления государственной службы, следует особо подчеркнуть их чуткое реагирование на происходящие в обществе изменения. Процесс демократизации общественной жизни, происходящий в настоящее время, понимается, сказывается и на государственной службе. Оно все в большей мере превращается в систему удовлетворения запросов населения, предоставления самых разнообразных административных услуг своим клиентам. Тем самым преодолевается отчуждение граждан от государственного аппарата, создается обстановка, способствующая стабилизации общества, развитию его на действительно демократической основе.

Таким образом, проведенные институциональные реформы за последние 25 лет позволили сформировать эффективную государственную службу республики. В том, числе

- разработан ряд нормативных правовых актов в сфере государственной службы;

- государственная служба приобрела прочную конституционно-правовую основу;

- создана основа функционирования системы власти, то есть разделение власти на законодательную, исполнительную и судебную;

- сформирован в достаточной степени качественный состав кадров государственной службы;

- усовершенствованно структура управления;

- внесен определенный вклад в оздоровлении служебного климата государственного аппарата;

- улучшено правовое положение государственных служащих.

Исследование эволюции развития государственной гражданской службы показало, что кадровая работа, как таковая, известна обществу с древних времен. Ее возникновение тесно связано с появлением коллективного труда, который обусловил постановку проблемы подбора работников, их обучения, координации деятельности. Постепенно разрозненные действия кадрового характера стали повторяться, закрепляться и формироваться в самостоятельный институт.

На наш взгляд, исходя из вышеизложенного для совершенствования системы государственной службы Республики Таджикистан было бы целесообразным:

- тщательное изучение и учет всех шагов в проведении реформ. Это обусловлено тем, что в реформе государственной службы нельзя делать торопливые шаги без тщательного изучения и учета всех последствий;

- разработка новой современной законодательной базы государственной службы, чтобы она соответствовала новым реалиям;

- усовершенствование формирующейся системы информационной инфраструктуры, то есть, «Электронное правительство», которое позволило бы сэкономить бюджетные средства, повысить эффективность и управляемость, увеличить скорость и транспарентность принятия решений, а также способствовать в борьбе с коррупцией. Данная система связывает различные государственные органы, учреждения, уполномоченный орган по делам государственной службы в единую сеть, обеспечивающую непрерывный информационный обмен между субъектами сети;

- необходимо введение системы меритократия, которая позволит отобрать и привлечь такие кадры, которые в условиях конкуренции (конкурсного отбора) заняв административную должность в государственном органе, будут заинтересованы в результатах своего труда и дорожить своей работой;

- необходимо освоить и переходить на методы работы, применяемые в современной системе государственного управления развитых стран. С учетом мировых

тенденций, в которых главное внимание уделяется человеческому фактору, необходимо внедрить современные методы менеджмента в работу всех государственных органов.

В заключении, хочется подчеркнуть, что мы находимся на стадии создания высокопрофессиональной государственной службы. Первые пять этапов успешно пройдены и теперь нам нельзя останавливаться на достигнутой.

Основная задача на сегодняшний день – преодолеть советское сознание, приобретенное за долгие годы социалистического строя, создать высокопрофессиональную государственную службу, привить гражданам умение работать на результат, развить корпоративное мышление и ориентироваться на новые ценности. Чтобы наши граждане были уверены в том, что управлением нашими общими делами занимаются настоящие профессионалы, руководимые способные менеджерами, стоящими на страже конституционного строя государства.

Литература:

1. Конституция Республики Таджикистан (с дополнениями и изменениями от 26 сентября 1999 и 22 июня 2003). – Душанбе, 2003.
2. АМО РТ. 1998г. №22. – С.297.
3. Джамшедов Д.Н. Некоторые аспекты и особенности определения понятия государственной службы в РТ // – С.69-75.
4. Каримов К.М. Реформирование государственной службы в контексте оптимизации государственного управления Республики Таджикистан. дисс.канд.полит.наук. – Душанбе, 2007. – С. 80-81.
5. Режим доступа: <http://www.president.tj/rus/payomho2005.htm>
6. АМО РТ. 2001г. № 4, ст. 215;
7. Центральный банк правовой информации Министерства юстиции Республики Таджикистан. // Электронная версия "Адлия", 16.11.2008.
8. Каримов К.М. Современная государственная служба Таджикистана, проблемы и тенденции её развития. – Душанбе, 2005. – С. 62-63.
9. Каримов К.М. Совершенствование государственной службы Таджикистана (правовые основы) // Паёми Донишкадаи такмили ихтисоси хизматчиени давлатии Чумхурии Тоҷикистон. 2007г. № 1. – С 57.
10. Трудовой Кодекс Республики Таджикистан от 23 июня 2016 года, №1329.

ТАҲКИМИ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Имомов Ҳ.Ш.,ассистенти кафедраи ҳуқуқи конституционии
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон

E-mail: fardod-2012@mail.ru

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конституционӣ; муҳофизати судии конституционӣ;
ҳуқуқи муниципалӣ

Физишуда: Дар мақола масъалаҳои муҳими падидаи ваҳдати миллии, ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ-маънавии он баррасӣ карда шудааст. Таҳкими ваҳдати миллии барои ҳар як фарзанди ба ору номуси кишвари Тоҷикистон басо азизу бузург аст. Баста шудани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба ҳаёти осоишта раҳнамун шудани давлат ва халқи Тоҷикистон муҳимдари калон намуд. Натиҷаи сулҳ ва оштии тоҷикон ҳамчун намунаи дастоварди нодир дар илмҳои сиёсатшиносӣ, ҳуқуқшиносӣ, низоъшиносӣ ва дипломатияи донишмандонад.

Калидвожаҳо: Ваҳдати миллии, Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, истиқлолияти давлатӣ, Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, музокирот, низоъҳои сиёсӣ, райъпурсии умумихалқӣ, давлат, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд.

УКРЕПЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Имомов Ҳ.Ш.,ассистент кафедраи конституционного права
юридического факультета

Таджикского национального университета

E-mail: fardod-2012@mail.ru

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционное судопроизводство; муниципальное право

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные вопросы института национального единства, историко-правовые и общественно-нравственные свойства. Укрепления национального единства в нашей стране для каждого сына этой родины является большим почитанием. Подписания Всеобщего соглашения об установлении мира и национального согласия в Республике Таджикистан направил государства Таджикистана и его народа на светлый путь развития и стабильной жизни. Определения мира и национального согласия таджиков стал бесценным примером для исследование таких наук как, политология, юриспруденция, конфликтология и дипломатия.

Ключевые слова: Национальная Единства, Общее соглашение об установлении мира и национального согласия в Республике Таджикистан, Конституция Республики Таджикистан, государственная независимость, Верховный Совет Республики Таджикистан; переговоры, политические конфликты, государства, защита прав и свобод человека и гражданина.

STABILITY OF NATIONAL DISUNITY

Imomov H.Sh.,

Assistant department of constitutional law
of faculty law Tajik National University
E-mail: fardod-2012@mail.ru

Scientific specialii: 12.00.02 – constitutional law, municipal law, constitutional legal proceedings

Annotation. In this paper discuss important questions of national disunity phenomenon, historical – laws and social – morally sides. Stability of national disunity is very costly and great for every son, of Tajik country who have breast and pride. Signing of General Agreement about establishment peace and national approbation in Republic of Tajikistan assist for quiole the country to stable life and Tajik national results of pease and tajik consent is such example valued attainment in political, nomology, conflict and diplomatic sciences.

Key words: national disunity, General Agreement about establishment peace and national approbation in Republic of Tajikistan, Constitutional of Republic of Tajikistan; public independence, Paramount council of Republic of Tajikistan, negotiation, political conflicts, state, protection rights and freedom of people and citizen.

Тавре, ки таҷрибаи башарӣ шаҳодат медиҳад, халқҳо (миллатҳо) аз падидаҳои устувор ва нерӯманди таърих мебошанд, ки маъмулан бо вучуди тағйиру таҳаввулоти сиёсӣ ва иҷтимоӣ асолату ҳуввияти миллий, усул ва арзишҳои хосу нотакрори иҷтимоӣ-ахлоқӣ ва маънавӣ ва ормону идеалҳои таърихӣ миллиро ҳифз менамоянд [8, с.7-8].

Тоҷикон ба гурӯҳи қадимтарин миллатҳои дунё шомиланд, чунки ҳанӯз дар асрҳои 9-10 давлати миллии худро созмон доданд ва дар тӯли ду садсолаҳо истиқлоли худро нигоҳ дошта тавонистанд [2, с.100]. Аз рӯйи таҳқиқоти олимон омӯзиши таърихи халқҳои кӯҳанбунёд собит мекунад, ки халқу миллатҳо, ки умри дарози таърихӣ дидаанд, ваҳдатшон комилтар ва иттиҳоди ҷамъиятиашон мустаҳкамтар аст. Ин ҳақиқат ба он далелат мекунад, ки таҷрибаи тӯлонии зиндагии дастаҷамъонаи одамон ба онҳо ҳислате ва ё як навъ масъуният, ки ҳамчун нерӯи ақсуламал бар ноамнӣ ва хатарӣ ҷомеа ба вучуд меоварад.

Ваҳдат падидаи созандаест, ки маҳсули тафаккури инсонӣ ва ақлу хиради инсонӣ буда, инъикосгари пирӯзии рушноӣ бар зулмот, некӣ бар бадӣ ва мушаххасан, пирӯзии ақл бар ҳиссиёт мебошад. Ин натиҷаро дар мисоли сулҳу

ошти миллии тоҷикон дида метавонем, ки дар арсаи ҷаҳонӣ ҳамчун дастоварди нодир эътироф гардида, мавриди омӯзиши ниҳодҳои байналмиллалӣ қарор дорад [3, с.151].

Баъд аз пароканда шудани ИҶШС Тоҷикистон истиқлолияти давлатии худро дар санаи таърихии 9 сентябри соли 1991 расмӣ гардонид ва барои муаян намудани самтҳои инкишофи минбаъда ва ташкили мақомотҳои асосии ҳокимияти давлатӣ шурӯъ намуд. Агарчанде касби соҳибхитӣрии давлатӣ барои ҳар як фарзанди бонангу номуси ин сарзамини аҷдодӣ моёи ифтихору сарфарозӣ буд, вале ҳодисаву воқеаҳо ва тағйироту таҳаввулотҳои босуръати солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ мардуми тоҷикро дар роҳи ҳифзу нигоҳдошти арзишҳои ин неъматӣ бебаҳо ба душвориву мушкилиҳои сангин мувоҷеҳ кард. Пеш аз ҳама сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар қаламрави кишвар ва аз даст рафтани зимомии идоракунии роҳбарони онвақтаи давлат сабаби поён рафтани иқтисодӣи давлат ва фалақ гаштани фаъолияти мақомотҳои ҳокимияти давлатӣ гашт.

Вазъияти баамаломада зарурати очилан андешидани тадбирҳои заруриро ҷиҳати хомӯш кардани ҷанги

шаҳрвандӣ, сарчаъмии миллат, таъмини оромию субот ва ба сӯйи ҳаёти муътадил раҳнамун кардани мардуми тоҷикро тақозо менамуд. Дар чунин шароити ҳассоси таърихӣ баргузории иҷлосияи тақдирсози 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи ноябри соли 1992 дар шаҳри бостонии Хучанд заминаҳои хело мусоиди ҳуқуқиву сиёсиро барои ба вуқӯъ пайвастании дигаргунҳои азим дар ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон асос гашт. Ин иҷлосия дар қалби ҳар як тоҷику тоҷикистонӣ шуълаи умедро ба сӯйи фардои неки давлатдорӣ миллӣ, таъмини рӯзгори босаодату пурнишоти мардуми кишвар фурузон намуд.

Дар ин иҷлосияи тақдирсоз даъвати нахустини Асосгузори Сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси Раиси Шӯрои Олии Тоҷикистон чунин буд: «чангу зӯрварӣ ва муборизаи мусаллаҳона ҳамчун василаи ба эъди овардани ҷомеа усулан маҳкум мегардад ва ба тарафҳои муҳолиф роҳи осоиштаи ҳалли низои сиёсӣ пешниҳод карда мешавад» [7, с.5]. Дар таърихи Тоҷикистон ҳамин пешниҳод ҳамчун намунаи нодирӣ таҷрибаи сулҳофарӣ ба шумор меравад, ки бо роҳи задухурдҳои мусаллаҳона ва идомаи ҷанги шаҳрвандӣ ҳал намудани ихтилофоти сиёсиро маҳкум намуда, фуру нишондани оташи ҷанги шаҳрвандӣ ва ниҳоят ба ҳамдигарфаҳмиву ҳамдигарбахшӣ расидани ҷонибҳои муҳолифро талқин мекард.

Дар воқеъ таърихи навини давлатдорӣ тоҷиконро бе заҳмату талош, хизматҳои арзандаву шоистаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тасаввур кардан имконнопазир аст. Бояд ҷавонмардона эътироф намуд, ки ба зима гирифтани масъулият ба қори давлатдориву давлатсозӣ дар ҷойи хушқу ҳолӣ, бе заминаҳои муайяни устувори молиявӣ моддӣ, иқтисодӣ фаҳлаҷашта сахлу осон набуд. Танҳо нафаре метавонист ба ин қорҳо дастболо шавад, ки бо дарки гуруру хуввияти баланди миллӣ тамоми

ҳастиву вучуди хешро ба миллату сарзамини хеш фидо кунад [4, с.10-11].

Раванди сулҳи тоҷикон давраҳои таърихӣ солҳои 1992-1997-ро дар бар гирифта, дар ин замон шумораи зиёди вохӯриҳо ва дидорҳои сатҳи гуногун баргузор гашта буд, ки барои расидан ба истиқрори сулҳ ва ваҳдати миллӣ мусоидат намуданд. Аз ҷумла дидору вохӯриҳои сатҳи боло дар шаҳрҳои Тегрон, Машҳад, Бишкек, Москва, Алматы, Ашхобод, Исломобод, Қобул василаи муҳим дар барқарорӣ сулҳ дар Тоҷикистон гардиданд. Дар нитиҷаи кӯшишу вохӯриҳои зиёд дар санаи 27-июни соли 1997 дар шаҳри Москваи Федератсияи Россия Созишномаи истиқрори сулҳ ва ваҳдати миллӣ ба имзо расид, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва халқи Тоҷикистон ҳамчун санаи таърихӣ ва санади бениҳоят муҳим ва арзишманд доништа мешавад. Рӯзи 27-уми июн ҳамчун рӯзи «Ваҳдат» эътироф гардида, ҳамасола халқи Тоҷикистон ин рӯзи таърихиро бо як шукуҳу фараҳ таҷлил мегиранд. Дар сатҳи қонунгузори кишвар низ ин санаи таърихӣ расмӣ гардонида шуда, тибқи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни ҚТ «Дар бораи рӯзҳои ид» ин рӯз ҳамчун рӯзи ид мустақкам шудааст.

Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пойдории давлати миллӣ нақши муҳими таърихӣ дорад. Истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ пешроҳи аз байн рафтани давлати Тоҷикистон ва пароканда шудани миллати тоҷикро гирифт. Ҳамчунин аҳамияти истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар он ифода меёбад, ки миллати тоҷикро сарчамаъ намуда, ба ваҳдати он таҳким бахшид, инчунин боз як сабақи муҳими таърихӣ барои ватандӯстию ватандорӣ, ғамхори ватану миллат будан ва ба қадри давлату давлатдорӣ, марзу буми худ расидан мебошад.

Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ваҳдати миллӣ асоси таҳкими давлатдорӣ, рушду такмил ва пойдорию бардавомии он гардид. Дар асоси Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ тағйиротҳои кулӣ дар сохтору

фаъолияти мақомоти давлатӣ ба вучуд омаданд, асосҳои ҳуқуқии онҳо такмил ёфтанд, ки ҳамаи инҳо барои пойдории давлат заминаи асосӣ ва воқеӣ мебошанд [1, с. 59].

Дар заминаи баста шудани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон дар моҳи июли соли 1997 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таъсис додани Комиссияи оштии миллӣ ба тасвиб расид. Маҷлиси нахустини худро ин Комиссия дар мувофиқаи тарафайн моҳи июли соли 1997 дар шаҳри Москва баргузор намуданд. Шурӯъ аз моҳи сентябри соли 1997 бошад, Комиссияи оштии миллӣ ба иҷрои ўҳдадорӣҳои ба зиммашон гирифта дар шаҳри Душанбе оғоз намуданд. Дар санаи якуми августи соли 1997 аз тарафи Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон – Шӯрои Олӣ Санад дар бораи авфи иштирокчиёни низоҳои сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ қабул карда шуд. Дар асоси санади мазкур зиёда аз шаш ҳазор шахсе, ки дар низоҳои сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ дар ин ё он ҳолат иштирок доштанд, авф карда шуданд. Комиссияи оштии миллӣ ба ҳамаи гурӯҳҳои ҳарбӣ бо муҳлати ду моҳа муроҷиати муайян намудани тасмимашонро талаб кард.

Аз моҳи сентябри соли 1997 дар шаҳри Душанбе гурӯҳи муштараки созмонҳои байналмиллалӣ ва давлатҳои сулҳхоҳ ба кори худ шурӯъ намуд, ки дар ҳаёти он ташкилотҳои бонуфузи СММ, САҲА ва давлатҳои Россия, Эрон, Афғонистон, Покистон, Қирғизистон, Қазоқистон ва Узбекистон иштироки фаъол намуданд. Роҳбарии гурӯҳи координатсиониро Созмони миллалӣ муттаҳид ба ўҳдаи худ гирифт. Дар моҳи ноябри соли 1997 дар шаҳри Вена аввалин конференсияи донорӣ ҳамин раванд баргузор гардид, ки дар кори он зиёда аз 40 намояндагии давлатҳои ҷаҳон иштирок намуданд.

Бояд қайд намуд, ки барои расидан ба оштии миллӣ ва ризоияту ваҳдат пеш ҳама даъвати иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи асосиро гузошта, дар асоси кори ин иҷлосияҳои Шӯрои Олии Тоҷикистон

самтҳои минбаъдаи инкишофи давлат, қабули Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, кафолат ва таъмини принципҳои умумиэтирофшудаи ҷаҳонӣ, демократикунонии ҷомеа, кафолати ғуноғунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ, ба роҳ мондани сиёсати хориҷӣ ва ғайраҳо барои кишвари мо мусоид гашт.

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар санаи 6 ноябри соли 1994 бо овоздиҳии умумихалқӣ қабул карда шуд барои расидан ба сулҳу субот ва ваҳдати комили Тоҷикистон таъсири бевосита расонид. Зеро, ки маҳз Конституцияи нишонаҳо ва хусусиятҳои Тоҷикистонро дар моддаи аввал муқаррар намуда, давлатро соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ мустаҳкам намуд. Дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи меъёрҳо ва принципҳои умумиэтирофшудаи байналмиллалӣ муқаррар ва мустаҳкам гардиданд, ки сабаби ҳалли бисёре аз проблемаҳои давраи низоъ ба ромад намуданд.

Барои расидан ба сулҳу субот ва ваҳдати миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон азму толош ва кӯшишҳои ҷавонмардонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам, Эмомалӣ Раҳмон бениҳоят зиёд аст. Зеро, ки маҳз бо талошҳои Президенти кишвар раванди сулҳофарӣ оғоз гардида, барои баргардонидани гурезаҳои тоҷик ба Ватан, супоридани ихтиёрии силоҳ ва дигар ливозимоти ҷангӣ аз тарафи шаҳрвандон ва дигар чораҳои таъҷили роҳандозӣ гардиданд.

Барои ҳифзи миллат аз хатари парокандашавӣ ва бо мақсади аз байн бурдани ҳар гуна падидаҳои номатлуб, аз қабилӣ маҳалгароӣ ва бегонапарастӣ, ки омилҳои бевоситаи заифкунандаи пояҳои истиқлолияти давлатӣ мебошанд, Президенти кишвар Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳалли масъалаҳои зеринро ҳамчун омилҳо ва заминаҳои пойдор намудани давлати соҳибистиқлол таъкид намудааст: «якум, муттаҳидшавии миллат, пойдор намудани ягонагӣ, тамомияти арзӣ ва иқтисори

давлати миллии соҳибистиклол, сулҳпарвар, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва демократӣ; дуом, дар заминаи ваҳдати миллат, муҳаббат ба Ватан, забон, илму аадабиёту фарҳанг ва тафаккури миллӣ бедор намудани ҳисси худшиносию ифтихори миллӣ...; сеюм, таҳти парчами Ватан ва ғояҳои давлати миллӣ ва эҳёи Тоҷикистон сарчамъ омадани ҳамаи хизбу созмонҳо ва ташкилотҳои сиёсиву ҷамъиятӣ, дар доираи қонун бо роҳи мусолиҳа ва гуфтушунид ҳал намудани ҳамаи ихтилофоти бамиёномада; чорум, ҳифз намудани боигариҳои моддӣ ва маънавии миллат, бузургдошт ва кадршиносии ашхосе, ки дар ҷодаи ваҳдати миллат, худшиносию ифтихори миллӣ, муттаҳидии мардуми Тоҷикистон хизматҳои арзанда кардаанд» [6, с.375].

Дар Паёми солонаи худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2012 Президенти мамлакат вобаста ба масъалаи нигоҳдории ваҳдату якпорчагии Тоҷикистони азизамон таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, таъкид карда буданд, ки ваҳдати миллӣ ва ҳамдигарфаҳмии афроди ҷомеа муҳимтарин омил пешрафти давлату миллат мебошад. «Маҳз ба шарофати ин рӯйдодҳои муҳими таърихӣ мо тавонистем, ки аркони давлатдорӣ ва шоҳаҳои фалачшудаи ҳокимиятро дар мамлакат барқарор гардонид, пояҳои истиқлолияти давлатии Тоҷикистонро қавӣ намоём. Муҳимтар аз ҳама ин аст, ки дар Ватани азизамон ваҳдати миллӣ, сулҳу пойдору суботи сиёсиву иҷтимоӣ ва фазои озоди бунёдкориву созандагӣ фароҳам оварда шуд» [5, с. 3-4].

Ҳамчунин баста шудани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ваҳдати миллии Тоҷикистон барои ташаккул ва тақмили низоми қонунгузории миллии мо мусоидат намуд. Маҳз ба шарофати ин созишнома ва дар асоси муқаррароти Конституцияи Тоҷикистон якқатор қонунҳои конституционӣ ва соҳавӣ аз тарафи парламенти кишвар баррасӣ ва қабул гардиданд, ки ба самтҳои инкишофи ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятии кишвар равона карда шуданд. Аз ҷумла, пас аз раванди сулҳ ва ризоияти миллӣ таҳия ва қабули Қонуни Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» соли 1998, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизбҳои сиёсӣ» соли 1998, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гурезаҳо», Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи интиҳоботи Маҷлиси Олӣ», Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии ҚТ» ва ғайра.

Натиҷаи сулҳу ваҳдат инчунин имконият дод, то ин ки дар санаи 26 сентябри соли 1999 райъпурсии умумихалқӣ баргузор карда шавад ва ба Конституцияи Тоҷикистон соли 1994 тағйироту иловаҳо ворид карда шавад. Яке аз масъалаҳои ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Конституцияи кишвар дар соли 1999 ин ташкили парламенти доимоамалкунанда ва касбӣ махсуб меёфт. Дар асоси иродаи мусбӣи халқи Тоҷикистон ин маъракаи сиёсӣ-ҳуқуқӣ баргузор гашт ва заминаи таъсиси парламенти касбиро барои кишвар таъмин сохт.

Дар асоси таҳлилу масъалагузориҳо ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки баста шудани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ваҳдати миллӣ яке аз воқеаҳои муҳими таърихи кишвари мо ба ҳисоб рафта, шоҳиди он гашт, ки миллати тоҷик дар ҳеҷ як давру замон тарафдори ҷангу хунрезӣ набуд ва ҳамеша барои таъмини сулҳ ва ризоият талоши зиёд менамояд. Ризоияти ҷомеа ва ваҳдати миллӣ дар ҳар давру замон аз қонунияти муҳими суботу рушди ҷомеа ва давлат, таъмину қонунияти тартиботи ҷомеа мебошанд.

Барои таҳким бахшидан ба ин сулҳу субот мо шаҳрвандонро зарур мебошад, ки зиракии сиёсии худро аз даст наодо, риоя намудани Конституция ва қонунгузории кишвар, ҳифзи дастовардҳои сулҳу ваҳдат, эҳтироми Ватан, ҳимоя ва таҳкими иқтисодии амниятӣ ва мудофиавии он, ҳифзи арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ, пас доштани анъанаҳои миллӣ, арҷ гузоштан ба фарзандони бонангу номуси кишвар ва хотираи неки қаҳрамони Ватан, ҳифзи амнияти давлат, тамомияти арзии он, рушду инкишофи ҳамаи соҳаҳои ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ҳамеша саҳмгузор бошем.

Адабиёт:

1. Ализода З. Нақши ризоияти чомае ва ваҳдати миллӣ дар таъмини сулҳу субот ва рушди чомае ва давлат // Маҷаллаи илмӣ «Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон» № 3 (07) выпуск 2017. – С. 59.
2. Гадоев Б.С. Нақши Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини таҳкими ваҳдати миллӣ // Маводҳои Конференсияи байналмиллалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи: «Инкишофи падидаи конституционализм дар даврони истиқлолияти Тоҷикистон» // зери таҳрири н.и.х., дотсент Диноршоев А.М. – Душанбе: Голд-принт, 2014. – С.100.
3. Маҳмадов А.Н. Муқаддимаи идеяи миллӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе., 2013. – С. 151.
4. Маҳмудов И.Т. Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ваҳдати миллӣ // Маводҳои Конференсияи байналмиллалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи: «Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ваҳдати миллӣ» // Зери таҳрири н.и.х., дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе, 2017. – С.10-11.
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2012. – С. 3-4.
6. Раҳмонов Эмомалӣ. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат // Ҷилди 2. – С. 375.
7. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи ваҳдати миллӣ дар шаҳри Хучанд. Ваҳдат, давлат, Президент. Ҷилди 10. – Душанбе: Дониш, 2010. – С. 5.
8. Шарофиддин Имом. Нигоҳе ба таърихи тоҷикони Афғонистон дар нимаи дуввуми қарни XIX ва қарни XX. – Душанбе: Дониш, 2013. – С. 7-8.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОКУРАТУРЫ КАК ОРГАНА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

Исмоилзода С.А.,

соискатель кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета

Научная специальность: 12.00.02 – конституционное право; конституционное судопроизводство; муниципальное право

Научный руководитель: Сафарзода Б.А., доктор юридических наук, профессор

Рецензент: Диноршоев А.М., доктор юридических наук, профессор

Аннотация. Одним из основных принципов выражающих демократическую сущность Республики Таджикистан является принцип разделения властей. Согласно данному принципу государственная власть в Таджикистане подразделяется на законодательную, исполнительную и судебную. Однако место прокуратуры как органа государственной власти в системе разделения властей является не однозначным. В данной статье автором на основе анализа юридической литературы предпринята попытка определить место прокуратуры в системе разделения властей. На основе проведенного анализа автором делается предложение направленное на совершенствование законодательства в рассматриваемой сфере.

Ключевые слова. Разделение властей, исполнительный орган государственной власти, государственный орган, государственный аппарат,

ХАРАКТЕРИСТИКАИ ПРОКУРАТУРА ҲАМЧУН МАҚОМОТИ ҲОКИМИЯТИ ДАВЛАТӢ

Исмоилзода С.А.,

унвонҷӯи кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ихтисоси илмӣ: 12.00.02 – ҳуқуқи конституционӣ; муқоисаи судии конституционӣ; ҳуқуқи муниципалӣ

Роҳбари илмӣ: Сафарзода Б.А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Муқарриз: Диноршоев А.М., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Фишурда. Яке аз принсипҳои асосие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун давлати демократӣ муаррифӣ менамояд – принсипи таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ба шумор меравад. Дар асоси принсипи мазкур ҳокимияти давлатӣ ба қонунгузор, иҷроияи ва судӣ ҷудо мегардад. Аммо, мавқеи прокуратура ҳамчун мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар системаи мазкур пешбинӣ намегардад. Дар мақолаи мазкур муаллиф дар асоси таҳлили адабиёти ҳуқуқӣ мавқеи мақомоти прокуратура дар низоми мақомоти ҳокимияти давлатӣ муайян намуда, пешниҳодҳои худро ҷиҳати беҳтар намудани сатҳи қонунгузорӣ дар ин самт иброз намудааст.

Калидвожаҳо. Тачзияи ҳокимият, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, мақомоти давлатӣ, аппарати давлатӣ

THE CHARACTERISTIC OF THE PROSECUTOR'S OFFICE AS THE BODY OF STATE POWER

Ismoilzoda S.A.,

Applicant of the Department of Human Rights and Comparative Law of the Law Faculty, Tajik National University

Scientific specialit: 12.00.02 – constitutional law, constitutional legal proceedings, municipal law

Research supervisor: Safarzoda B.A., doctor of legal Sciences, professor

Reviewer: Dinorshoev A.M., Doctor of Legal Sciences, Professor

Annotation. One of the main principle expressing democratic essence of the Republic of Tajikistan is the principle of separation of powers. According to this principle the state power in Tajikistan is divided into legislative, executive and judicial branch. But the place of the prosecutor's office as the body of state power in the system of separation of powers is not determinate. In this article the author on the basis of analysis of juridical literature attempted to determine the place of the the prosecutor's office in the system of separation of powers. The author made some suggestions to improve the legislation in this sphere.

Keywords. Separation of powers, executive body of state power, state body, state apparatus.

В Республике Таджикистан основным демократическим конституционно-правовым принципом является принцип разделения властей. Именно в нем проявляется, прежде всего, сущность демократии. Принцип разделения властей как важнейший институт демократии является гарантом обеспечения власти народа, который осуществляет ее через своих представителей. В соответствии со статьей 9 Конституции РТ государственная власть в Таджикистане разделена на законодательную, исполнительную и судебную. Данная формулировка, которое имеет широкое распространение в конституционной практике большинства государств означает, что государственная власть действует опосредованно через уполномоченные органы государственной власти и их должностных лиц. Тем самым в любых правоотношениях непосредственным участником выступает орган государственной власти, (либо его должностное лицо) и именно они, высту-

пая от имени государства, реализуют его волю [2].

Прежде чем перейти к вопросу о месте прокуратуры в системе разделения властей, считаем необходимым остановиться на понятии органов государственной власти. В отечественной и зарубежной литературе по данному вопросу существуют различные дискуссионные точки зрения и позиции. Данная ситуация связана с тем, что нередко в разные понятия авторы вкладывают одинаковое содержание. Так М.В. Баглай отмечает, что в юридической литературе термины «орган государственной власти» и «государственный орган» используются как идентичные [1, с. 349]. Нет однозначного ответа и в законодательстве. Как отмечает отечественный исследователь А.М. Диноршоев «в Конституции Республики Таджикистан дается подробная система государственных органов, однако нигде в тексте не используются словосочетания

«государственный орган» или «орган государственной власти» [2].

В законодательстве страны даются понятия «орган государственного управления», «исполнительный орган государственной власти» и «центральный исполнительный орган государственной власти». Данные понятия закреплены в статье 2 Закона Республики Таджикистан «О системе органов государственного управления Республики Таджикистан». Под первым понятие понимается – государственный орган, осуществляющий общие задачи управления в определенной сфере деятельности в соответствии с принципами управления, установленными нормативными правовыми актами Республики Таджикистан, под вторым организационная форма осуществления государственного управления, которая учреждается и действует в системе исполнительных органов государственной власти на основе нормативных правовых актов Республики Таджикистан, под третьим орган, который на основе полномочий, возложенных на него Президентом Республики Таджикистан или Правительством Республики Таджикистан, осуществляет функции по выработке и реализации государственной политики в установленной сфере деятельности и иные исполнительные функции в соответствии с нормативными правовыми актами Республики Таджикистан [4].

Из содержания данной нормы, мы можем определить, что в законодательстве Республики Таджикистан используются два термина – «органы государственной власти» и «государственный орган». Однако, их содержание нигде не раскрывается.

В науке конституционного права по данному вопросу существуют узкий и широкий подход. В рамках узкого подхода специалисты рассматривают данное понятие через призму принадлежности к государственному аппарату. Так, В.В. Лазарев считает, что государственный орган – это самостоятельное подразделение государственного аппарата, создава-

емое в установленном законом порядке, обладающее установленной законом структурой и наделенное определенной компетенцией [7, с. 79]. Н.И. Матузов и А.В. Малько в свою очередь отмечают, что «орган государства – это юридически оформленная, организационно и хозяйственно обособленная часть государственного механизма, состоящая из государственных служащих, наделенная государственно-властными полномочиями и необходимыми материальными средствами для осуществления в пределах своей компетенции определенных задач и функций государства» [8, с. 99].

Сторонники широкого подхода помимо принадлежности к государственному аппарату, выделяют и структурно-функциональную определенность, степень которой зависит как от его формально-юридического статуса, так и от фактического размежевания функциональной и предметной компетенции [6, с. 3]. Так, Е.И. Козлова и О.Е. Кутафин указывают, что «государственный орган является гражданином или коллективом граждан, наделенными государственно-властными полномочиями, уполномоченными государством на осуществление его задач и функций и действующими в установленном государством порядке». Данное определение на наш взгляд является наиболее полным, так как указывает на юридическую природу полномочий, пределы их осуществления, функциональное предназначение государственного органа и задачи его деятельности. Кроме того, для более полной характеристики государственных органов выделены пять отличительных признаков. К ним относятся:

- наделение государственного органа государственно-властными полномочиями;

- образование каждого государственного органа в установленном государством порядке;

- наделение государством полномочиями на осуществление его задач и функций;

-действие в установленном государством порядке;

- принадлежность к единой системе органов государственной власти в качестве составной части указанной системы [5, с. 304].

Более широкий подход к исследуемому вопросу предлагает отечественный специалист А.М. Диноршоев. Он отмечает, что помимо принадлежности к государственному аппарату и определению структурно-функциональную определенности, необходимо определять природу государственных органов, под которым он понимает способы их формирования, объем их компетенции, правовой статус, и сферу деятельности [2]. В этой связи он различает три понятия «орган государства», «органы государственной власти» и «государственный орган» [3].

«Орган государственной власти» по мнению А.М. Диноршоева – это гражданин или коллектив граждан, избранные либо назначенные в соответствии с законом, профессионально выполняющих государственно-властные полномочия и наделенных определенной компетенцией и материально – финансовыми средствами в пределах установленных государством задач и функций. Характерной чертой органов государственной власти является наделение их государственно-властными полномочиями, которое выражается в принятии властных государственных решений. Данные полномочия выражают функции органов государственной власти. Властные полномочия включают в себя принятие нормативных актов действия, которых распространяются на всю территорию страны и на широкий круг субъектов. Важным признаком этих полномочий является то, что они устанавливаются в Конституции. Также эти полномочия не подлежат передаче какому-либо другому государственному органу или должностному лицу. Таким образом, к данной категории органов относится парламент, Президент, Правительство и суды [3].

«Государственный орган» он определяет, как «систему органов, не

наделенных государственно-властными полномочиями, и связаны с государственной властью в той мере, в какой они обеспечивают государственно-властную деятельность» [3]. Они обладают производными (обеспечивающими) полномочиями. Эти органы формируются для обеспечения полномочий органов государственной власти, т.е. наделены производными полномочиями, которые заключаются в осуществлении содействия при подготовке принятия нормативных актов органов государственной власти. Также производные полномочия могут быть делегированы в рамках служебных взаимоотношений. К данной категории органов относятся Исполнительный аппарат Президента, Национальный банк, Прокуратура, ЦИК. Данные органы являются государственными, но их деятельность носит обеспечивающий характер. При этом следует отметить, что крайне важным является определение места этих органов в системе разделения властей [3].

В заключении А.М. Диноршоев указывает, что органы государственной власти и государственные органы любого государства образуют в своей совокупности «орган государства». Орган государства представляет собой определенную систему государственного аппарата, обладающую характерными признаками, призванными обеспечить управление конкретными сферами государственной и общественной жизни [3]. К характерным признакам органа государства относятся следующие: - все органы государства образуются в законодательном порядке, который определяет их компетенцию, другими словами образование и функциональная деятельность органа государства осуществляется на строго правовой основе; орган государства является самостоятельным элементом государственного аппарата, действует специализированно в системе других органов; органы государства тесно взаимодействуют между собой. Они образуют единый социальный организм, главной задачей которого является обеспечение нормального функционирования общества, защита закон-

ных прав и интересов личности, охрана внешней безопасности и территориальной целостности государства [9].

Будучи в целом согласны с позицией А.М. Диноршоева, мы не согласны с ним по поводу отнесения Прокуратуры Республики Таджикистан к государственным органам, которые формируются для обеспечения полномочий органов государственной власти, и наделены производными полномочиями. Мы считаем, что прокуратура является органом государственной власти. М.В. Баглай выделяет три признака, которые характеризуют органы государственной власти, вытекающие из природы и функций самого государства: 1) каждый орган государственной власти создается в соответствии с установленным Конституцией, законами или другими правовыми актами порядком, что позволяет формально определить порядок его формирования и компетенцию; 2) орган государственной власти наделен властными полномочиями, т.е. его решения носят обязательный для всех характер и при необходимости подкрепляются принудительной силой государства; 3) деятельность органов государственной власти осуществляется в формах и методах, установленных правовыми актами.

Если исходить из указанных признаков, то, во-первых, вопрос формирования прокуратуры закреплен в главе 9 Конституции РТ, в которой определяются её компетенция, функции и полномочия. Также правовое положение прокуратуры в Таджикистане регулируется отдельным конституционным законом. Во-вторых, органы прокуратуры без сомнения наделены властными полномочиями. Так, в соответствии со статьей 96 Конституции РТ «Генеральный прокурор и подчиненные ему прокуроры осуществляют свои полномочия независимо от других государственных органов, должностных лиц и подчиняются только закону». В-третьих, в конституционном законе РТ «Об органах прокуратуры Республики Таджикистан» определяются задачи и основные направления их деятельности.

К первым, в соответствии с указанным законом в частности относится обеспечение верховенства закона, укрепления законности и правопорядка с целью защиты суверенитета, государственной независимости, территориальной целостности и неприкосновенности территории Республики Таджикистан, социальной, экономической, политической и других прав и свобод человека и гражданина, основ демократического строя государственной власти, правового статуса местных органов государственной власти, органов самоуправления посёлков и сёл, других государственных органов, общественных и религиозных объединений, политических партий и других негосударственных структур.

К основным направлениям деятельности относятся:

- надзор за точным соблюдением и единообразным исполнением законов министерствами, государственными комитетами и другими ведомствами Республики Таджикистан, местными органами государственной власти, органами самоуправления посёлков и сёл, органами военного управления, органами контроля, банками, предприятиями, учреждениями, общественными и религиозными объединениями, политическими партиями и иными объединениями, независимо от их подчиненности, принадлежности и форм собственности, их должностными лицами, а также за соответствием законам правовых актов, издаваемых ими;

- надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина, признанными высшей ценностью, всеми структурами и должностными лицами, указанными в первом абзаце настоящей статьи;

- надзор за соблюдением и исполнением законов органами, ведущими борьбу с преступностью и другими правонарушениями, а также органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, дознание и предварительное следствие;

- защита прав и свобод человека и гражданина, государственных интересов, разных форм государственной и негосу-

дарственной собственности в судебном процессе;

-надзор за соблюдением и исполнением законов в местах содержания задержанных, предварительного заключения, исполнения наказания и иных мер принудительного характера, назначаемых судом и т.д.

Вышеизложенное на наш взгляд наглядно свидетельствует, что органы прокуратуры являются именно органами государственной власти. Одной из причин по которой в науке существует данная дискуссия относительно органов прокуратуры, на наш взгляд является неточная формулировка, которая применена в законодательстве. Так, в соответствии со статьей 1 конституционного закона РТ «Об органах прокуратуры Республики Таджикистан» – Прокуратура Республики Таджикистан – это единый централизо-

ванный орган, осуществляющий в пределах своих полномочий надзор за точным соблюдением и единообразным исполнением законов на территории Республики Таджикистан. Как видно из данной конструкции нормы прокуратура признается органом, но не конкретизируется каким. В этой связи, предлагаем внести изменения в данную статью и изложить её следующим образом: «Прокуратура Республики Таджикистан – это единый централизованный *орган государственной власти, (курсив - наш)* осуществляющий в пределах своих полномочий надзор за точным соблюдением и единообразным исполнением законов на территории Республики Таджикистан». При данной формулировке отпадут в сторону все споры относительно правовой природы прокуратуры, как органа государственной власти.

Литература:

1. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. – М., 2002.
2. Диноршоев А.М. Понятие и система органов государственной власти в Республике Таджикистан // Правовая жизнь. №3. 2014.
3. Диноршоев А.М. Конституционные основы разделения властей в Республике Таджикистан. – Душанбе, 2007.
4. Закон Республики Таджикистан «О системе органов государственного управления Республики Таджикистан» от 16.04.2012. См. сайт: www.mmk.tj
5. Козлов Е.И. Кутафин О.Е. Конституционное право России. Учебник. – М., 2001.
6. Мишин А. А. Центральные органы власти буржуазных государств. – М., 1972.
7. Теория государства и права. /Под ред. Лазарева В. В. Липень С.В. – М., 1998.
8. Теория государства и права: курс лекций/ под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2002.
9. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Учебное пособие для ВУЗов. – М., 2004.

ОТЗЫВ

На диссертацию Соибова Зайниддина Махмадшарифовича на тему «Административно-правовые основы организации и деятельности таможенных органов Республики Таджикистан» по специальности 12.00.14 – административное право; административный процесс, на соискание ученой степени кандидата юридических наук

Тема настоящей диссертации и все что касается организации и развития органов таможенной службы в Республике Таджикистан с научной точки зрения является относительно новой и её исследование актуальной. Функции органов таможенной службы при советской власти были централизованы и её управление осуществлялись союзными таможенными органами. В том числе таможенная служба организованное на таджикско-афганской государственной границе и охрана государственной границы находилась в полном подчинении союзных таможенных органов.

С приобретением государственной независимости РТ реализация ряда государственной функции приобрела особую значимость. Переход от тотальной плановой социалистической экономики к свободной рыночной экономики, необходимость создание правовых основ регулирования внешнеэкономической деятельности, вопрос о создании и организации деятельности таможенных органов республики превратились в один из важнейших государственных задач. С первых дней государственной независимости решению этих проблем руководство республики уделял большое внимание. Были заключены целый ряд двухсторонних и многосторонних соглашений и конвенций с сопредельными государствами.

Правительство РТ как первоочередная задача приступила к решению не только практической задачи создание органов управления таможенной службы, но и к организации таможенной службы и посты в различных пограничных переходах, в соответствующих городах и районах республики. Это сложная работа до сих пор имеет свое продолжение. В настоящее время система таможенных органов республики приобрела устойчивость. После нескольких удачных и неудачных попыток организации центрального таможенного органа республики, теперь ее возглавляет Таможенная служба при Правительстве РТ.

Все ещё продолжается усилие по создание надежных правовых основ организации управления таможенных органов, организации таможенной службы, совершенствование их деятельности. Подготовлены и изданы многочисленные правовые акты организации и деятельности органов таможенной службы, определены задачи таможенных органов, порядок организации делопроизводства в таможенных органах, контроль и упорядочение порядок ввоза и вывоза различных товаров и имущества, порядок сбора таможенных пошлин и др. Они приняты в соответствии с Конституцией, Таможенным кодексом РТ, указами Президента и постановлениями Правительства РТ. В настоящее время, в целом определены правовая основа организации и деятельности таможенных органов, которые более или менее успешно действуют.

Вместе с тем, научное исследование процесса создания правовой основы организации таможенных органов, регулирования их деятельности явно отстает от уровня современного требования. Только лишь недавно, стали предприниматься усилия по исследовании отдельных аспектов настоящей сложной проблемы. Все ещё нет специальных серьезных научных исследований, монографии о правовых аспектах организации и деятельности таможенных органов РТ.

В свете вышеизложенной представленной к защите кандидатской диссертации Соибова З.М. является один из первых ласточек по исследованию настоящей весьма интересной проблемы. Диссертант в соответствии с обоснованно подготовленным планом завершил и представил к защите работу, которая заслуживает серьезного внимания.

Диссертация состоит из введения, двух глав, охватывающие пяти параграфов, заключения и список использованных источников и литературы. Во вводной части диссертации достаточно убедительно показано актуальность темы исследования, степень её научной разработанности, определены цели и задачи исследования. Автор выносить на защиту восемь положений, которые на его взгляд направлены к совершенствованию правовых основ

организации и деятельности таможенных органов республики. На наш взгляд все они обоснованы и заслуживают внимания.

В то же время, диссертант, анализируя правовую основу организации и деятельности таможенных органов обратил внимание к имеющимся правовым проблемам регламентации статуса настоящих органов. Обратил внимание на несоответствие положений ряда нормативно-правовых актов к нормам Таможенного кодекса РТ. Однако, он воздержался от критического анализа конституционно-правовых основ организации таможенной службы в РТ. Между тем, ни в Конституции 1994 г., ни в Конституционном законе «О Правительстве Республики Таджикистан» не встречаются нормы об организации таможенной службы и таможенных органов РТ. Настоящий Конституционный закон является рамочным законом в отношении центральных органов государственного управления и поэтому в ней должно иметь место нормы определяющие основы организации и деятельности отраслевых и межотраслевых органов управления, в том числе организация и деятельность органов таможенной службы РТ.

В первой главе диссертации исследованы теоретико-правовые основы организации и деятельности таможенных органов РТ. В первом параграфе затронуты проблемные вопросы определения понятия «таможня», «таможенные органы», раскрывается специфические их черты. Во втором параграфе подвергается анализу основные принципы организации и деятельности таможенных органов, которые подразделяются на общие и специальные признаки, раскрывается их содержание и определяется их назначение. Третий параграф посвящен исследованию правового обеспечения деятельности таможенных органов и в этой связи определяется понятие правового обеспечения деятельности таможенных органов. Анализируя роль нормативно-правовых актов в регулировании деятельности таможенных органов, диссертант полагает, что они в совокупности составляют таможенное законодательство РТ.

Во второй главе диссертации исследовано административно-правовой статус таможенных органов РТ. В первом параграфе диссертант попытался определить место таможенных органов в системе органов исполнительной власти республики. В связи с этим он дает определение понятие административно-правового статуса таможенных органов – как органов специальной компетенции, имеющие свою систему. Дает краткую информацию о поиске оптимального варианта организации системы таможенных органов и считает нынешнюю организационно-правовую форму в виде Таможенной службы отвечающим назначению таможенных органов. Во втором параграфе второй главы предпринята попытка определения понятие компетенции, состоящее на взгляд диссертанта, из совокупности полномочий и задач таможенных органов. Он полагает, что в полномочии таможенных органов входит и их обязанности как составная часть, однако, не предусмотрены в соответствующих правовых актах. Также он считает, что следует определить и раскрыть цели и задачи, их функции.

Список 16 опубликованных научных статей, в том числе четыре из них, в ведущих рецензируемых научных журналах, которые перечислены в работе, свидетельствует о серьёзности и целенаправленности научных поисков диссертанта, по избранной теме исследования. Диссертант, будучи ассистентом кафедры конституционного права и ведя несколько предметов, по дисциплинам кафедры сумел завоевать заслуженный авторитет в коллективе. Сочетая педагогическую работу с научно-исследовательской З. Соибов сумел за четыре года представить на защиту настоящую диссертацию, которая заслуживает внимания и положительного отзыва. Представленная к публичной защите тема настоящей диссертации, надо полагать, представляет собой начало большого исследования избранной проблемы.

Рецензент: доцент кафедры конституционного права юридического факультета ТНУ, к.ю.н. Имомов А.